

**T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

BEKİR TOPALOĞLU'NUN HAYATI VE KELAMİ GÖRÜŞLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
EKREM ÖZTEKNECİ**

**DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSTAFA ÖZDEN**

BARTIN - 2019

T.C.

BARTIN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

BEKİR TOPALOĞLU'NUN HAYATI VE KELAMİ GÖRÜŞLERİ

YÜKSEK LİSANS

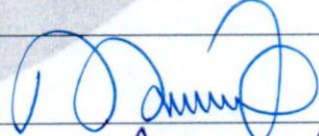

HAZIRLAYAN

EKREM ÖZTEKNECİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi MUSTAFA ÖZDEN

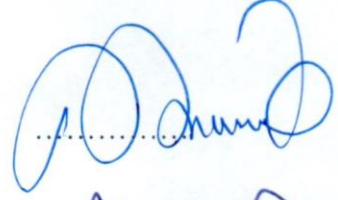
“Bu tez 28/08/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZDEN	
Dr. Öğr. Üyesi Kamil ÇOŞTU	
Doç. Dr. Mustafa Selim YILMAZ	

KABUL VE ONAY

Öğrenci Ekrem ÖZTEKNECİ tarafından hazırlanan “Bekir Topaloğlu’nun Hayatı ve Kelami Görüşleri” başlıklı bu çalışma, 28/08/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZDEN (Danışman)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Kamil ÇOŞTU

Üye : Doç. Dr. Mustafa Selim YILMAZ

**Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve
....sayılı kararıyla onaylanmıştır.**

Prof. Dr. Metin SABAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZDEN danışmanlığında hazırlamış olduğum “Bekir Topaloğlu'nun Hayatı ve Kelami Görüşleri” adlı Yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

Ekrem Öztekneci
28/08/2019

Ekrem ÖZTEKNECİ

ÖN SÖZ

İslam'ı seçen insanların imanlarını korumak ve Müslüman olacak kişilerin akıllarındaki soru işaretlerini gidererek onların İslam dinine girmelerini sağlamak amacıyla faaliyet gösteren İslam ilimlerinin en başında kelim ilmi gelir. Kelam ilmi çeşitli fikri akımlar, sapkınlığa ve küfre götüren inanç ve görüşler karşısında aynı iman esaslarını müdafaa ederek zihinlerdeki sorulara cevap verir. Kelam ilmi başka bir deyişle fikri ve itikadi bir cihattır. Bu fikri cihadın yapılmasını gerektiren şartlar meydana geldiğinde, görevin yerine getirilmesi hiç şüphesiz farzdır. Aksi halde ilahi beyanın haber verdiği ve bugün karşı karşıya bulunduğumuz sonuç olan fitne ve fesat kaçınılmaz olacaktır.

Geçmişten günümüze klasik kelam uleması, asırlar boyunca birçok eser kaleme almıştır. Onların telif ettiği sayısız eserler, kelam ilminin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Bekir Topaloğlu da son dönemde bu mücadeleyi en etkin bir şekilde sürdürmüş ve Türkiye'de kelam ilminin gelişmesine katkı sağlayan önemli ilim adamlarından biri olmuştur. Pek çok öğrenci yetiştirmiş ve birçok eser bırakmıştır.

Tüm bu özellikleri ile dikkat çeken Topaloğlu'nun hayatı, akademik çalışmaları ve kelami görüşleri hakkındaki bu çalışmamızın konusunun belirlenmesinden nihayete erdirilmesine kadar her aşamasında desteklerini esirgemeyen kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Özden'e teşekkürü bir borç bilirim. Beni kırmayıp söyleşi yaparak tezime çok önemli katkılarda bulunan rahmetli Bekir Topaloğlu'nun muhterem zevcesi Kadriye Topaloğlu ile kerimeleri Nesibe Topaloğlu'na ve Elif Ölmez'e müteşekkirim. Aynı şekilde tezimin yazılma sürecinde sağladığı kaynaklar ile desteğini esirgemeyen Arş. Gör. Nuri Taşkın'a, tezim ile ilgili düzeltmelerde her daim yardımına başvurduğum Arş. Gör. Dr. Veysel Gengil'e, çeşitli konularda görüş alışverişinde bulunduğum arkadaşlarıma ve çalışmanın başından sonuna kadar bana destek olan kıymetli aileme de çok teşekkür ederim.

Ekrem ÖZTEKNECİ

BARTIN, 2019

ÖZET

Yüksek Lisans

Bekir Topaloğlu'nun Hayatı ve Kelami Görüşleri

Ekrem Öztekneçi

Bartın Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZDEN

Bartın-2019, Sayfa: X+121

Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin başından itibaren İslâmî ilimlere dair gerçekleştirilen çalışmalara bakıldığında, bunların sınırlı sayıda oldukları ve özellikle akademik yayınların oldukça az olduğu bilinen bir husustur. Fakat aradan geçen kısa bir süreye rağmen, günümüze gelindiğinde Temel İslam Bilimleri alanında yürütülen çalışmaların oldukça canlılık kazandığı görülmektedir. Bu faaliyetlerin canlılık kazanmasının nedeni, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren, sınırlı sayıda da olsa İslami ilimler alanında akademik camiada söz sahibi olmuş kimselerin üstün gayretleridir. Bekir Topaloğlu da son dönemde Türkiye'de modern kelâm çalışmalarının öncülerinden birisi olmuş, yetiştirdiği sayısız öğrenci ve telif ettiği pek çok eser ile önemli bir yer edinmiştir. Bu çalışmanın konusu, son dönem İslam âlimlerinden Bekir Topaloğlu'nun hayatı ve kelam görüşleridir. Bu çalışma, giriş, Bekir Topaloğlu'nun Hayatı, Bekir Topaloğlu'nun Kelami Düşünceleri ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, yapılan araştırmanın problemi ve yöntemi anlatılmıştır. Birinci bölüm, Topaloğlu'nun hayatına hasredilmiş olup bu bölümde, Topaloğlu'nun aile ve çalışma hayatı ile eserleri ve öğrencileri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Topaloğlu'nun kelami görüşlerinden bazılarına yer verilmiştir. Burada kelâm ilminin temel konularına dair Topaloğlu'nun benimsediği çizgi ve yorumlama yöntemine dair bir perspektif sunulmaya gayret edilmiştir. Sonuç bölümünde ise tez sürecinde ulaşılan kanaatlere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akaid; Bekir Topaloğlu; din; İslam; kelam

ABSTRACT

Master's Thesis

Bekir Topaloğlu's Life and His Views on "Kalam"

Ekrem Öztekneci

Bartın University

Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

Thesis Supervisor: Asst. Prof. Mustafa ÖZDEN

Bartın-2019, Page: X+121

When the studies on Islamic Sciences of the early republican period of Turkey are analyzed, it is a known fact that these studies are limited in number, and academic publications are very few. However, despite the short period of time, the studies carried out in the field of Basic Islamic Sciences have considerably gained dynamism today. The reason that these activities have gained dynamism is the superior efforts of those who have had a say in the academic community in the field of Islamic Sciences, although they are few in number, since the foundation of Republic of Turkey. Bekir Topaloğlu has become one of the pioneers of modern "Kalam" studies in Turkey recently, and gained an important position with the numerous students who were trained, and many publications which were copyrighted by himself. The subject of this study is the life and "Kalam" views of Bekir Topaloğlu, a recent Islamic scholar. This study consists of introduction, the Life of Bekir Topaloğlu, the Views of Bekir Topaloğlu on "Kalam" and conclusion chapters. In the introduction part, the problem and method of the research were examined. The first chapter was devoted to Topaloğlu's life, and his family and working life as well as his works and students were discussed. In the second chapter, some of the views of Topaloğlu on "Kalam" were included. Here, an attempt was made to present a perspective on the line and interpretation method adopted by Topaloğlu on the basic subjects of "Kalam". In the conclusion part, the conclusions reached during the course of thesis were given.

Keywords: Bekir Topaloğlu; faith; Islamic; kalam; religion

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
BEYANNAME	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
EKLER DİZİNİ	ix
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1
I. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
II. Araştırmanın Amacı	1
III. Araştırmanın Yöntemi	2
IV. Araştırmanın Kapsamı ve Kaynakları	2
1. BEKİR TOPALOĞLU'NUN HAYATI.....	4
1.1. Hayatı.....	4
1.2. Eğitim ve Öğretim Dönemi	6
1.3. Bekir Topaloğlu'nun Hocaları.....	8
1.4. İlim Hayatı.....	13
1.5. Eserleri.....	13
1.5.1. Kitapları	14
1.5.2. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Maddeleri	19
1.5.3. Makaleleri, Tebliğleri ve Tercümeleri.....	24
1.5.4. Bilgi Fişleri	26
1.6. Öğrencileri.....	33
2. BEKİR TOPALOĞLU'NUN KELAMİ DÜŞÜNCELERİ.....	39
2.1. Kalam İlminin Tanımı, Tarihi Ve Kaynakları.....	39
2.1.1. Kelamın Tanımı	39
2.1.1.1. “Kalam” İsmiinin Tercih Edilmesinin Nedenleri.....	42
2.1.2. Kelamın Tarihi.....	42

2.1.2.1.	Kelam İlminin Doğuşu.....	43
2.1.2.2.	Ehl-i Sünnet Kelamcıları.....	44
2.1.2.3.	Kelam-Felsefe İlişkisi.....	45
2.1.2.4.	Felsefe-Kelam Birlikteliği.....	48
2.1.2.5.	Cem' ve Tahkik Dönemi.....	48
2.1.2.6.	Yeni Kelam İlmi Dönemi.....	49
2.1.3.	Kelamın Kaynakları.....	50
2.1.3.1.	Başlangıç Dönemi Eserleri.....	51
2.1.3.2.	Kelamın Gelişme Dönemi Eserleri.....	51
2.1.3.3.	Birleştirilmiş Dönem Eserler.....	52
2.1.3.4.	Yeni Dönem Eserleri.....	52
2.2.	Dinin Tanımı, Hak Din ve İslam.....	52
2.2.1.	Dinin Tanımı ve İnsan Hayatındaki Önemi.....	52
2.2.2.	Hak Din.....	55
2.2.3.	İslam Dininin Özellikleri.....	56
2.3.	İman ve İslam.....	58
2.3.1.	Dini Hükümler.....	58
2.3.1.1.	İtikadi Hükümler.....	58
2.3.1.2.	Ameli Hükümler.....	58
2.3.1.3.	Ahlaki Hükümler.....	59
2.3.2.	Akli Hükümler.....	60
2.3.3.	Deliller.....	60
2.3.4.	Metodlar.....	61
2.3.4.1.	Selef Metodu.....	61
2.3.4.2.	Kelam Metodu.....	61
2.3.4.3.	Felsefi Metod.....	62
2.3.5.	İman Esasları.....	62
2.3.6.	İslam'ın Şartları.....	63
2.3.7.	İman-Amel İlişkisi.....	63
2.3.7.1.	Tasdik ve İnkâr Açısından İnsan.....	64
2.3.8.	İslam'ın Konumu.....	65
2.3.9.	İman ve İnsan.....	66
2.3.10.	İman ve Küfür Arasındaki İlişki.....	66
2.4.	Allah İnancı.....	68
2.4.1.	Allah'ın Varlığı.....	69
2.4.1.1.	Allah'ın Varlığı Konusundaki Ayetler.....	71
2.4.1.2.	Kur'an-ı Kerim Delillerinin Karakteri.....	72
2.4.2.	Allah'ın Birliği.....	73
2.4.2.1.	Tevhit İnancı.....	73
2.4.2.2.	Tevhidin Çeşitleri.....	74
2.4.2.3.	Şirk ve Çeşitleri.....	75
2.4.3.	Allah'ın Sıfatları.....	78
2.4.3.1.	Sıfatların Tasnifi.....	78
2.4.4.	Allah'ın İsimleri.....	79
2.4.5.	Kader.....	80
2.5.	Önemli İtikadi Mezhepler.....	80

2.5.1. Mezhep Kavramı	80
2.5.2. Ayrılma Nedenleri	81
2.5.3. Ehl-i Sünnet.....	82
2.5.4. Bid'at ve Taraftarları.....	84
2.5.5. Mu'tezile.....	85
2.5.5.1. Mu'tezilenin Orta Çıkışındaki Sebepler	85
2.5.6. Şia.....	86
2.5.6.1. Şia'nın Genel Görüşleri	87
2.5.6.2. Şia'nın Temel Görüşlerinin Kaynağı	87
2.5.6.3. Şia'nın Kolları	88
2.5.7. Galiyye	88
2.5.8. Batniyye.....	89
2.5.8.1. Bâtnilik ve Davet Aşamaları	90
2.5.8.2. Batniyye Etkisine Kapılan İnsan Tipleri	90
2.5.8.3. Batniyye'nin Görüşleri.....	91
SONUÇ	92
KAYNAKLAR.....	94
ÖZGEÇMİŞ	121

EKLER DİZİNİ

Ek	Sayfa
No	No

Ek 1. Bekir Topaloğlu'nun Eği (Kadriye Topaloğlu) ve Kızları (Elif Ölmez ve Nesibe Topaloğlu) İle Söyleği.....	97
Ek 2. İnan Seyahati Bilgi Fişleri.....	113
Ek 3. Okuduğu ve Tavsiye Ettiği Kitaplar ile İlgili Not Fişleri.....	119

KISALTMALAR

b.	: Bin
bknz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviri
der.	: Derleyen
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAM	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Arştırmaları Merkezi
MÜ	: Marmara Üniversitesi
MÜİFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
ö.	: Ölüm Tarihi
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallu Aleyhi Vesellem
tan.	: Tanıtan
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercüme eden
ty.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
yay.	: Yayınları/Yayıncılık/Yayınevi
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Kelâm, her zaman dinamik ve gelişmeye açık bir ilim olmuştur. Bu alanda birçok çalışma meydana getirilmiş ve getirilmeye devam etmektedir. Bu sahada kendini yetiştirmiş şahsiyetler, kimi zaman yalnızca ilmî tabakaya kimi zaman ise halka yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Çalışmamızın konusu olan Bekir Topaloğlu, her iki mecrada da büyük çalışmalar gerçekleştirmiş, başta *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* ve *Kitâbü't-Tevhîd*'in tahkik ve tercümeleleri olmak üzere önemli projelere imza atmış ve ardında önemli eserler bırakmıştır. Bu eserlerin çoğunluğu kelim alanındadır. Kelam ilmi dışında da kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Topaloğlu'nun bıraktığı ilmî mirasın, özellikle kelâmî görüşleri çerçevesinden mülâhaza edilerek bir perspektif sunulmasının ilmî açıdan fayda sağlayacağı düşünülmüştür. Dolayısıyla çalışmamızda öncelikle merhum Bekir Topaloğlu'nun hayatı ve ilmî faaliyetleri inceleme konusu yapılmıştır. Bu temel üzerine ise kelâmî görüşleri bina edilerek, geçmişten aldığı ilmî ve kültürel mirası günümüze aktaran modern dönemdeki önemli şahsiyetlerden birinin bu mirası hangi şekilde ele aldığı değerlendirilmeye gayret edilmiştir.

II. Araştırmanın Amacı

Bekir Topaloğlu, kişiliği, aile hayatı ve çalışma hayatı ile herkese örnek olmuş bir ilim adamıdır. İncelenen eserlerden ve aile efradı ile yapılan röportajdan edinilen kanaat, O'nun ilmi ve aile hayatının bilinmesinin önemli olduğudur. Bir ilim adamı nasıl olur sorusuna, kişiliğinden çalışma disiplinine kadar, aile hayatından öğrencileri ile olan ilişkisine kadar, Topaloğlu'nun 84 yıllık hayatı ile cevap verilebilir. Bu örnek hayat hikâyesinin, başta ilmi çalışmalarda bulunan kişiler olmak üzere herkes tarafından bilinmesi amaçlanmıştır. Bir ömre sığdırdığı İslami ilimler ile ilgili kitapları, makaleleri, ansiklopedi maddeleri ve tebliğlerinin İmam-Hatip Okulu ve İlahiyat talebeleri tarafından okunması büyük önem arz etmektedir. Yapılan bu tez ile Bekir Topaloğlu'nun daha çok tanınmasına bir nebze katkı sağlamak hedeflenmiştir. Bu ilmi çalışmalarının, çoğunluğu kelim ile ilgilidir. Özellikle *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* ve *Kitâbü't-Tevhîd* tercümeleleri Mâtürîdîlik açısından yapılan kıymetli çalışmalardır. Bu tercümeleler, Mâtürîdîliğin Türkiye'de tanınmasını sağlamıştır. Tezin bir diğer amacı da Topaloğlu'nun, Mâtürîdî kelâmının bilinmesine verdiği gayretlere dikkat çekmektir.

III. Araştırmanın Yöntemi

Her araştırma belirli bir yöntem dâhilinde yapılmak zorundadır. Sosyal bilimlerde bu durum gerçekleştirilirken çeşitli paradigmlar ortaya çıkmıştır. Araştırma teknikleri açısından paradigmlar; pozitivist, eleştirel ve yorumsamacı olarak üçe ayrılmıştır. Bu çalışmada belirli bir kişinin yayınları ve kişisel düşünceleri ele alınacağı için yorumsayıcı sosyal bilim araştırması tekniğinin kullanıldığını belirtmek mümkündür.

Araştırma tasarım açısından ise, temel araştırma ve uygulamalı araştırma olarak ikiye ayrılmakta olup, bu çalışmada temel araştırma yöntem ve tekniği kullanılmıştır.

Bu araştırmada aranan sorulara cevap bulmak ve ihtiyaç duyulan bilgiye ulaşmak amacıyla uyguladığımız eylem planımızı belirtmek gerekirse; çalışma esnasında keşfedici bir eylem planı gerçekleştirilmiştir. Çünkü keşfedici araştırmalar ilk kez ya da çok az çalışılmış konuları keşfetmek ve kendisinden sonraki çalışmalara da ışık tutmak amacına hizmet etmekte olup, bu araştırma için de belirtilen hususlar geçerlidir.

IV. Araştırmanın Kapsamı ve Kaynakları

Araştırmamızda, bir yüksek lisans tezinin olması gerektiği şekilde belli açılardan sınırlandırılmaya gayret edilmiştir. Bu bağlamda birinci bölüm Topaloğlu'nun hayatına, öğrenim dönemine, ders aldığı hocalarına, ilim hayatına ve eserleri ve öğrencilerine ayrılmıştır. Hayatı kısmında, ne zaman, nerede dünyaya geldiği, ilk tahsil döneminden akademisyenliğine kadar ki süreçte kimlerden ders aldığı ve hangi okullarda okuduğu, askerliği, akdemisyenliği, öğrencileri ve eserleri ele almıştır. İkinci bölümde ise onun kelâmî düşüncelerine yer verilmiştir. Burada öncelikle konuya hazırlık teşkil etmesi açısından kelâm ilminin tanımı, tarihi ve kaynaklarından kısaca bahsedilmiş, kelâm ilminin doğuşu ile yeni kelâm ilminin ortaya çıkış süreci ve arasındaki zaman dilimi genel hatlarıyla ele alınmıştır. Akabinde Topaloğlu'nun perspektifinde kelâmın kaynakları aktarılmıştır. Bu bölümü, dinin tanımı, hak din ve İslam kısmı takip etmektedir. Burada da İslam'ın temel dinamikleri ve dinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. İman ve İslam mevzusu çalışmamızın temel konularından birisini teşkil etmiş, Topaloğlu'na göre dinî hükümler, aklî hükümler, deliller ve metotlar değerlendirilmiştir. Allah inancı konusu ile Allah'ın sıfatları da araştırma konusu yapılmış hususlardandır. Son kısımda ise önemli itikadî mezhepler hakkında Topaloğlu'nun değerlendirmelerine yer verilmiştir. Bu değerlendirmeler, Topaloğlu'nun kelim ile ilgili eserlerinden yola çıkılarak genel hatları ile bir şablon çizilmiştir. Ayrıntılara ve kelami tartışmalara yer vermeden kelama dair umumi bir bakış açısı sunulmaya

alışılmıştır.

Araştırmanın kaynaklarını öncelikli olarak Bekir Topaloğlu'nun kendi kaleme aldığı eserler ile onun hakkında kaleme alınan eserler oluşturmaktadır. Özellikle kelim ile ilgili kitaplarından faydalanılmıştır. Topaloğlu hakkında yazılan makaleler ve röportajlarda incelenmiştir. Ayrıca İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesin'de yer alan Bekir Topaloğlu'na ait not kâğıtlarına yazılmış bilgi fişleri taranmıştır. Bunun yanında kelim ile ilgili klasik eserlerden ve günümüzde kelâm ilmine dair kaleme alınmış kitaplardan da istifade edilmiştir. Modern Türkiye'de gerçekleştirilen akademik çalışmalardan bigâne kalınamayacak en önemli kaynakların başında da Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi gelmektedir. Nitekim söz konusu ansiklopedinin kurucularından olan Topaloğlu'nun bu ansiklopedide 168 tane madde ve madde bölümü yazısı bulunmaktadır.

Bu tezin en önemli kaynağı da Bekir Topaloğlu'nun eşi Kadriye Topaloğlu, kızları Nesibe Topaloğlu ve Elif Ölmez ile yapılan röportajdır. Bu söyleşi, Topaloğlu'nun çocukluğuna, aile içindeki eşi ve baba oluşuna, fitratına ve duygusal yönüne dair bilgileri ihtiva etmektedir.

1. BEKİR TOPALOĞLU'NUN HAYATI

1.1. Hayatı

Bekir Topaloğlu, babasının tuttuğu kayda göre 17 Kasım 1932 yılında dünyaya gelmiştir. Nüfus kaydına göre ise doğumu 30 Nisan 1936'dır. Söz konusu tarih farkının nedeni şudur: O yıllarda özellikle erkek çocukları askerlik şartlarının ağır olması, askerlik vazifesi öncesi evlenmeleri ve ilkokul öncesi dinî eğitim almaları maksadıyla nüfus kayıtlarına geç bildirilirdi.¹ Bu nedenle Topaloğlu, nüfusa geç kaydedilmiştir. Validesi Emine Hanımefendi, babası Hüseyin Beyefendidir.² Bekir Topaloğlu, Trabzon'un Çaykara ilçesi (o dönem Çaykara, Of ilçesine bağlı) Dernekpazarı'na bağlı Taşçılar (Fotgene) köyünde doğmuştur,³ dört kızı vardır.

Dış görünüşü soğuk ve resmî bir insana benzese de aslında sevecen, ikram etmeyi seven, cömert, yardımsever ve çevresindeki insanların sorunlarını gidermek için büyük uğraş gösteren bir kişiliğe sahipti.⁴ Gülmesi daima tebessüm şeklindeydi. Asla kahkaha atarak gülmezdi. Ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezindeki gayretleri ve ortaya koyduğu eserler ne denli çalışkan olduğunu da ortaya koymaktadır. Vefatının son yıllarına kadar 12 saat, son zamanlarında ise 8-9 saat ilmî çalışmalarını sürdürdürmüştür.⁵ Ayrıca çalışmalarına, vereceği konferanslara, anlatacağı vaazlara, katılacağı programlara küçük not kâğıtları ve dökümanları hazırlaması, onun planlı ve ilkeli oluşunu göstermektedir. Topaloğlu'nun çalışmaları için konularına göre hazırladığı not fişleri, şahit olduğumuz üzere, yaklaşık kırk çekmece dolusudur. Kerimelerinin ifadelerine göre o, yeri geldiğinde gerekli not fişini kullanırdı. Bu fişlerin incelenmesi durumunda onun, müsvedde kâğıtlarının her yerini kullanması dikkat çekicidir.

Topaloğlu, Kur'an aşığı ve sevdalısı bir insandı. Her gün mesaisine Kur'ân-ı Kerîm'i okuyarak başlaması, bütün öğrencilerine Kur'ân okumayı tavsiye etmesi, Allah'ın kelimandan yoksun bir günün bereketli olmayacağını ifade etmesi, arabasında ve boş

---

¹ Mustafa Öcal, **Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008, s.257.

² İlyas Çelebi, "Kur'an ve Kelam Araştırmalarına Adanmış Bir Ömür", **M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 27,s.6.

³ İlyas Çelebi, "Vefayat", **İslam Araştırmaları Dergisi**, 35, s.213; Mehmet Yahya Kutluoğlu, **Seksen Yıl Nasıl Geçti?** Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013, s.27.

⁴ Mustafa Öz, **Yılların Özü-Hayatım ve Hatıralarım**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008, s.141.

⁵ Mahmut Yılmaz, "Bekir TOPALOĞLU ile Yapılan Son Söyleşi", **Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 3, s.278.

zamanlarında Kur'an dinlemesi O'nun Kur'an-ı Kerim'e olan bağlılığının göstergesidir.⁶ Güne bir cüz okuyarak başlamayı gelenek haline getirmiş, Kur'an'ın ezberlenmesini ve unutulmamasını çok önemsemiştir. Yüksek İslam Enstitüsü öğrenciliği yıllarından itibaren İslamî hassasiyeti olan kişiler ile Kur'an grupları oluşturmuş ve Kur'an-ı Kerim'in verdiği mesajlar üzerinde de düşünülmesini sağlamıştır.⁷ Ayda bir düzenli olarak hatim indirmiş, vefatından önce hastalandığında da o ayın hatmini bitirmişti. Her okuyuşunu anahtar bir kelime üzerinden yapar ve her seferinde Kur'an'ın bir başka yönünü keşfederdi.⁸

Kur'ân'ın sadece lafzının okunmasını kâfi görmemiş, aynı zamanda duru bir zihin ile Kur'an ayetlerinin bize hangi mesajları, öğütleri ve uyarıları verdiğini anlamamız gerekliliğini savunmuştur. Kelam ilminin kaynağı olan Kur'an'ın hem selef hem de kelâm ilmi ile uğraşanlar tarafından ihmal edildiğini ifade etmiştir.⁹

Öğrencileri ile hoca-öğrenci ilişkisi dışında bir iletişimi vardı. Onlara kütüphanesinden kaynak eserler hediye eden, maddi-manevi dertlerini çözmeye çalışan ve faydalı olacağını düşündüğü her türlü işte onlara destek vermekten kaçınmayan bir kişiliğe sahipti. O, kelâm camiasının adeta manevi babası olarak kabul edilirdi. Bu ilgi ve alakası sadece öğrencileri ile sınırlı kalmamıştır. İSAM'da bulunan odasına toplumun her kesiminden gelen insanlar ile ilgilenmesi ve ihtiyaçlarına gücü nispetinde yardımcı olması bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.¹⁰

Topaloğlu, ilk yazdığı *İslam'da Kadın*¹¹ adlı eserden de anlaşılacağı üzere, kadın haklarına önem verirdi. O'na göre kadın, aile yaşamı kadar sosyal yaşamda da faal bir şekilde yer alması gerektiğini savunmuştur. O, toplumda insanların yetişmesindeki rolünün önemli olması nedeni ile kadınların eğitim almalarını önemli bulmuştur.¹² Hanım öğrencilerin, 90'lı yıllar öncesinde İlahiyat fakültelerinde az sayıda yer almasını bir eksiklik olarak görmüş ve bunun giderilmesinde girişimlerde bulunarak eğitim almalarında onların açılmasına vesile olduğunu ifade etmiştir.¹³

Bekir Topaloğlu, hayatı boyunca İmam-Hatip Okullarına ve öğrencilerine ayrı bir

⁶ Emine Ögük, "Son Devrin Din Âlimi Bekir Topaloğlu: Hayatı, Hatıratı ve Kelam İlmine Katkısı" **Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 4, s.184.

⁷ **Ümraniye Belediyesi**, Hocaların Hocası Prof. Dr. Bekir Topaloğlu, Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s.40.

⁸ Tezin ekinde sunulan ailesi yapılan röportajda ifade edilmiştir.

⁹ Bekir Topaloğlu, **Kelam Araştırmaları Üzerine Düşünceler**, MÜİFAV Yayınları, İstanbul, 2004, s.21-23.

¹⁰ Ögük, s.189.

¹¹ Bekir Topaloğlu, **İslam'da Kadın**, Yağmur Yayınları, Ankara, 1970.

¹² Çelebi, "Kur'an ve Kelam Araştırmalarına Adanmış Bir Ömür", 27, s.7.

¹³ Ögük, s.188.

ihitimam göstermiştir. Kendisi hem medreseli hem de mekteplidir. İmam-Hatip Okullarının toplumda inancın yerleşmesinde, dinin plan ve proram içerisinde devam ettirilmesinde tabanda olduğunu ve ilahiyat fakültelerinin de tavanda olduğunu söylemiştir. Yine İmam-Hatip Okullarından mezun olanların milletimize ticari hayatta, yargı, eğitim, genel idare ve siyaset alanında görev üstlenmelerinin önemine vurgulamıştır. Bu okulların serbest meslek hizmetlerini yürüten kişilerin dürüst davranışlar sergilenmesinde, dini ve milli duygularımızın temsiliyetinde önemli bir yeri olduğunu ifade etmiştir.¹⁴

Derslerinde sürekli disiplinli, planlı ve ilkeli bir tavır takınırdı. Öğrencilerinden Prof. Dr. İsmail Kara bu durumu şöyle ifade eder:

“Türkiye’nin ayakta olduğu, sınıflarda (Enstitü’nün sınıflarında da) dersten çok nutuk atılıp dava geçildiği, vatan kurtarıldığı, yetersiz hocaların vakit doldurduğu o yıllarda Bekir Hoca için ilk sıralarda hep ders oldu. O gün, o derste ne okutacağı, nereden başlayıp nerede bitireceği kafasında programlı olarak sınıfa girer ve hemen işine koyulurdu.”¹⁵

Doktora derslerine tüm doktora öğrencilerinden profesörlere kadar talep eden herkes katılabilirdi. Bu dersler, lisans derslerine göre daha hareketli geçerdi.¹⁶

Bekir Topaloğlu çok zengin bir kütüphaneye sahipti. Öğrencilerine kitap hediye etmeyi çok severdi. Hediyeleşme kültürünü yaygınlaştıran bir âlimdi. Vefatından önce kargoya teslim etmek üzere kendi elleriyle hazırladığı kitaplarını Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesine bağışlamıştır.¹⁷

Bekir Topaloğlu, 28 Şubat 2016 tarihinde akşam saatlerinde *Te’vilatü’l-Kur’an* adlı eserin tercüme faaliyetlerini devam ederken beyin kanaması geçirdi. Kaldırıldığı İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hastanesinde iki hafta kadar yoğun bakım ünitesinde tedavi gördü.¹⁸ Topaloğlu, 10 Mart 2016 Perşembe günü hakkın rahmetine kavuştu. Aynı gün Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Camiinde ikindi namazının ardından en yakın arkadaşı Hayrettin Karaman tarafından kıldırılan cenaze namazından sonra¹⁹ İstanbul Kısıklı’da bulunan Çamlıca Mezarlığına defnedildi.

1.2. Eğitim ve Öğretim Dönemi

Bekir Topaloğlu eğitim hayatına mahalle mektebinde başlamıştır. İlk hocası Bozoğlu

---

¹⁴ Öcal, s.306.

¹⁵ İsmail Kara, “Bekir Topaloğlu Hoca İçin Rahmet Kayıtları”, **Derin Tarih**, 49, s.54.

¹⁶ Çelebi, “Vefayat”, s.215.

¹⁷ Tezin ekinde sunulan ailesi yapılan röportajda ifade edilmiştir.

¹⁸ Ögük, s.183-202.

¹⁹ **Ümraniye Belediyesi**, s.54.

hocadır. Kur'an-ı Kerim'i okumayı Bozoğlu hocadan elif-ba cüzünün olmadığı yıllarda gürgen bir tahta üzerine yazılmış elif-ba (sabit kalem) ile öğrenmiştir.²⁰ Sonra babası, Bekir Topaloğlu'nu Kur'an-ı Kerim okumasını geliştirmesi ve hafızlık eğitimi alması için köyün imamı olan dedesi Muhammed Hanefi Kutluoğlu'nun yanına vermiştir. Dokuz yaşında hafızlık eğitimini tamamlamıştır. Ardından yine Kutluoğlu hocadan medrese usulü Arapça dersleri almaya başlamıştır. Ayrıca meani, beyan, belagat da okumuştur.²¹ Yaşadığı bölgenin geleneğine göre 10 yıl boyunca Arapça, fıkıh, fıkıh usulü, tefsir (Celaleyn Tefsiri), hadis, kelim, feraiz gibi temel İslam ilimlerini öğrenmiştir. İcazet eğitimi sürecinde Hasan Er hocadan da (Kabro hoca) ders almıştır. 1949 senesinde, köyün merkez camisinde törenle İslami ilimlerden icazetini almıştır. Dedesi Muhammed Hanefi Kutluoğlu, Topaloğlu'nun icazetname töreninde "Nerede olursan ol Allah'tan kork ve O'na karşı saygılı davran" nasihatini yapmıştır.²² 1945 yılında aynı zamanda medrese eğitimi ile birlikte üçüncü sınıftan itibaren ilkököl eğitimine de başlamıştır. İlkokuldan 1948 yılında mezun olmuştur.²³

Dedesinden aldığı dinî ilimlerin ardından 1950 yılından itibaren yaklaşık iki yıl boyunca Trabzon Yeşilova (Zankarya) köyünde imam-hatiplik vazifesini yaptı. Dedesi Muhammed Hanefi Kutluoğlu'nun İmam-Hatip Okuluna kayıt yaptırmasını istediği için Yeşilova köyündeki cemaati ile helalleşmiş ve köy halkı yaklaşık üç dört kilometre boyunca eşlik ederek uğurlamışlardır.²⁴ Aslında Bekir Topaloğlu'nun İmam-Hatip Okuluna gitmeye gönlü yoktur. Anne ve babası, Bekir Topaloğlu'nun İmam-Hatip Okuluna gitmesi fikrini benimsememişlerdir. Çünkü hafızlığını bitirmiş ve hâlihazırda imam-hatiplik görevi yapmaktaydı. Ama Topaloğlu ve kardeşi (Ahmet Topaloğlu), dedesinin emrine karşı koyması mümkün olmadığından dayısı Mehmet Yahya Kutluoğlu, İmam-Hatip Okulunun imtihanına girmeleri için Bekir ve Ahmet Topaloğlu kardeşleri İstanbul'a götürmüştür. Ahmet Topaloğlu, ilkokulu yeni bitirdiğinden sınavı kolaylıkla kazanır. Ancak Bekir Topaloğlu, ilkokuldan mezun olmasının üzerinden yaklaşık dört yıl geçmesi sebebiyle sınavda başarılı olamaz. Dayısı bu durumun üzerine o dönemin okul müdürü Mahmut Celaleddin Ökten'e, Bekir Topaloğlu'nun Arapça okuduğunu ve icazet aldığını anlatır. Bunun üzerine Ökten, kayıt yapılması talimatını verir. Böylece 1952 yılında İmam-Hatip Okuluna kaydını yaptırmıştır. İmam-Hatip Okulu eğitimini 1959 yılında birincilikle

---

²⁰ Öcal, s.259; Mahmut Çetin, **Bir Neslin Öncüleri-İlk İmam Hatip Kuşağından Portreler**, Biyografi Net Yayıncılık, Ankara, 2017, s.519.

²¹ Yılmaz, s.266-267.

²² Çetin, 521.

²³ Ögük, s.180.

²⁴ Çetin, s.522.

tamamlamış, dönemin İstanbul Belediye Başkanı ve Valisi Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay tarafından ödüllendirilmiş ve kendisine saat hediye edilmiştir.²⁵ 1959 yılında Fatih ilçesinin Çarşamba semtinde açılan İstanbul Yüksek İslam Enstitüsüne başlamış, Enstitü eğitimine devam ederken Yüksek İslam Enstitüsü Talebe Cemiyetini kurmuştur. Bir süre bu cemiyete başkanlık yapmıştır. Başkanlık görevinin ifası sırasında Konya Yüksek İslam Enstitüsü'nün açılış merasimine katılmış ve bu merasimde İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü talebeleri adına yaptığı konuşma Konya'da çıkan "İslam'ın İlk Emri Oku" dergisinde yayımlanmıştır.²⁶ Merhum Topaloğlu, Enstitüyü de 1963 yılında birinci olarak bitirmiştir.

1.3. Bekir Toploğlu'nun Hocaları²⁷

Kur'an-ı Kerim okumasını öğrenmesi ve hıfzı, medrese eğitimini alması, İmam-Hatip Okulundaki dini ve beşeri ilimleri öğrenmesi ve akademik çalışmalarını sürdürmesi aşamalarında pek çok hocası Bekir Topaloğlu'nun ilmi gelişimine katkı sağlamıştır. Hocaları incelendiğinde çok değerli kişilerden ders aldığı görülmektedir. Doğduğu köyden İstanbul'a kadar eğitim aldığı hocaların büyük çoğunluğunu şu şekilde sıralayabiliriz:

- Bozoğlu Hoca, Toploğlu'nun ilk Kur'an öğrendiği hocasıdır. Köylerindeki mahalle mektebinde görev yapmıştır.
- Muhammed Hanefi Kutluoğlu, 1880 yılında Trabzon'da dünyaya gelmiştir. Topal Hoca ve Lekur Hoca lakapları ile tanınırdı. Kur'an okumaya yedi yaşında başlamıştır. Hafızlığını Molla Kerim hocadan yapmıştır. Mederese tahsilini komşu köyünde Kasranzade Mehmet Efendi'de tamamlayarak icazetini almıştır. Ailesinin geçimini keçe yaparak sağlardı. Lekur Hoca, Topaloğlu'nun dedesi ve aynı zamanda hıfzını tamaladığı o dönemin Trabzon'daki meşhur müderrislerindendir. İleri görüşlü bir kişidir.²⁸
- Hasan Er, lakabı Kabro Hoca'dır. Toploğlu, Hasan Er'den iki yıl hocalık eğitimi almıştır.²⁹
- Muhammed b.Tavit Tanci, 1918 yılında Fas'ta dünyaya gelmiştir. İlk ve orta

²⁵ Mehmet Yahya Kutluoğlu, **Topal Hoca (Hacı Lekur) Mehmet Hanefi Kutluoğlu**, Dernekpazarı köyleri Kültür ve Dayanışma Vakfı, İstanbul, 2004, s.95-96; Kutluoğlu, s.28.

²⁶ Ögük, s.180.

²⁷ Yılmaz, s.275-276; Öcal, s.44-49.

²⁸ Bknz. Kutluoğlu, s.9-38.

²⁹ Öcal, 266, 267.

eğitimi Tanca'da bitirmiştir. Ardından el-Karaviyyin Üniversitesinden mezun olmuştur. Bir süre öğretmen olarak çalıştıktan sonra Mısır'da Kahire Üniversitesi'nde Edebiyat Fakültesi'ni ve Pedagoji Fakültesi'ni bitirmiştir.1953 yılından 1962 yılına kadar Ankara Üniversitesi İslam Felsefesi ve İslam Mezhepleri kürsüsünde profesör olarak çalışmıştır. 1962 ile 1965 yılları arasında Rabat ve Karaviyyin Üniversitelerinde hocalık görevi yapmıştır. Türkiye'de göstermiş olduğu verimli çalışmalar sebebiyle 1965 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'ne yeniden davet edilmiştir. 1971 yılına kadar Kelam ve İslam Mezhepleri Tarihi dersini okutmuştur. 29 Aralık 1974 yılında geçirdiği kalp krizi sonucu vefat etmiştir.³⁰ Tanci, Topaloğlu'nun İslam Enstitüsünde doktora hocası'dır.

- M.Celalettin Ökten, 1882 yılında Trabzon'da dünyaya gelmiştir. Hafızlığını yaptıktan sonra orta ve lise tahsilini Trabzon'da tamamladı. Yüksek eğitimini İstanbul'da bitirdi. Vefa lisesindeki öğretmenlik görevinden emekli oldu. Medreselerin kapanmasından sonra müspet ilimleri de öğrenen din adamı yetiştirilmesi amacıyla dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri ile görüşmüş ve Bakan İleri'ye yedi yıllık İmam-Hatip Okullarının programını sunmuştur. Ökten'in bu girişimleri sonucu İmam-Hatip Okulu açılmış ve kendisi de bu okulun ilk müdürü olmuştur.³¹ Ökten Topaloğlu'nun aynı zamanda Arapça ve Kelam dersleri öğretmenidir. Ökten, müfredat ve program hazırlama ve felsefe ilmine ilgi duyar. Ökten, Arapça ve Fransızca bilmektedir.³²
- Hasan Basri Çantay, 1887 yılında Balıkesir'de dünyaya gelmiştir. Babası Halil Cenâbi Efendi, annesi Kepsütlü Hatice Hanım'dır. İbtidâ-i Kebir'de ilk eğitimine Arap Hoca ile başlamıştır. Sonra Balıkesir İdadisi'ne devam etmiştir. 1964 yılında vefat etmiştir³³ Çantay, Topaloğlu'nun meslek dersi hocalarından biridir.
- Mahir İz, 28 Ocak 1895 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Medine Mollası ve Ankara Kadısı Külâhîzâde es-Seyyid İsmail Abdülhalim Efendi, annesi Bağdat Mollası Kırkdörtzade Emin efendi'nin kızı Zehra Hanım'dır. Mahir İz, Ankara Sultanisi'ni bitirmiştir. Aynı okulda Türkçe öğretmeni olarak öğretmenlik

³⁰ Mehmet Akif Aydın, "Vefayat Muhammed Tâvîr Tancî", **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, 7, s.325-326.

³¹ Kutluoğlu, s.97-99.

³² Çetin, s.526.

³³ Mücteba Uğur, "Ölümünün 10. Yıldönümü Münasebetiyle Hasan Basri Çantay", **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, 8-6, s.376.

hayatına başlamıştır. 9 Temmuz 1974 tarihinde vefat etmiştir.³⁴ İz, Topaloğlu'nun İmam-Hatip Okulu Müdürlüğünü yapmış hocalarından biridir.

- Abdurrahman Şeref Güzelyazıcı, 6 Mayıs 1904 yılında Selanik'e bağlı Petriç kasabasında dünyaya gelmiştir. Babası bu kasabanın müderrislerinden Sengel'li İbrahim Ethem Efendi'dir. Annesi, Hattat Hacı Efendi'nin kızı Latife Hanım'dır. 1912 yılında Amasya'ya göç etmişlerdir. Eğitimine Pandelli İlk Mektebi'nde başlamıştır. Bir yıl sonra Tekirdağ ilinin Vize ilçesine bağlı Saray kasabasına taşınmışlardır. Ayaspaşa Mektebi'nde dördüncü sınıfı bitirmiştir. Daha sonra "Darül'-Hilafetü'l aliyye" medresesinin sınavlarını kazandı. 1924 yılında medrese eğitimini tamamladı. İstanbul Darülfünunu'na bağlı İlahiyat Fakültesi'nden de 1927 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl Millet Kütüphanesi Pertev Paşa bölümünde memurluğa başlamıştır. 1937 yılında Murat Molla Kütüphanesi, 1943 yılında Süleymaniye Kütüphanesi memuru olarak atanmıştır. Kütüphanelerde çalışırken aynı zamanda farklı okullarda öğretmenlikte yapmıştır. Bu okullardan biri de İstanbul İmam-Hatip Okuludur. 1950 yılından sonra asıl alanı olan din hizmetlerine geçmiştir. Vaizlik hizmetlerinin ardından 1972 yılında İstanbul Müftüsü olmuştur. 16 Mayıs 1978 yılında vefat etmiştir.³⁵ Bekir Topaloğlu'nun meslek dersi hocalarından biridir.
- Mehmet Sofuoğlu, 1923 yılında Aydın Nazilli'de dünyaya gelmiş ve 10 Mart 1987'de vefat etmiştir. 1947 yılında Afyon Lisesi'nden mezun olmuştur. Kendi çabası ile Kur'an ve Arapça derslerine devam etmiştir. Hafız Osman Efendi'den tecvid, Arif efendi'den emsile, Tavaslı tahir efendi'den *el-Avâmil* ve *İzhâr* derleri almıştır.³⁶ Sofuoğlu, Ankara İlahiyat Fakültesinden mezun olduktan sonra İstanbul İmam-Hatip Okulu'na öğretmen olarak atanmıştır. Sofuoğlu Bekir Topaloğlu'nun Tefsir dersi hocasıdır. Topaloğlu ile Sofuoğlu'nun yaşları birbirine yakındır. Topaloğlu, Sofuoğlu Hoca'nın büyük bir aşk ve heyecan ile ders anlatmasına hayran kalır.³⁷ Bekir Topaloğlu'nun belki de Tefsir alanına ilgi duymuş olmasının temel nedeni budur.
- Nurettin Topçu, Felsefe, Mantık, Din Sosyolojisi ve Din Psikolojisi dersleri

³⁴ Ayhan Işık, "Mahir İz Hayatı eserleri ve Tasavvufi Görüşleri", **B.Ü. İslami İlimler Fakültesi**, 1-1, s.78-79.

³⁵ Meserret Diriöz, "Abdurrahman Şeref Güzelyazıcı", **Diyanet Dergisi**, 18-2, s.117.

³⁶ Muhammed Eroğlu, "SOFUOĞLU, Mehmet", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2009, 37, s.343.

³⁷ Çetin, s.525.

hocasıdır. 1909 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. İlk ve lise eğitimini tamamladıktan sonra Avrupa tahsili için yapılan sınavlarını kazanmış ve Fransa'da eğitime başlamıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda ücretli statüsünde öğretmenlik yapmıştır. Ama hiçbir dersin ücretini almamıştır. Farklı düşünceleri, güzel hitabeti, alçakgönüllülüğü ve samimi duruşu ile pek çok insanı etkilemiştir.³⁸

- Bekir Haki Yener, Dağıstan'ın Karabağ eyaletinde 1882 yılında doğmuştur. Babası Safioğulları'ndan Molla Ahmed, annesi Medine Hanım'dır. İlk eğitimini babasından ve sonra Seyyid Abdülaziz Çelebi'den almıştır. Yener, ailesi ile birlikte önce Van'a, sonra da Tokat'a yerleşmiştir. Tokat müftüsü Hacı Osman efendi'nin derslerine devam ederek icazetini almıştır. 1912 yılında ilim tahsil etmek için İstanbul'a gitmiş ve Süleymaniye Yoğurtçu Medresesine yerleşmiştir. Fatih dersiâmlarından Muharrem Lütü Efendi'den icazet almıştır. Müderris ve kâtip olarak görev yapmıştır. İstanbul Barosu'na bağlı olarak avukat olarak çalışmıştır. 27 Mayıs 1960 ihtilalinin ardından İstanbul Müftüsü Ömer Nasuhi Bilmen, Diyanet İşleri başkanı olunca, Bekir Hâki Yener, 15 Haziran 1960 tarihinde önce vekâleten, on beş gün sonra da asaleten İstanbul Müftüsü olarak atanır. Yener, 1975 yılının Mart ayında vefat etmiştir.³⁹ Yener, Bekir Topaloğlu'nun meslek dersi hocalarından biridir.
- Zekai Konrapa, 1888 yılında Bolu Akmescit mahallesinde dünyaya gelmiştir. 1899 yılında İmaret İptidaisini, 1905 yılında Bolu İdadisini bitirmiş ve İstanbul'a gitmiştir. Burada Mercan İdadisini ve 1911'de İstanbul Darülfünun Darülmuallimin-i Âliye Edebiyat Şubesi'ni bitirmiştir. Bir süre Çankırı, Şam, Bolu, Düzce, Yalvaç, Denizli, Uşak, Konya ve İstanbul'da öğretmenlik yapmıştır. 1953 yılında emekli olduktan sonra İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda ve İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde ahlak ve Siyer derslerine girmiştir. 15 Haziran 1969 yılında vefat etmiştir.⁴⁰ Konrapa, Topaloğlu'nun Siyer dersi hocası. Medrese tahsilinde Siyer ve İslam Tarihi dersi hiç görmediği için bu eksikliklerini Konrapa'dan tamamlamıştır.⁴¹
- Ömer Nasuhi Bilmen, 10 Ocak 1883 tarihinde Erzurum'un Sarıyayla köyünde dünyaya gelmiştir. Babası ulemadan Hacı Ahmet Efendi, annesi Muhibe Hanım'dır.

---

³⁸ Çetin, s.526.

³⁹ Nurgül Dere, "Kafkasya'dan İstanbul'a Bir İlim yolcusu Bekir Hâki Yener", **Din ve Hayat**, 24, s.94-96.

⁴⁰ Kamil Büyüker, "Yakın Dönem Siyer Âlimi ve Muallimi Mehmet Zekai Konrapa", **Diyanet Dergisi**, 297, s.42-43.

⁴¹ Çetin, s.526.

İlk hocası Erzurum Ahmediye Medresesi müderrisi ve aynı zamanda amcası olan Abdülrezzak İlmî Efendi'dir. Erzurum Müftüsü Narmanlızâde Hüsyin Hâki Efendi'den de ders almıştır. Bu iki âlimin vefatı sonrası İstanbul'a gelmiş ve Fatih dersiâmlarından Tokatlı Şakir Efendi'den ders almaya devam ederek icazetini almıştır. O devrin hukuk fakültesi sayılan Medresetü'l-kudât'ta eğitimine devam etmiştir. 1913 yılında bu eğitimini birincilik ile bitirmiştir. Eğitim hayatı ile beraber 1912 yılında itibaren memurluğa başlamıştır. 1943 yılında İstanbul Müftüsü seçilmiştir. İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda ve İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde usûl-i fıkıh ve kelam dersleri vermiştir. 1960 ihtilalinden sonra Diyanet İşleri Başkanlığına getirilmiştir. 12 Ekim 1971 tarihinde vefat etmiştir.⁴² Bilmen, Topaloğlu'nun İmam-Hatip Okulu'nda meslek dersi hocalarından biridir.

- Tahir Alangu, 1916 yılında İstanbulda dünyaya gelmiştir. Babası Muhtar Nazım Bey'dir. Alangu sırası ile Nişantaşı Sultanisi, Şark İdadisi, Kabataş Lisesi ve Yüksek Öğretmen Okulu Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olmuştur. Öğretmen olarak Türkiye'nin çeşitli illerinde çalışmıştır. 1956 yılından itibaren İstanbul'da öğretmenliğe devam etmiştir. 19 Haziran 1973 yılında vefat etmiştir.⁴³ Alangu, Topaloğlu'nun edebiyat dersi öğretmenidir.
- Abdullah Hulusi Güzelyazıcı, 1890 yılında Selanik'te dünyaya gelmiştir. Babası İbrahim Adnan Efendi'dir. Annesi, Hattat Hacı Efendi'nin kızı Latife Hanım'dır. Kardeşi Abdurrahman Güzelyazıcı'yı alarak İstanbul'a göç etmişlerdir.⁴⁴ Güzelyazıcı, Topaloğlu'nun meslek dersi hocalarından biridir.
- Mustafa Sabri Sözeri, 1926 yılında Tekirdağ'da dünyaya gelmiştir. İstanbul Üniversitesi edebiyat Fakültesinden mezun olmuştur. Almanca ve Arapça bilmektedir.⁴⁵ Türkçe Dilbilgisi dersi öğretmenidir.⁴⁶
- Turgut Ulusoy, Topaloğlu'nun Psikoloji dersi hocasıdır.
- Rasim Uslugil, Topaloğlu'nun Matematik dersi öğretmenidir.

⁴² Ayhan Işık, "İlme Adanan Bir Ömür: Ömer Nasuhi Bilmen (1883-1971)", **Din ve Hayat**, 24, s.56-60.

⁴³ Ömer Leksiz, "Edebiyat Emekçisi: Tahir Alangu", **Hece Dergisi**, 13, s.72-73.

⁴⁴ (2019) Eylül 28, 2019 tarihinde gaihl.meb.k12.tr Web Sayfası Sitesi: http://gaihl.meb.k12.tr/icerikler/imam-hatipliler-haftasi-gorev-alan-ilk-hocalarimiz-abdullah-hulusi-guzelyazici_3621359.html adresinden alındı.

⁴⁵ Cumhuriyetin 50. Yılında Tekirdağ: 1973 İl Yıllığı, TEM Ofset Matbaası, İstanbul, 1973, s.235.

⁴⁶ Çetin, s.524.

1.4.İlim Hayatı

Bekir Topaloğlu, İmam-Hatip okulunda öğrenci iken Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından açılan vaizlik sınavında başarılı olmuş ve İstanbul’da farklı camilerde fahrî vaizlik görevi yapmıştır.⁴⁷ 1959 yılında İmam-hatip okulundan mezun olduktan sonra Sultanahmet’teki Firuzağa Camiinde üç buçuk yıl imam-hatiplik görevini ifa etmiştir.⁴⁸ Sonrasında Manisa Saruhanlı’da vaizlik görevinde bulunmuştur. 1963 yılında, mezun olduğu İstanbul İmam-Hatip Okuluna Hayrettin Karaman, Tayyar Altıkulaç ve Ahmet Kahraman ile beraber meslek dersleri öğretmeni olarak atanmıştır.⁴⁹ Öğretmenlik yıllarında ilk kitabı olan “İslam’da Kadın” eserini kaleme almıştır. 1966 yılında da İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünde Prof. Dr. Muhammet Tanci hocanın asistanı olarak mesleki kariyerine devam etmiş, 1968 yılında askerliğini yapmak üzere Tuzla Piyade Okuluna gitmiş, askerlik vazifesini yaptığı süre içerisinde garnizondaki caminin inşasında önemli rol oynamıştır.⁵⁰ Vatani görevini tamamladıktan sonra asistanlık tezini bitirmiş, 1971 yılında o gün ki adıyla İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Kalam kürsüsüne atanmış, 1983 yılında doktora, 1986 yılında doçent ünvanı almıştır. 1988’de İslam Felsefesi Anabilim Dalında, 1993 yılında ise Kalam sahasında profesör ünvanını almıştır. Akademik kariyeri boyunca 18 yüksek lisans, 11 doktora tezi yönetmiştir. 14 Ekim 2002 tarihinde emekli olmuştur.⁵¹

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki öğretim üyeliği görevinden emekli olduktan sonra İSAM’da İnceleme Kurulu Başkanlığı, Kalam-Mezhepler Tarihi İlim Heyeti Başkanlığı görevlerini yoğun bir mesai harcayarak sürdürmüştür.⁵² Ayrıca telif ve redaksiyon ile ilgili çalışmalarına da devam etmiştir. İslam Ansiklopedisi’ne ilk ciltten itibaren çok büyük emeği geçmiştir.

1.5.Eserleri

Bu bölüm altında Merhum Topaloğlu’nun hazırladığı eserleri, Diyanet İslam Ansiklopedisi’nde yazmış olduğu maddeleri ve makelelerinin yanı sıra tebliğleri üzerinde durulacaktır. Söz konusu veriler, hocanın yazılı çalışmalarıdır. Bekir Hoca sadece bunlar ile

---

⁴⁷ (2019) Haziran 10, 2019 tarihinde kelam.org Web Sayfası Sitesi: <https://www.kelam.org/web/news/197> adresinden alındı.

⁴⁸ Kutluoğlu, s.84.

⁴⁹ Tayyar Altıkulaç, **Zorlukları Aşarken**, TDV. Yayınları, İstanbul, 2016, s.127.

⁵⁰ Öz, s.445.

⁵¹ İlyas Çelebi, “Bekir Topaloğlu”, **Çağdaş İslam Düşünürleri**, İSAM, 2007, s.348-349; Kutluoğlu, s.28.

⁵² Çelebi, “Kur’an ve Kalam Araştırmalarına Adanmış Bir Ömür”, 27, s.7.

yetinmemiş aynı zamanda düşüncelerini daha ileri mecralara taşıyacak olan talebelerini de yetiştirmiştir. Bu nedenle tez kapsamında söz konusu isimlere de yer vermeyi ve bu sayede Tabakât eserlerinde de görüleceği üzere, tarihe not düşülmesi hedeflenmektedir.

Bekir Topaloğlu, oldukça velûd bir yazardır. O, kelâmî sahaya dair telif ve tercüme ettiği kitap, makale ve tebliğ çalışmalarının yanı sıra sözlük, gramer çalışmaları da gerçekleştirmiştir. Akademik çalışmalarını hazırladığı süreçte halka yönelik irşad faaliyetlerine devam etmiş, yoğun temposuna rağmen Diyanet İslam Ansiklopedisinde hazırlanan maddeler üzerinde de ciddi emek sarfetmiştir. Bu bağlamda o, esma-i hüsnâ maddelerinden bazıları başta olmak üzere din, kıyamet ve mezhep sahasında maddelerin yazımını ve birçok maddesinde redaksiyonunu yapmıştır.⁵³

1.5.1. Kitapları

Tezimizin konusu gereği, Bekir Topaloğlu'nun, Kelam ilmi ile ilgili eserleri incelenmiş ve bu bağlamda genel hatları ile aktarılmaya çalışılmıştır. Kelam ilmi dışında kaleme aldığı kitaplarının içeriği hakkında da bilgi verilmeye çalışılacaktır:

Kitâbu't-Tevhid Tercümesi:⁵⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâtürîdî es-Semerkandî (ö.333/944) tarafından yazılan eser Bekir Topaloğlu tarafından tercüme edilmiş ve 2002 yılında Ankara'da ilk kez basılmıştır. Bu tercüme ile Mâtürîdî'nin görüşleri doğru ve anlaşılır bir lisan ile okuyucuya aktarılması amaçlanmıştır.⁵⁵ Arapça bilenlere destek, bilmeyenlere ise kaynak niteliğindedir. “Kitâb'üt-Tevhîd” plan, içerik gibi yönlerden önceki ilim adamlarının eserlerinden farklılık göstermesi açısından Sünnî kelâmın ilk temsilcisi konumundadır. Mâtürîdî, bilgi konusunu ilk ele alan ilim adamıdır. Anlattığı konuyu tarafsız bir şekilde ortaya koyar. Sonraki aşamada kendi fikirlerini beyan eder. İnânc esasları konularında ise Ebu Hanife Nu'man b. Sabit'ten (ö.150/767) kısmen yararlandığı bilinmektedir. Kelam sahasında bir sistemin oluşmasında Eş'ârî ve Mu'tezilî ilim adamlarına nispeten etkisi daha çoktur.⁵⁶

Mâtürîdiyye Akâidi:⁵⁷ Eser, ilk kez 1978 yılında İstanbul'da basılmıştır. Ebû Muhammed Nureddin Amed b. Mahmud b. Ebi Bekr es-Sabûni el-Buhari'ye (ö.580/1184) ait kitap, Bekir Topaloğlu tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Ehl-i sünnet ve Mâtürîdiyye

---

⁵³ Ögük, s.182.

⁵⁴ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, **Kitâb'üt-Tevhîd**, Bekir Topaloğlu (Çev.), İSAM yayınları, Ankara, 2017.

⁵⁵ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, **Kitâb'üt-Tevhîd**, Bekir Topaloğlu (Çev.), İSAM yayınları, Ankara, 2017, s.12-13

⁵⁶ Emine Yarımbaş, “Kitâbu't-Tevhid Tercümesi”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, 7, s.119-121.

⁵⁷ Nureddin es-Sabûni, **Mâtürîdiyye Akâidi**, Bekir Topaloğlu (Çev.), İFAV yayınları, İstanbul, 2015.

görüşleri ortaya konduktan sonra düşünceleri özet olarak verilmiştir. Kitap, iki çalışmadan oluşmuştur. Birinci bölümde Sâbunî'ye ait “el-Bidaye” metni yer almaktadır. İkinci bölümde Sâbunî'nin hayatı, eserleri ve “el-Bidaye” metninin yöntemine dair bilgiler verilmiştir.⁵⁸

*Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi:*⁵⁹ Mâtürîdî'nin günümüze ulaşan en kapsamlı eseridir. Erken dönem tefsir ilminin İslam düşüncesine ilişkin ürünlerinden en önemlisidir. *Kitâbu't-Te'vilât. Te'vilâtü Ehli's-Sünne ve Te'vilâtü'l-Mâtürîdiyye* isimleriyle de anılır. Kitap, başta İslami ilimlerden tefsir, kelam, mezhepler, fıkıh, fıkıh usulü gibi ilimler ile beraber İslam dışı din ve mezheplerden de bilgiler ihtiva eder. İndeks dâhil on sekiz ciltten oluşan bir eserdir.⁶⁰

*İslâm Kelâmcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı (İsbat-ı Vacip).*⁶¹ Bu eser 1971 yılında Ankara'da basılmıştır. Akademik alanda yazılan ve tez özelliği taşıyan bu kitap ile Enstitüde öğretim üyeliği ünvanı kazanmıştır. Ayrıca sonraki yıllarda doktora tezi konusu olmuştur.⁶² Materyalizm ve Pozitivizm gibi inkârcı akımların etkilerine karşı koymak amacı ile “Allah'ın Varlığı, isbat-ı vacip” konusunun tarihsel süreci verilmiştir. Öncelikle Kur'an'da Allah'ın varlığı ayetler ışığında anlatılmış, İslam mezheplerin de (Selefiyye, Ehl-i sünnet vb.) aklın rolü ve İslam filozoflarına ve kelamcılara göre İsbat-ı Vacip konuları zikredildikten sonra “cem' devri” ile devam edilmiştir. Son kısımda günümüzde “ispat-ı vacip” değerlendirmesi ele alınmıştır.

*İslam'da İnanç Esasları:*⁶³ İlyas Çelebi ve Yusuf Şevki Yavuz ile birlikte kaleme alınmış eser ilk kez 1998 yılında İstanbul'da basılmıştır. Kitap imanın altı şartını ayrıntılı bir şekilde ele alır. Topaloğlu, eserin giriş kısmında “din, iman ve İslam”, birinci bölümde “Allah'a iman” ve ikinci bölümde “kader” konusunu ele almıştır.

*Kelam Terimleri Sözlüğü:*⁶⁴ Bu eseri Bekir Topaloğlu, İlyas Çelebi ile birlikte yayıma

⁵⁸ Nureddin es-Sabûni, **Mâtürîdiyye Akâidi**, Bekir Topaloğlu (Çev.), İFAV Yayınları, İstanbul, 2015, s.12-13.

⁵⁹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, **Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi**, Bekir Topaloğlu (Çev.), Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015.

⁶⁰ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, **Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi**, Bekir Topaloğlu (Çev.), Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015, s.17.

⁶¹ Bekir Topaloğlu, **İslâm Kelâmcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı (İsbat-ı Vacip)**, DİB Yayınları, Ankara, 2001.

⁶² Çelebi, “Kur'an ve Kelam Araştırmalarına Adanmış Bir Ömür”, s.10.

⁶³ Bekir Topaloğlu, Yusuf Şevki Yavuz ve İlyas Çelebi, **İslam'da İnanç Esasları**, İFAV Yayınları, İstanbul, 1999

⁶⁴ Bekir Topaloğlu ve Çelebi, **Kelam Terimleri Sözlüğü**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2015.

hazırlamıştır. Kitap, ilk kez 2010 yılında İstanbul’da basılmış olup, kelimelerin ilmine dair veya diğer ilim ve disiplinlerdeki kelimeler ile ilgili terimleri ihtiva eder. Sözlük, öncelikle kök ve terim anlamlarına yer vermiştir. Ayrıca içerik özetle tanıtılmaya çalışılmıştır. Farklı görüşlerin olması durumunda onlara değinilmiş, tercih edilen görüşler belirtilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır.

*Kelam İlmine Giriş.*⁶⁵ Eser, ilk kez 1981 yılında basılmıştır. İmanın korunması, gayri Müslimlerin düşüncelerindeki tereddütlerin giderilerek İslam’a dâhil olmaları için en mühim ilimlerin başında akaid ve kelam gelir. Kelam ilminde kullanılan farklı yöntemler, tarih boyunca kelam ilmi alanındaki yazılan eserlerin özellikleri, kelam ilminin içeriği ve önemi eserin temelini oluşturmaktadır. Ehl-i sünnet ve ekolleri ile bid’at ehli ve bazı ekoller de konular arasında yer almıştır. Son bölümde bazı makalelere yer verilmiştir.⁶⁶

*Allah İnancı.*⁶⁷ Bu kitap, ilk kez 2010 yılında İstanbul’da basılmıştır. Bu çalışma dünya ve âhiret saadetinin kapısı olan Allah inancını konu edinmiştir. Aklını kullanan insana tüm âlemleri yaratanın varlığını ispatlama metodları hakkında bilgi verir. Allah’ın birliği konusuna değinilmiştir. Ardından duygu ve düşüncelerimizle yönelip dua edeceğimiz yüce varlığın 99 ismi anlatılmış, en son kısımda ilâhî sıfatlar konusu işlenmiştir. *Allah İnancı* kitabı, ”Allah” ve “Esmâ-i hüsnâ” maddeleri Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’nden alınarak daha kapsamlı hale getirilmiştir.⁶⁸

*Kelam Araştırmaları Üzerine Düşünceler.*⁶⁹ Bu eser, ilk kez 2004 yılında İstanbul’da basılmıştır. Kitap, kelamın tanımı, gayesi ve konusu ile başlar. İslami ilimler ve yardımcı disiplinler ile olan irtibatını anlattıktan sonra kelam çalışmalarının nasıl yapılacağına yöntemlerine dair bilgiler ve önem verilmesi gereken konulara değinir.

Bekir Topaloğlu’nun diğer kitapları şunlardır:

*İslâm’da Kadın.*⁷⁰ Bu eser, ilk kez İstanbul’da 1965 yılında basılmıştır. Topaloğlu, daha önceki dönemlerde gündemde yer teşkil etmeyen ama kitabı yazdığı yıllarda muhtelif din ve sistemlerin üzerinde kafa yorduğu bir konu olan kadın problemi olduğunu söyler.

⁶⁵ Bekir Topaloğlu, **Kelam İlmine Giriş**, Damla Yayınevi, Ankara, 2016.

⁶⁶ Bekir Topaloğlu, **Kelam İlmine Giriş**, Damla Yayınevi, Ankara, 2016, s.16-19.

⁶⁷ Bekir Topaloğlu, **Allah İnancı**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2010.

⁶⁸ Bekir Topaloğlu, **Allah İnancı**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2010, s.7-8.

⁶⁹ Bekir Topaloğlu, **Kelam Araştırmaları Üzerine Düşünceler**, MÜİFAV Yayınları, İstanbul, 2004.

⁷⁰ Bekir Topaloğlu, **İslâm’da Kadın**, Yağmur Yayınları, Ankara, 1970.

İslam'ın kadına tanıdığı haklar dikkate alınmadan, Batı dünyasından etkilenerek eksik ve hatalı uygulamaların meydana getirdiği haksızlıkların İslam dinine mal edildiği vurgulanmıştır. İslam'da kadın haklarının idrakine varmak için bir tohum niteliğinde kaleme alınmıştır. Kitabın asıl konusu, İslam'ın kadına bakış açısı ve ona tanıdığı haklardır. Kadının İslam dini gelinceye kadar durumu, dünyanın farklı yerlerindeki kadın anlayışı, Hz. Muhammed ve Dört Halife dönemindeki ve günümüz doğu-batı ülkelerindeki kadın sorunu konularına da değinilmiştir.⁷¹

*Öze Doğru:*⁷² Bu eser, ilk kez 1970 yılında İstanbul'da basılmıştır. Topaloğlu'nun *İslam'da Kadın* eserinden sonra kaleme aldığı ikinci kitabıdır. Eser ilk olarak "iman ve ibadet" konularından bahseder. İlk insandan beri varolan hak ve batıl mücadelesinde batıl cenahının manevi yönü ile inanmama nedenlerine ve ihlas, ibadet ile imanın bir araya gelmesinin sonucu ortaya çıkan "güzel ahlak" konularına değinir. Sonra Peygamberin hayatından örnek kesitler sunar, ona ait önemli olayları yaşatmak ve "öze doğru" ebedi saadet için görevlerimizden bahseder. Son olarak "dua kapısı" ile bitirir.⁷³

*Nesillerin El Kitabı:*⁷⁴ Bu eser, ilk kez 1982 yılında İstanbul'da basılmıştır. Bekir Topaloğlu'nun hayatında "nesil" kavramı önemli bir yer arz eder. En başta ülkemiz ve bütün İslam âleminin manevi olarak kalkınmasında ve gelişmesinde ihlaslı ve fedakârca çalışacak zümreyi "nesil" olarak tanımlar. Bu hizmetin gerçekleşmesinde İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri öğrenci ve mezunları önemli rol oynar. Bunun dışında bu ilkeleri benimseyen zümreler de "nesil" halkasında yer alır. Bu eser "nesil" gençliği için yol gösterici rehber kitap niteliğindedir.⁷⁵

*İslam Tarihinden Yapraklar:*⁷⁶ Bu eser, ilk kez 1982 yılında İstanbul'da basılmıştır. Hz. Peygamberin asr-ı saadet döneminde kişiliği çevresinde ve ashabının örnek olaylarından yola çıkılarak kaleme alınmış otuz makaleden oluşan bir kitaptır.⁷⁷

---

⁷¹ Bekir Topaloğlu, *İslam'da Kadın*, Yağmur Yayınları, Ankara, 1970, s.7-8.

⁷² Bekir Topaloğlu, *Öze Doğru*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1970.

⁷³ Çelebi, "Kur'an ve Kelam Araştırmalarına Adanmış Bir Ömür", s.7,8.

⁷⁴ Bekir Topaloğlu, *Nesillerin El Kitabı*, Nesil Yayınları, İstanbul, 1976.

⁷⁵ Çelebi, "Kur'an ve Kelam Araştırmalarına Adanmış Bir Ömür", s.8.

⁷⁶ Bekir Topaloğlu, *İslam Tarihinden Yapraklar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010.

⁷⁷ Bekir Topaloğlu, *İslam Tarihinden Yapraklar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010, s.12.

*Kur'an'dan Evrensel Mesajlar:*⁷⁸ Bu eser, ilk kez 2013 yılında İstanbul'da basılmıştır. Bu kitapçıkta, on altı konu başlığı seçilerek Kur'an-ı Kerim'den 242 ayetin tercümesi ile yazılmıştır. Kur'an'da yer alan özdeyiş özelliğindeki mesajlardan kesitler vermektedir. İfadelerin güzelliklerini ve anlam derinliklerini ortaya koyan ayetlerin yanında müjdeleyici, uyarıcı, sorgulayıcı ve insanların sorumluluklarını ifa etmesine davet edici ilahi mesajlara da yer vermektedir.⁷⁹

*Dini Sohbetler:*⁸⁰ Bu eser, ilk kez 1982 yılında İstanbul'da basılmıştır. Bu kitap, 1960 yılından itibaren Firuzağa camisindeki imam-hatiplik görevi sırasında kendi yazdığı hutbelerin bir araya getirilmesi ile oluşmuştur. Bu hutbeler *Öze Doğru* adlı kitapta 1970 yılında yayınlanmıştır. Lakin bazı ilave yazı ve tercüme eklenmiştir.⁸¹

*İnsan Kâinat ve Ötesi:*⁸² Topaloğlu tarafından tecüme edilen kitabın yazarı A.Cressy Morrison'dur. Eser, pozitif bilim ile evrenin varoluşunu, düzenini ve Tanrı'nın varlığını konu edinir. Materyalizmi ve bilhassa evrim teorisini muhtelif taraflarını irdeler. Bu kitap, biyoloji bilgini İngiliz yazar Julian Huxley tarafından yazılan orijinal adı *Man Stands Alone* adlı esere karşı olarak kaleme alınmıştır.⁸³

*İslam Tasavvufu Üzerine:*⁸⁴ Kitabın yazarı Muhammed Tanci'dir. Tercümesi Bekir Topaloğlu tarafından yapılmıştır. İbn Haldun'a ait tasavvufa genel değerlendirme yapıldığı *Şifâ'ü's-sâ'il* eserinin mukaddimesinden alınmıştır. Yüz sayfalık mukaddimenin yaklaşık kırk sayfası İslam'da tasavvuf hareketinin nasıl oluştuğu ve geliştiğine dair bilgileri ihtiva eder.⁸⁵

*Kelile ve Dimne (Arapça Metin ve Tercüme):*⁸⁶ Bu kitap, ilk kez 2015 yılında İstanbul'da basılmıştır. Tercümesi Bekir Topaloğlu ve Hayrettin Karaman tarafından yapılmıştır. Arap dilinde belli bir yol katetmiş olan kişilerin kelime dağarcığını artırmak ve

---

⁷⁸ Bekir Topaloğlu, *Kur'an'dan Evrensel Mesajlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013.

⁷⁹ Bekir Topaloğlu, *Kur'an'dan Evrensel Mesajlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013, s.7.

⁸⁰ Bekir Topaloğlu, *Dini Sohbetler*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.

⁸¹ Bekir Topaloğlu, *Dini Sohbetler*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, s.13.

⁸² A.Cressy Morrison, *İnsan ve Ötesi*, Bekir Topaloğlu (Çev.), Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010.

⁸³ A.Cressy Morrison, *İnsan ve Ötesi*, Bekir Topaloğlu (Çev.), Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010, s.7.

⁸⁴ Muhammed Tanci, *İslam Tasavvufu Üzerine*, Bekir Topaloğlu (Çev.), Damla Yay., İstanbul, 2002.

⁸⁵ Muhammed Tanci, *İslam Tasavvufu Üzerine*, Bekir Topaloğlu (Çev.), Damla Yay., İstanbul, 2002, s.6.

⁸⁶ Beydeba Abdullah b. El-Mukaffa, Bekir Topaloğlu ve Hayrettin Karaman (Çev.), *Kelile ve Dimne*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015.

lisan yeteneğini geliştirmek üzere bu kitap yeniden müellifler tarafından çevrilmiştir. Kitabın asıl konusu, ameli hikmettir Ameli hikmet, insanın iradesine uygun prensipleri tanınması ve kemale ermesidir. Ameli hikmet; ahlaki terbiye, ailevi terbiye ve siyasi terbiye olmak üzere üçe ayrılmıştır. Özellikle ailevi ve siyasi terbiyeye önem verilmiş, ahlaki tebiye ile ilgili ilkeler dolaylı anlatılmıştır.⁸⁷

Arapça Dilbilgisi: Dört ciltten oluşan eser, Hayrettin Karaman ile birlikte 1964 yılında İstanbul’da kaleme alınmıştır.

Arapça Okuma ve Eski Metinler Kitabı: Hayrettin Karaman ile birlikte 1964 yılında İstanbul’da yazılmıştır.

Arap Dili ve Edebiyatından Tercümeleler: Hayrettin Karaman ile birlikte hazırladığı eser, İstanbul’da 1967 senesinde basılmıştır.

Arapça -Türkçe Yeni Kamus: Hayrettin Karaman ile beraber hazırlanan sözlük, 1988 yılında İstanbul’da basımı gerçekleşmiştir.

Cumhuriyet Devrinde Yayınlanan Dinî Eserler Bibliyografyası: Osman Öztürk ile beraber 1975 yılında baskıya hazırlanmıştır.

1.5.2. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Maddeleri

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi ilk olarak dönemin Diyanet İşleri Başkanı Tayyar Altıkulaç tarafından gündeme gelmiştir. Oryantalistler tarafından hazırlanmış olan İslam Ansiklopedisi’ni dikkate alan Altıkulaç, bu çalışmadan farklı olarak eserin özellikle Müslüman müellifler tarafından hazırlanmasını düşünmüş ve bu yönde çalışmalara başlamıştır. Hazırlanan ilk deneme fasikülü Topaloğlu ve Hayrettin Karaman gibi isimler tarafından başarısız bulunmuştur. Bunun üzerine görev Topaloğlu ve arkadaşlarına tevdi edilmiş ve onlar da 1983 yılında başladıkları çalışmanın ilk semeresini 1988 yılında çıkardıkları fasikül ile almışlardır.⁸⁸

Bekir Topaloğlu’nun İslam Ansiklopedisi’nde 168 madde telif etmiştir. Kalam ile

---

⁸⁷ Beydeba Abdullah b. El-Mukaffa, Bekir Topaloğlu ve Hayrettin Karaman (Çev.), **Kelile ve Dimne**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015, s.7-8.

⁸⁸ Mehmet Erken (2014), Bekir Topaloğlu’na İslam Ansiklopedisini Sorduk. Haziran 10, 2019 tarihinde dunyabizim.com Web Sayfası Sitesi: <http://www.dunyabizim.com/soylesi/bekir-topaloglu-na-islam-ansiklopedisi-ni-sorduk-h15768.html> adresinden alındı.

İlgili maddeleri şu şekilde sıralanabilir:

Adl (1. Bölüm): Kelâm, tasavvuf ve hadis sahalarında farklı manalarda kullanılan bir terim.

Allah (1. Bölüm): Her şeyin yaratıcısı ve yöneticisi olan yüce ve ulu varlık.

Baht: İlahî iradenin insanlar için çizdiği yaşam programı.

Beyyine (1. Bölüm): Gerçeği net olarak ispatlayan kesin delil.

Cennet (2. Bölüm): Bütün dinî inanışlara göre müminlerin ölüm veya kıyamet sonrası ebediyen mutluluk içinde yaşayacakları yer.

Din (3. Bölüm): İslam âlimleri tarafından dinin benimsenmesinde insanın irade ve tercihine çok önem verilmektedir.

Fırka: Siyasî ve itikadî mezhepler yerine kullanılan bir kavram.

Hudus: Evrenin yaratılmışlığı öncülüne dayanarak Allah'ın varlığını ispatı için kullanılan delillerden biri.

İslâm (3. Bölüm): İnanç Esasları; Son ilâhî din.

İsm-i A'zam: Allah'ın en büyük ismi anlamında bir tabir.

Cehennem (2. Bölüm): KELÂM; İnkârcıların ve günahkârların ölümden sonra yani âhîret hayatında cezalandırılacakları yer.

Kıyamet: Dünya ve olduğu kozmik sistemde oluşacak değişimin sonrasında ölümlerin yeniden dirilmesiyle başlayacak olan ebedî âlem.

Kitâbü't-Tevhîd: Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin (ö. 944/333) kelâma dair eseri.

Kudret: Allah'a nisbet edilen sübûtî sıfatlardan biri.

Lafza-i Celâl: Allah ismi için kullanılan bir tabir.

el-Maksadü'l-Esnâ: Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) esmâ-i hüsnâya dair eseri.

Mâtürîdî (2. Bölüm): Kelâma Dair Görüşleri; Mâtürîdiyye mezhebinin kurucusu, müfessir ve fakih.

Mâtürîdî (3. Bölüm): Tefsir İlmindeki Yeri; Mâtürîdiyye mezhebinin kurucusu, müfessir ve fakih.

Mezhep (2. Bölüm): Mezheplere Ayrılmanın Dinî Hükmü; Dinin inanç esaslarını veya amelî hükümlerini anlama ve yorumlama konusunda kendine özgü yaklaşımlara sahip düşünce sistemi; bu yaklaşımlar etrafında meydana gelen ekolleşmenin ürünü olan ilmî ve fikrî birikim.

er-Red ale'l-Cehmiyye: Osman b. Saîd ed-Dârimî'nin (ö. 280/894) bazı ilâhî

sıfatlarla kader ve Kur'an'ın mahlûk oluşu konularında Cehmiyye ve Mu'tezile'nin görüşlerini eleştirdiği eseri.

er-Red ale'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye: Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) Selef akîdesiyle bağdaşmayan görüşleri eleştirdiği eseri.

Sâni': Genellikle kelâmcılar tarafından Allah veya Hâlik ismi yerine kullanılan kavram.

eş-Şâmil: İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin (ö. 478/1085) kelâma dair eseri.

Tancî, Muhammed: İlmî neşirleriyle tanınan çok yönlü âlim.

Tecrîdü'l-İ'tikâd: Nasîrüddîn-i Tûsî'nin (ö. 1274/672) kelâma dair eseri.

Tefsîrü'l-Esmâ ve'd-Daavât: Hattâbî'nin (ö. 998/388) esmâ-i hüsnâ ve dua ile ilgili eseri.

Et-Temhîd: Bâkîllânî'nin (ö. 1013/403) kelâma dair eseri.

Te'vilâtü'l-Kur'an: Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin (ö. 944/333) Kur'an-ı Kerîm tefsiri.

Usûlü'd-Dîn: Ebü'l-Yûsr el-Pezdevî'nin (ö. 493/1100) kelâm ile ilgili eseri.

Bu maddelerin büyük kısmı Allah'ın güzel isimleri olan Esmâ-i Hüsnâ ile ilgilidir:

Esmâ-i Hüsnâ (Allah'ın isimleri), Ahad, Ahir, Ali, Bâis, Bâkî, Bâri', Bâsit, Basîr, Bâtın, Cebbâr, Câmî', Celîl, Dâr, Evvel, Fettâh, Gafûr, Ganî, Habîr, Hâdî, Hâfid, Hafız, Hâkim, Halik, Halim, Hamid, Hasib, Hay, Kâbız, Kâdir, Kakhâr, Kavî, Kayyûm, Kebîr, Kerîm, Kuddûs, Latîf, Mâni', Mecîd, Melik, Metîn, Muğnî, Muhsî, Muhyî, Muiz, Mukaddim, Mukît, Muksit, Muktedir, Musavvir, Mübdi', Mücîb, Müheymin, Mü'min, Müntakim, Mûteâlî, Mûtekebbir, Nâfi', Nûr, Râfi', Rahmân, Rakîb, Raûf, Reşîd, Rezzâk, Sabûr, Samed, Selâm, Semî', Şehîd, Şekûr, Tevvâb, Vâcid, Vâris, Vâsi', Vedûd, Vehhâb, Vekîl, Velî, Zâhir, Zü'l-Celâl ve'l-İkrâm.

Kelam dışı maddelerini şu şekilde sıralanır:

Abdullah: (Son Peygamber olan Hz. Muhammed'in babası),

Ağaç (2. Bölüm): Çeşitli yararları, estetik özellikleri ve yaşamın aşamalarını sembolize etmesi nedeniyle dinlerin hepsinin önemle üzerinde durduğu bitki.

Ahîret: Dünya sonrası ebedi yaşam.

Âmine: Son Peygamberin Hz. Muhammed'in annesi.

Azîfe: Kıyametin koptuğu günün ismi.

Batşe-i Kübrâ: Kur'an-ı Kerîm'de Bedir Gazvesi veya kıyamet anlamına gelir.

Cihad (2. Bölüm): Günümüzde Cihad; Nefisle mücadele etmek, İslâm'ı tebliğ etmek ve düşmanla savaşmak.

Feza: Kıyametin isimlerinden biri.

Gāşīye Sûresi: Kur'ân'ın 88. sûresi.

Hamd: Bütün medih çeşitlerini içeren, sevgi ve tâzimle Allah'a yönelen övgü ve şükür manasında bir kavram.

Huld: Ebediyet ve ölümsüzlük manasında bir Kur'an kavramı.

Huri: Cennet kadınlarını ve onların güzelliğini anlatan bir kavram.

Hüsrev Hoca: Son dönem İslâm âlimi, müderris.

Hüccetullâhi'l-Bâliga: Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin (ö. 1762/1176) dinî hükümlerin hikmet ve gerekçelerini anlatan eseri.

İrşad: Doğru yolu göstermek.

Mârifetnâme: İbrâhim Hakkı Erzurûmî'nin (ö. 1780/1194) başta ahlâk ve tasavvuf konularına yer veren çok yönlü eseri.

Mâsiyet: Meşrû emir ve isteklere uymamak.

Mekr: Hile yapmak, aldatmak; hile yapanı cezalandırmak anlamında Kur'an terimi.

Mevlâ: Kur'an'da geçen Allah'ın isimlerinden biri.

Muhammed (5. Bölüm): Kur'an ve Sünnet'e Göre Hz. Muhammed Son peygamber.

Muhît: Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'a nisbet edilen isimlerden biri.

Müstekbir: Kendini üstün görüp gerçekleri kabul etmeyen kimse manasında Kur'an'da geçen bir kavram.

Nâr: Kur'an'da ve hadislerde genellikle cehennem ateşini ifade eden tabir.

Nasîr: Kur'an'da geçen Allah'ın isimlerinden biri.

Nebe' Sûresi: Kur'ân-ı Kerîm'in 78. sûresi.

Ölüm (2. Bölüm): İslâm'da Ölüm

Rab (1. Bölüm): Allah'ın isimlerinden biri.

Sâat: Genelde kıyametin kopma zamanı ve kıyamet günü manasında bir Kur'an kavramı.

Sâd Sûresi: Kur'ân-ı Kerîm'in 38. sûresi.

Sâffât Sûresi: Kur'ân-ı Kerîm'in 37. sûresi.

Sebe' Sûresi: Kur'ân-ı Kerîm'in 34. sûresi.

Secde Sûresi: Kur'ân-ı Kerîm'in 32. sûresi.

Şuabü'l-Îmân: Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin (ö. 458/1066) kâmil imanın

oluşmasını sağlayan dinî davranışlar hakkındaki eseri.

Suarâ Sûresi: Kur'ân-ı Kerîm'in 26. sûresi.

Şûrâ Sûresi: Kur'ân-ı Kerîm'in 42. sûresi.

Tâhâ Sûresi: Kur'ân-ı Kerîm'in 20. sûresi.

Tahrîm Sûresi: Kur'ân-ı Kerîm'in 66. sûresi.

Talâk Sûresi: Kur'ân-ı Kerîm'in 65. sûresi.

Târîk Sûresi: Kur'ân-ı Kerîm'in 86. Sûresi.

Tebyînü Kezîbi'l-Müfterî: Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir'in (ö. 1176/571), Ebü'l-Hasan el-Eş'arî'nin ilmî hayatına ve hakkında ileri sürülen iddialara dair eseri.

Tegâbün Sûresi: Kur'ân-ı Kerîm'in 64. sûresi.

Tekvîr Sûresi: Kur'ân-ı Kerîm'in 81. sûresi.

Telbîsü İblîs: Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 1201/597) başta tasavvuf ehli olmak üzere bazı İslâmî zümrelerin din anlayışını usûlü'd-dîn açısından eleştirdiği eseri.

Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve: Kādî Abdülcebâr'ın (ö. 1025/415) Hz. Peygamber'in mucizeleri ile ilgili eseri.

Tevbe Sûresi: Kur'ân-ı Kerîm'in 9. sûresi.

Tövbe (1. Bölüm): Günahtan dönüp Allah'a yönelme manasında kullanılan bir kavram.

Tûr Sûresi: Kur'ân-ı Kerîm'in 52. sûresi.

Vâkıa Sûresi: Kur'ân-ı Kerîm'in 56. sûresi.

Yâsîn Sûresi: Kur'ân-ı Kerîm'in 36. sûresi.

Yûnus Sûresi: Kur'ân-ı Kerîm'in 10. sûresi.

Yûsuf Sûresi: Kur'ân-ı Kerîm'in 12. sûresi.

Zâriyât Sûresi: Kur'ân-ı Kerîm'in 51. Sûresi

Ez-Zevâcir an İktirâfi'l-Kebâir: İbn Hacer el-Heytemî'nin (ö. 974/1567) büyük günahları konu edinen eseri.

Zilzâl Sûresi: Kur'ân'ın 99. sûresi.

Zuhruf Sûresi: Kur'ân'ın 43. sûresi.

Zümer Sûresi: Kur'ân'ın 39. sûresi⁸⁹

⁸⁹ (2016) Haziran 18, 2019 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/bekir-topaloglu> adresinden alındı.

1.5.3. Makaleleri, Tebliğleri ve Tercümeleri

Topaloğlu'nun yazmış oldu makale ve tebliğler ile yapmış olduğu tercümeler sayısı kırkın üzerindedir. Bu çalışmalar kelam ilmi ile ilgili konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca Peygamber, din ve laiklik, kılık-kıyafet ve örtünme gibi farklı konularda da makale, tebliğ ve tercümeleri bulunmaktadır. Topaloğlu'nun makale, tebliğ ve tercümelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- 2000'li Yıllara Girerken İslam Düşüncesinin Ömürdeki Problemler ve Çözüm Önerileri, İstanbul, 1998, İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar I, s.263-303
- Akifte Ümit / Mehmet Akif Ersoy; çev. Mehmet Akif Ersoy; tan. Bekir Topaloğlu, İstanbul 1979, Nesil, C.III., 4. sayı, s.24-28.
- Allah'ın Varlığı, Ankara, 1985, Diyanet İlmi Dergi "Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı", C.XXI, 1. sayı, s.3-10.
- Din ve Laiklik Akıl ve Vahiy, "Dini Konularda Toplumun Aydınlatılması ve Dinin Farklı yorumlanmasından Kaynaklanan Problemler ve Çözüm Yolları" Komisyonu Bildirileri, 23-27 Kasım 1998, Ankara, s.110-112.
- Din ve Laiklik, Akıl ve Vahiy, Ankara2003, II. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri, (23-27 Kasım 1998), C.I, s.173-179.
- Dini Bilgiler Üzerine, Ankara 1987, Türk Yurdu, C.8, 1, (347). sayı, s.7-8.
- Dini Hayat ve Mezhepler, Elazığ 2002. İslam'ın İnsana Bakışı, s.393-410.
- İlim Tahsilinde Metod, İstanbul, 1973. İslâm Medeniyeti "İslâm Medeniyeti Mecmuası", C.III, 29. sayı, s.20-25.
- İslâm Anlayışı, Ankara1983, Diyanet İlmi Dergi "Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı", C.XIX, 2. sayı, s.28-38.
- İslam İtikadı Açısından Kıyafet ve Örtünme (Soru-Cevap-Tartışma), İstanbul1991. İslam'da Kılık-Kıyafet ve Örtünme, s.13-20. Sayfa, Soru-Cevap-Tartışma kısmı s.21-28.
- İslâm'da Zekât Müessesesi Hakkında, İstanbul, 1973, İslâm Medeniyeti "İslâm Medeniyeti Mecmuası", C.III, 31. sayı, s.43-45.
- İslami İlimlere Kaynak Olması Açısından Kur'an-ı Kerim, İstanbul,2000, İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar III, s.253-272.
- Kader Üzerine / İbnu's-Sid El-Batalyevsi; Çev. Bekir Topaloğlu, Ankara, 1971, Diyanet İlmi Dergi "Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı", C.X, 114-115. sayı, s.401-408.
- Mâtürîdiyî Akaidine Dair Eserler, İstanbul,1978, Nesil, C.III. 3. sayı, s.45-46.

- Müslüman Türk Genci İçin İslam Anlayışı, İstanbul1981, Milliyetçiler Büyük İlmi Kurultayı “Eğitim ve Din Hayatı”, (III. İstanbul, 26-28.5.78), s.295-309. Sayfa
- Müslümanlık ve Müslümanlar / Veled Çelebi İzbudak; der. Ankara, 1971. Diyanet İlmi Dergi “Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı”, C.X, 112-113. sayı, s.368-370.
- Örnek İnsan Olmak, İstanbul, 1977, Nesil, C.I, 9. sayı, s.3-6.
- Örnek Nesil (Hz. Muhammed) / Muhibbiddin El-Hatip; çev. Bekir Topaloğlu, Ankara,1975, Diyanet İlmi Dergi “Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı”, C.XIV, 1. sayı, s.34-39.
- Peygambere Saygısızlığın Dini Hükmü, Ankara,1989, Diyanet İlmi Dergi “Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı”, C.XXV, 4. sayı, s.67-80.
- Şekil ve Ruh / Eb'ul Hasan Ali Nedevi; çev. İstanbul,1967, İslâm Medeniyeti “İslâm Medeniyeti Mecmuası”, C.I, 3. sayı, s.4-5.
- Şekil ve Ruh / Eb'ul Hasan Ali Nedevî; çev. İstanbul, 1967. İslâm Medeniyeti [İslâm Medeniyeti Mecmuası], I. cilt, 2. sayı, 2-4. Sayfa
- Tarih Tekerrürden İbaretmış / Gırnatalı İmam Ebu İshak İbrahim b. Musa Şatıby; çev.İstanbul1978, Nesil, C.III, 1. sayı, s.17-21.
- Yüksek İslâm Enstitülerinin 13. Kuruluş Yılı Münasebetiyle, İstanbul1973, İslâm Medeniyeti “İslâm Medeniyeti Mecmuası”, C.III, 28. sayı, s.26-28.
- Din Adamı ve İlim, İstanbul 1972, İslâm Medeniyeti “İslâm Medeniyeti Mecmuası”, C. III, 26. sayı, s.11-13.
- Cehaletin Getirdikleri, İstanbul 1973, İslâm Medeniyeti “İslâm Medeniyeti Mecmuası”, C. III, 27. sayı, s.11-12.
- Astronomi ve Din / Abdullâtif Harpûtî; Haz: Bekir Topaloğlu. -- Ankara, 1974. Diyanet İlmi Dergi “Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı”, C.XIII, 6. sayı, s.343-361.
- Lisansüstü Öğretimin Problemleri, (Şerafeddin Gölcük birlikte) SakaryaX. Kelâm Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve Tanrı Tasavvurları ve Sosyal Hayata Yansımaları Sempozyumu, 24-25 Eylül 2005, s.18-33.
- İslâm Mezhepleri ve Tarihi / Muhammed b. Tavît et-Tancî; çev. 2011,e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, C.IV, 1. Sayı, (Özel Sayısı) , s.67-96, www.emakalat.com
- Mezhepler Tarihi / Muhammed b. Tavît et-Tancî; çev. 2011, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, C.IV, 1. sayı (Özel Sayısı), s.97-152. ,www.emakalat.com
- Kelâm İlmi / Muhammed b. Tavît et-Tancî; çev. Bekir Topaloğlu, 2011, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, C.IV, 1. sayı (Özel Sayısı), s.191-290. www.emakalat.com

- Belâğat-i Kur'aniyye / Muhammed b. Tavî et-Tancî; çev. 2011, e-Makâlât Mezhep Araştırmaları, C.IV, 1. sayı (Özel Sayısı), s.313-334. www.emakalat.com
- Peygamber'e Saygısızlığın Dini Hükümü, İstanbul, [ty.]. Hz. Peygamber ve Aile Hayatı, s.429-445.
- Takyim Havle Üsüsü'l-İman ve Envaü'l-İbadat İnde'l-İsmailiyye, 1993 Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu (Tebliğler ve Müzakereler), 13-15 Şubat 1993, s.661-666.
- İslam Mezhepleri ve Tarihi / Muhammed b. Tavit et-Tancı; çev. Ankara, 2011, İslam Düşüncesi Üzerine Makaleler (Özel Sayısı), s.67-96,
- Mezhepler Tarihi, Muhammed b. Tavit et-Tancı; çev. Ankara 2011, İslam Düşüncesi Üzerine Makaleler (Özel Sayısı), s. 97-152.
- Kelam İlmi, Muhammed b. Tavit et-Tancı; çev. Ankara 2011, İslam Düşüncesi Üzerine Makaleler (Özel Sayısı), s.191-290.
- Belagat-ı Kur'aniyye, Muhammed b. Tavit et-Tancı; çev. Ankara 2011. İslam Düşüncesi Üzerine Makaleler (Özel Sayısı), s.313-334.
- Kur'an-ı Kerim'in İ'cazı (Kadı İyaz'dan tercüme), Muhammed b. Tavit et-Tancı; çev. Ankara 2011, İslam Düşüncesi Üzerine (Özel Sayısı), s.417-438.
- İmam Mâtürîdî'nin Temel İslam Bilimlerindeki Yeri, İstanbul 2012, Büyük Türk Bilgini İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik -Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı, 22-24 Mayıs 2009 İstanbul, s.39-42.
- Yeni Öğretim Yılına Girerken... İstanbul 1972, İslâm Medeniyeti "İslâm Medeniyeti Mecmuası", C.III, 25. sayı, s.26-28.
- Tasavvuf-Tarikat ve Dindarlık Üzerine, Bayburt, 2015 Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.I, 1. sayı, s.85-95.
- Muhammed b. Tavî et-Tancî'nin İslâm Araştırmalarında İlmî Neşir Yöntemi, Ankara, 2015, Uluslararası Prof. Muhammed b. Tavî et-Tancî Sempozyumu, 13-14 Ekim 2011, s.231-234.

1.5.4. Bilgi Fişleri

Bekir Topaloğlu, çalışma disiplini olan bir ilim adamıydı. Bunun en güzel göstergesi de tuttuğu çekmeceler dolusu bilgi fişleridir. Yazacağı bir kitabın ana temalarını, vereceği vaazın ya da konferansın konusunu, katılacağı bir televizyon programında aktaracağı ifadelerin fişlemesini yapardı. Burada örnek olması açısından merhum Topaloğlu'nun,

gerçekleştirdiği seyahatlerinden biri olan İran gezisi olduğu gibi aktarılmıştır. Bu bağlamda o, seyahate katılanların isimlerine, programın içeriğine, yaşadığı sıra dışı hadiselere yer vermiştir. Bu not fişini Topaloğlu'nun akademik ve çalışma hayatından bir kesit olması ve her anını kayıt altına almasına bir örnek teşkil ettiğini göstermek düşüncesi ile burada Merhum'un tuttuğu not fişlerini aktaracağız. Aktarırken not fişleri hocanın kendi ifadesi ve anlayabileceği şekilde yazıldığı için, gerekli görüldüğü yerlerde tezimizin daha iyi anlaşılması amacıyla parantez içinde açıklamalara yer verilecektir:

“Katılanlar: A.Özek, H.Karaman, B.Topaloğlu, M.Öz, Y.Ş.Yavuz, M.Uzun, Abdulkadir Şener, Avni İlhan, İsmail Aka, Süleyman Uludağ, Hasan Onat, M.Kâzım Yılmaz. Tevhit Bakan (Erzurum, özel maksat)

14 Eylül Cumartesi (1991). 12.00 civarında İstanbul İlahiyat Fakültesinden otobüs ile hareket. 15 Eylül, akşamdan sonra Gürbulak-Büzergan kapısından İran'a giriş. İran gümrüğünde yasaklılar kartekleri. Büzergan'da akşam yemeği. Mako'da ماکو telefon imkânı bulunamadı.

16 Eylül Pazartesi. Saat 02.00 da Tebriz'e ulaştık. Hava serin soğuk. Otel kapı açmadı (otel görevlileri). Tahran'a devam. Arazi Erzurum topraklarına benzer. Artezyen suları yeşillik var. Evler toprak fakat düzenli. Zencan çıkışında ince kuşluk vakti sabah kahvaltısı.

Kazvin de İmamzâde Hüseyin türbesi. Aynakâri işlemler hâkim. Türbe-camii dışında peçeli iki kadın ağlamaklı sesle bir şeyler söylüyorlar. Burunlarının dibinde bir molla gülümser eda ile dinliyor. Türbe etrafında az miktar da kadın ve erkek. Kadının biri ağlıyordu. Türbe camide cüzler vardı her birinin iç sayfası nâmına vakfedilen gencin resminden oluşuyor.

Türbenin giriş kapısına yakın yerinde avlu tabanında mezar kitabeleri, taban taşı olarak. Son İran (IRAK?) savaşında ölenlere ait. İfade edildiğine göre avlunun altı mezarlıktır. Bunun daha büyük örneği (Meşhed'te). Kible sağ tarafında da sırayla sandukalar, her sandukanın başucunda bir vitrin var. Vitrinde ölenin fotoğrafı tarak ve benzeri bazı eşyası. Evliyse bir de ayna bulunuyor. Bunlar “difai mukaddes” şehitlerdir. Öyle vakti Tahran'a vardık. 4-5 saatlik bir beklemeden sonra (Yol kenarında) bitişikteki Lale oteline yerleştik ve 50 saatlik yolculuğun sonu. Pahalı olduğundan -55 dolar- sadece bir gece kaldık.

17 Eylül Salı. Tahran'da minare, camii kubbesi yok denecek kadar az. Ezan sesi de duyulmuyor, günde üç ezan okunuyor. Sabah, öğle, akşam. (İkinci namazı öğle yatsı da akşamın peşinde kılınır). Tahran üniversitesi ilahiyat fakültesini ziyaret. Rehberimiz İrşat bakanlığından Muhtar adında biri.

دانشگاه تهران، دانشکدهٔ الهیات و معارف اسلامی

Büyük sayılmayan derli toplu bir bina. Kütüphanesi de düzenli DİA Kütüphanesi kadar. Bina girişinde harpte ve suikaastlarla öldürülen 15-20 kadar zevatın resimleri, binanın katlarında da benzer ölüm ilanları var. Hatırladığım kadar hepsi fakülte mensubu. Dekan tarafından kabul edildik yaşlı, sakallı, cübbesi ve terlikleriyle masasının yan tarafında oturan Ömer Nasuhi Bilmen'e benzer bir zat dekan. Arapça konuşmuyor. Türkçe, Azerice sarıklı bir molla, yardımcısı ise genç, sakallı, zeki, cin gibi biri Arapçası güzel. Çay meyve ikramı, düzenli kitap hediyesi. (Rehber Muhtar'ın ifadesine göre Mollalar eski itibarını kaybetmiş). Fakültenin zemin katında kitap satış yeri. کتابفروش شهید محمد جواد ترکی.

Veli Asır caddesinden geri döndük. (12.imam). Şariî Talakani'de Mescid-i Aksanın maketi var. Bir nirengi noktasında. Tahran bir sloganlar şehri, hatta bütün İran... Bir cadde duvarında:

خون شهیدان برای انقلاب اسلامی (امام خمینی)

Tahran Üniversitesi Fakülte duvarında:

الهي الهى حتى ظهور المهدي احفظ لنا (خميني)

Sloganların büyük çoğunluğu Humeyni'ye ait. Mezheleliğe varıncaya kadar...var.

İsfahan'a hareket. Otel odasında uyuduğu bilinmeyen şoför epeyce beklendikten sonra ikinci vakti Kum'a doğru yola çıkıldı. Yolda Humeyni Türbesi. Bölgenin adı trafik levhalarında: السلام عليك يا روح الله / حرم مطهر

مرور مطهر حضرت امام خميني

صحن مطهر حضرت امام Kabir Girişi:

Çeşitli levhalar. İçeride ve avluda iki bin civarında insan, kadın ve erkek. Fazla bir heyecan yok. Çocuklar için oyun sahası. Kum'da akşam yemeği. İsfahan yolunda.

امام خميني (ره) (رضى الله عنه)

Kabir girişi:

ماتا آخرين منزل وتا آخرين قطرة خون براى اعتلاى كلمة الله ايسناؤه ايم

آستهان مقدس امام خميني

خدایا خدایا تا انقلاب مهدی ان نهضت خمینی محافظت بفرما

Otobüslerin arkasında iş hanların kapı veya önemli alınlarında çeşitli ticari levhalarda: يا صاحب يا مهدى يا مهدى ادركنى / الزمان ادركنى
يا حجة بن الحسن العسكرى: Levha: Kuyumcu Dükkânında

Dükkân Levhaları: مرغ بريان وليعصر

Genelde ergin insanların elinde 99'luk tesbih var.

18 Eylül Çarşamba. Sabah namazı İsfahan. Çarşı içinde biri tarihi olan iki cami. Birinde ezan okundu cemaat hiç yok. EZAN

الله اكبر .. اشهد ان لا اله الا الله.. محمدا رسول الله

اشهد ان عليا ولي الله.. اشهد ان عليا حجة الله

حى.. حى.. الصلاة خير العمل.. الله اكبر الله اكبر

لا اله الا الله.. لا اله الا الله

وبعض الأدعية بصوت غير مرضية

Kahvaltayı cuma namazının kılındığı büyük meydanlıkta yaptık, erkenden. Meydanın bir ucunda var. Başka tarihi eserlerde. Bugünkü adı مسجد امام yani Hüneyni oldu. Binaların çeşitli cephelerinde ayrıca müstakil levhalarda altılı istif. فاطمة حسن حسين / الله محمد على Tek başına Muhammed levhası çok nadir. Sanki محمد sevdası Ehli Beyt için ona vesile, gaye değil.

İsfahan'ın belediye binasında şu afiş vardı:

شهادت امام حسن عسكرى بر عموم مسلمين تسليط باد

Bu temayı başka yerlerde yazılı olarak gördüm. Mehdinin babası olması mehdinin ise İran Şiiliğinin temel unsuru bulunması sebebiyle. Öyle vakti Mescid-i Şah Abbas'ı (11.İmam)

ziyarete geldik. Namaz vakti diye koymak (girmemizi) istemediler. Namaz kılacağımızı ifade ederek girdik. Öğle namazının bir kısmına yetiştik peşinden ikindiye kıldık. Sünnet yok, 40-50 kişilik bir cemaat; çarşının ortası, epeyce iş yeri var öğle vakti. Caminin sağ cephesinde –yanda-Humeyni'nin resmi vardı. Dönüşte oralara yakın bir dükkândan Hz. Peygamberin ve 12 imamın resimlerini satın aldık. Öğle yemeğini oranın en lüks oteli olan Mihmun Sarayı Abbasi'de yedik. Otel lobisinde örtünmenin gerekli olduğunu ifade eden Farsça yazı vardı. Bu tür yazıları hemen her otelde gördük. Hatta taksi camlarında örtünmeyi tebci eden cümlelerden oluşmuş levhacıklar gördük. Arya otelinde kaldık. Gece parka çıktık. Park temiz bakımlı. Birçok aile örtülü olarak piknik yapıyor, temiz ve nezih, Müslüman ahlak ve adabına uymanın huzuru tecessüm ediyor...

19 Eylül Perşembe. Kum. Zehra otelinde kaldık. Kitapçıları dolaştık, Mehdi Pur ile karşılaştık. İrşad bakanlığının satış bürosuna gittik, kitap aldık. Bir masanın arka duvarında şu yazılıydı: استفادت شخص ان تلفن اد كان خلاف نظر امام است:

Sahibuzzaman pasajında Azeri Ali'nin bodrumdaki Molla elbiseleri terzi dükkânında otururken 30 yaşlarında bir genç geldi. Elindeki şekerlerden her birimize birer tane verirken

بر عمر لعنت dedi, verip gitti. Bugünler Hasan-ı Askeri'nin vefatı ve aynı zamanda Mehdiliğin başlangıcı imiş, hem matem hem bayram günü. Nitekim انتشارات انصاديان dükkânına gidince Mehdi Pur'la günün önemi hatırlatılarak pasta ikram edildi bize.

مدرسة الامام امير المؤمنين Müderrisi Mekârim-i Şirâzi'yi ziyarete gittik. Hoş bir zat. Ayetullah. Din eğitimi kaynak, kuruluş ve istihdam her bakımdan bağımsız. Zira devlete bağlı olmak siyasi değişikliklerden etkilenmeyi doğurur. " Bugün hükümetle aramızda bir problem yok, ama yarın ne olacağı belli değildir."

Şah döneminde ilahiyat fakültelerinin açılmasının sebebi dolaylı bir şekilde din eğitimi ve hizmetlerini iktidarın emrine almaktı. Bu fakülteler bizi ilgilendirmez. İptidai üç mütavassıt altı yıl. Âli'ye biz de hariç (ez kütup) diye anılır. Yani programa bağlı değil, yılı da yoktur. Ulema Unvanları: Halkın dini problemleri oluyor. Bunlar ihmal edilemez. Müçtehitler lazım.

فالاحياء اعلم من الاموات / مرجع دين. مجتهد عالم. مرجع التقليد

Msl. Humeyni âlimdi. Lisans, حجة الاسلام doktora, آية الله öğrenci, ثقة الاسلام müçtehidi mutlak آية الله Bu unvanlar resmi değildir.

Din eğitimi ve hizmetlerinin devlet bütçesi ile hiç bir ilgisi yoktur. Finansman humus ve bağışlarla yürüyor. Humus serbest olarak ödenir, isteyen öder. Bürolar ve mümessiller var.

Sünni, Şii Farkı: Aramızda (اخواننا من السنين) en önemli fark imamet konusudur. İmamet fer-i değil asıldır. Hasan Onat: O halde biz Müslüman oluyor muyuz size göre?

Hepimiz Müslümanız, siz de bizde. Din üç asıldan oluşur. İlahiyat, nübüvvet, semiyât. -Muta için ne dersiniz? Bazı zamanlarda bazı kişileri haramdan korur: Öğrencileri, hariçte olanları. Daimi evlilerde az oluyor... Yollar meydanlıklar ziyaretçilerle dolu. Çocuk, kadın... Fakir, zavallı insanlar Mekke'deki tünel sakinleri gibi.

فاطمه معصومه Ali er-Rıza'nın kardeşi حرم مطهر استانه مقدسه

Dış kapıdan itibaren kapılara el yüz sürmek, dua etmek harem bir âlem, içerisi bir âlem.

20 Eylül Cuma. Tahran - Cuma namazına rahat yetiştik, Kum'dan Tahran Üniversitesine yakın olan Bulvar Otelinde kaldık, hava sıcak. Grup kendini tanıttı görevli refakatinde kapıdan içeri girildi. Üç yerde arama yapıldı, Sahne -Mihrap- Minbere yakın yere gittik. Ön saflarda cemaate dönük, ayakta duran görevliler var.

Onlar kılmadılar. Sahne her tarafı sabit ve slogan ve yazılarla dolu. Sahnenin solunda: فرخنده ميلاد مسعود بيامبر رحمت حضرت محمد ابن عبد الله (ص) و حضرت امام جعفر صادق (ع) و هفتة وحدت بر عموم مسلمين يا ايها الذين آمنوا اذا نودى.. Sahnenin üstü: جهان مبارکباد.

نماز جمعه اذ نعمتها خدائی: Onun altında:

واذ بارز ترين فوائد انقلاب اسلامى است

Konuşma kürsüsünün altında: واعتصموا بحبل الله Sahnenin solunda da vahdetle ilgili bir slogan. Bu hafta vahdet haftasıdır. Cemaat çok kalabalık sayılmaz. Zira Tahran'a (10 milyon nüfuslu) başka bir iki yerde az cemaatle kılınmış. Sakalsız orta yaşlı biri heyecanlı konuşmalar yapıyor. Gençler sağ yumruklarını ve seslerini kaldırarak bazı sloganlar tekrar ediyor.

Daha sonra Ayetullah Kaşani'yi takdim etti, saygı ile karşılandı. Vahdet konusunda normal bir konuşma yaptı. ان الله يأمر بالعدل والاحسان Ayet-i etrafında. Abdullah b. Mes'ud'dan hadis rivayet etti. Tek ezan diye ilave...

اشهد ان عليا ولي الله.. اشهد ان عليا واولاده حجج الله

İki rekât Cuma. İmamı göremedik, komut veren görünüyor o kılmadı, ardından ikindinin farzı, sünnet kılan çok az. Çarşı pazarı gördük, parkları. Görünüm güzel, kadın kıyafetine Tahran'da manto hâkim. Sadece Kum'da iki üç peçeli kadın gördüm. Yüzde yirmi civarında makyaj var. Ojeli bir kadın gördüm.

21 Eylül Cumartesi. Tahran'da bazı taksi camlarında küçük bir yazı:

حجاب متانت است

İrşat bakanının yardımcısını ziyaret ettik. Serpüşundan seyyit olduğu anlaşılıyor (Siyah Sarık). Hoş bir genç. Farsça konuştu. "Dünyada İslam'a karşı bir direniş var, başı ABD çekiyor. İslam'ı hâkim kılmak için inkılap yaptık. İran-İran (Irak), Irak-Kuveyt Harbi hep direnişin eseri... Hayrettin Bey direniş kurmanın metodunu sordu. *Her ülke kendine göre belirleme(li)* dedi.

Çeşitli münasebetler ile din adamları Şii Sünni terimlerini tabii olarak kullandı, kabullendi. Şiatu Ali, Ali'ye mensup, Resulullahın yolu, onlara göre. Akşam Meşhed'e hareket. Rehberimiz güzel Türkçe konuşan Azeri Huşenk. Nişapur'da bir slogan altında ki imza: هیئت مهدیون تهران Ömer Hayyam ve F.Attar türbeleri. Tavşan etini ve puluz balığı yemiyorlar.

TV veya caddelerde reklam görmedim. Bir bina (ع) بیمارستان قائم

Meşhed İlahiyat Fakültesini ziyaret.

مشهد دانشگاه فردوس، دانشکده الهیات و معارف اسلامی

Toplantı odasında وان يكاد الذين كفروا levhası. Bu levhayı çokça görüyorum. 1200 talebe var, hocalar birbirlerine karşı çok saygı gösteriyor. On üç hocanın dördü sarıklı, biri seyyid, diğerleri bizler gibi, heyecanlı disiplinsiz.

İran'da üç tane İlahiyat Fakültesi var, on beş yerde gayri resmi öğretim var. Medresetü'l-Muallimin. Fakülte kütüphanesi düzenli, elli beş bin kitap var, iki bin yazma. Konularına göre tasnif edilmiş. Felsefi eserler fazla. Fakültede tefsir, hadis vb. okutuluyor (Program Mustafa Uzun'un Kamerasında). İmam Ali Rıza türbesi büyük bir tesis رضوی انتشارات استان قدس رضوی Türbe karşısında bir portayın üstünde tef, zurna çalıyor, eski bir adetmiş.

Akşam Ayetullah Zencânî ile görüştük.,kendi evinde. evi dubleks medrese gibi. Hoş bir zat, Azeri, Türkçe konuştu. Ben "Şii ve Sünni, hepimiz Müslümanız, birbirimiz aleyhinde çıkan haberlere inanmamalıyız. emrine riayet etmeliyiz" dedim. Bir de halkımızı toleransa davet etmeliyiz. Tasvip etti. Hayrettin Bey türbe ziyaretlerindeki mübalağalara değindi. Zencânî "Biz de tasvip etmiyoruz, fakat korkuyoruz, ses çıkaramıyoruz, halk cahil. İçimizde bu tür hareketleri, tasvip ve terviç edenler de vardır" dedi. "Cuma namazındaki yönetici neden namaz kılmıyor" diye soruldu. "Cuma namazı Farz-ı Tahyiridir. Öğle namazını da kılmak caizdir. Şah namazında da cuma namazı kılınıyordu" diye cevap verdi. (Abdulkadir Şener bilahare anlattı, Ankara'daki bir İranlı hocaya sorduk bir saf oluyordu dedi).

23 Eylül Pazartesi (Meşhed).

دانشکده ادبیات و علوم انسانی علی شریعتی

Ziyaret ettik, dekan Doktor Muhammed Mehdi-i Rukni, ufak tefek biri. Meşhed belediye binasında: (میدان شهداء / تا انقلاب مهدی نهضت ادامه دارد)

Meşhed'deki haremi mutahherin 8 avlusu var, avluların alt kısımları yedi kat mezarlık, bir iki milyon tümen karşılığında zenginler buraya yatıyor (dışarıda beş on bin tümen).

Hareme Kuran müzesini ziyaret ettik, bir kız anlattı, Farsça. Cem otelimizin yanında sinema, erkek kadar kadın müşteri bilet kuyruğunda, hayli bekleniyor. Onun da yanında bir bina var: (سازمان تبلیغات اسلامی (1360)

Bina da şu yazı var: دولت جمهوری اسلامی ومسولین فرهنگی کشور

نمی‌توانند ان سینما غافل بمانند

حضرت ایه الله خامنه ای

24 Eylül Salı. - Meşhed - Meşhed ve Kum şehirlerinin arazisi genellikle vakıftır, köylerde de vakıflar var. Binalar vakıf değil. İslam Araştırmaları Merkezini ziyaret. Astronomi ve ayrıca araştırmalar yapacak kuruluş halinde sayılır. Derli toplu. 142 tercümeyle dayalı Kur'an lügati çalışması var, fişlerle "Humeyni aşkı olmadan Mehdi aşkı olmaz".

Gazzâli'yi ziyaret - Meşhed'e yirmi km mesafede Tus, Cengiz tarafından harabeye çevrilmiş; bugün ziraat alanı tek tük evler var.

Tus girişinde, yol üzerinde sade bir kabir, üstü kaliteli bir taşla örtülü. Yanında cami-Hanekâh, kaba inşaatı duruyor. İssız, bakımsız. Dört dönümlük bir bahçe içinde. Karşı taraf arpa harmanları, kamyonlar taşıyor. Bir kamyonun üst levhası: *Muhammed رسول الله*

Hanekah girişinde iç kısımda, yerdeki ızgara demirlerine bir sürü bez bağlanmış. Bunları diğer ziyaretgâhların pencerelerinde de gördük. Rehber Doktor Nehci Bey, Şiilerin Gazzâli'yi sevmediklerini söyledi. (İmamet meselesi) Hasan Onat da Gazzaâli'nin İslam düşüncesini tahrir ettiğini (!) ifade buyurdular. Beş yüz metre ileride FİRDEVSİ'nin kabri, mamur bir yer. Üst kısım büyük bir anıt, altı mezar, harika bir yer. Bakımlı, havuz, çiçekler... Turistlik manzara, fotoğraf makineleri satan dükkânda: *یا ابا صالح المهدی ادکنی* Yol üzerinde köyler, camii fark edilmiyor.

25 Eylül Çarşamba. DÖNÜŞ - Sabah altıda Meşhed'den hareket. Kucan'da kahvaltı. Halk Fars – Türk - Kürt Sünni yok. Camileri varmış.”

Görüldüğü üzere Merhum İran seyahatini, önemli gördüğü hadiseleri not fişlerine kaydetmiştir. Tarihte önemli olan bir medeniyete sahip İran'ın dini, ekonomik ve sosyal yapısını kendi öz ifadeleri ile tanıtmaya çalışmıştır. Bu bilgilerden faydalananların zihninde bir İran portresi oluşmasına yardımcı olmuştur. Topaloğlu'nun buna benzer ve başka faaliyetlerine dönük birçok not fişleri de vardır. O, konferans, toplantı, vaaz gibi etkinlikler ile ilgili fişlemeler yapmıştır.

Ayrıca Topaloğlu'nun okuduğu ve tavsiye ettiği bazı kitaplar ile ilgili İSAM'da yapılan araştırma sırasında bilgi fişlerine ulaşılmıştır. İkinci bir örnek olması açısından Topaloğlu'na ait bu fişleme olduğu gibi aktarılmıştır. Parantez içinde ifadelere yer verilmesi ile notların daha anlaşılır hale getirilmesi amaçlanmıştır:

“**Yahya Kemal, Eğil Dağlar, İstanbul 1966, 340 s. 20 TL:** Merhum, o güzel Türkçesiyle 1921, 1922 ve 1924 yıllarında İstiklal Harbine dair bazı meselelerimizi ele almış. Tarih, milliyet,

kültür, medeniyet, siyaset... konularında güzel ve orijinal fikirler ihtiva eder. Tekrar tekrar okunmalıdır. Yıkılan İmparatorluğumuz ve yeni T.C. (Türkiye Cumhuriyeti) hakkında fikirleri vardır. İ.H.O. (İmam-Hatip Okulu) son sınıfından itibaren her seviyeye tavsiye edilir.

Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Büyük Türkiye Rüyası, İstanbul 1969, 312 s. 15 Lira: Güzel bir Türkçe ile milliyetçilik, medeniyet, din, tarih ve kültür konularında makale ve denemeler halinde yazılmış; 158-159. sayfalarında, İslam Hukukunun kabil-i tatbik olmadığı ve önemli olmayan bir iki yayvan ifadeden başka mahzuru bulunmayan güzel bir eser. İ.H.O. (İmam-Hatip Okulu) son sınıfından itibaren her seviyeye tavsiye edilir. (25.2.1970)

Nurettin Topçu, Ahlak Nizamı, İstanbul 1961, 112 s. 300 kuruş: Yer yer güzel cümleler vardır. Derdin teşhisi çok isabetli, fakat çareler hayali görünüyor. Çare sunulurken günün realitesinden hareket edilmemiştir. Din bölümünde mübalağalı ifadeler vardır. Enstitünün son sınıflarından itibaren ve tenkit zihniyetiyle okunmak şartıyla tavsiye edilir.

Ahmet Hamdi Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, İstanbul 1961, 371 s. 10 TL: Güzel bir Türkçe ile ve kolay bir ifade ile yazılmıştır. Mizahı ince ve derindir. Yer yer fikirler ihtiva eder. Asrın pragmatizmini teşhir ve terzil eder. Lise son sınıflardan itibaren tavsiye edilir.

Doç. Dr. Nurettin Topçu, Komünizm Karşısında Yeni Nizam, İstanbul 1960, 83s. 250 kuruş: Güzel bir üslupla, açık olarak, kısaca komünizmi tenkit ediyor. Mukabil çareleri söylüyor. Liseden itibaren her seviyede tavsiye edilir. Çokça okutulmalı, bir defadan fazla okunmalıdır.

Ahmet Hamdi Tanpınar, Huzur (Roman), İstanbul 1949: İfadesi sağlam fakat güç anlaşılır. Eser yer yer bir nevi felsefi metinlerle süslü. Daha ziyade fikri bir eserdir. Hadiselerin seyri ağırdır cazip değildir. Milli değerler, kültür ve medeniyet hakkında izahlar ihtiva eder. Enstitü mezunlarına tavsiye edilir.

Nihat Sami Banarlı, Yahya Kemal Yaşarken, İstanbul 1959, 209 s. 7,5 Lira: Yahya Kemal'in sanatı ve şiiri hakkında tahliller. Güzel bir üslupla yazılmıştır. Kendi Gök Kubbe ve Eski Şiirin Rüzgârıyla şiir kitaplarından önce okunmalıdır. Enstitünün son sınıflarında okunur.

Yahya Kemal, Siyasi ve Edebi Portreler, İstanbul 1968, 194 s. 15 Lira: Son devrin mühim şahsiyetleri, dolayısıyla hadise ve cereyanları hakkında mühim izahlar ihtiva eder. Enstitünün ilk sınıflarında okunabilir.

Nihat Sami Banarlı - Yahya Kemal'in Hatıraları, Hatıralar: 1-147 s. El yazısı: 147-211 sayfalar: Cedvel, İndeks: 213-224 s. İstanbul, 1960. Yüksek İslam Enstitüsü talebesine 2. derecede tavsiye edilir.

Yahya Kemal, Aziz İstanbul, İstanbul 29 Mayıs 1964, 208 s. 20 Lira: İstanbul'un fethi ve İstanbul beldesi etrafında birçok milli ve dini değerlerimize en güzel bir üslup ile temas eder. İmam-Hatip Okulu (birinci) sınıfından itibaren defalarca okunması birinci derecede tavsiye olunur.

Prof. Dr. Muhammed Hamidullah, İslam'a Giriş (Trc: Kemal Kuşçu), İstanbul 1965, 224 s. 15 Lira: Hem taassuptan uzak hem de inanmış ve tatlı bir üslupla İslam Dininin Modern İlmihali. İ.H.O. (İmam-Hatip Okulu) son sınıfından itibaren her seviyeye tavsiye edilir. (25.2.1970)

R. Oğuz Arık, İdeal ve İdeoloji, İstanbul 1967, 76 s. 4 Lira: Ahlak Çerçevesi Efkar-ı Umumiye de cemiyet realitesinde müessir olan amillerden din konusunda müellif alaca bir karanlık içindedir. Avrupa cemiyetlerine ve sosyolojik görüşlerine fazlaca kendini kaptırarak din faktörünü 3-4. dereceye atarak sağlam ve milli cemiyeti müdafaa eder. Avrupa'nın son yıllarını, gençlik baharını görseydi fikri değişirdi sanırım. Fikirlerinde net bir vuzuha, kendince nihai gerçeğe kavuşmamışa benzer.

İdeal ve ideoloji: Vukufıyla yazılmış değerli bir denemedir.

İlimcilik: İlimin gerçek değerini ortaya koyuyor.

Demokrasi: Mahzurlu taraflarını güzel anlatıyor. Çare: sadece kuru milliyetçilik. Din gerçeğine ulaşamıyor. Büyük kapı yazara devamlı kapalı kalıyor.

Milliyet İdeolojisi: İfrat din bir yana milliyetçiliğe tapış. Tarih Görüşü ve Çağımız güzel yazılardır.

Netice: Son iki yazı dışında fikirler vazıh ve tam isabetli değildir. Derdin teşhisi iyi, çareler şifaya değil. Yazar alaca bir karanlıkta seyrediyor. Eğer yaşasaydı gerçeği görür, sezerdi kanaatindeyim. İleri seviyede olanlara R. Oğuz Arık'ı tanımları ve yer yer ifade etmeleri için 2.derecede tavsiye olunur.

Remzi Oğuz Arık, Coğrafyadan Vatana, İstanbul 1967, 72 sayfa: Üslubu çok güzel değil. Dinin cemiyette nazım ve müessir bir tesir icra edemeyeceğine kani. Bir hocanın talebesine takrir ve telkini mahiyetini taşır. Enstitü son sınıf talebesine tavsiye edilir.”

1.6. Öğrencileri

Bekir Topaloğlu, birçok öğrencinin gelişiminde ve yetiştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Bunlar arasında İlahiyat birikimine değerli katkılar sunan önde gelen ilim adamlarından Necip Taylan, İlyas Çelebi, Saim Kılavuz, M. Saim Yeprem'in adlarını zikredebiliriz.⁹⁰ Ayrıca bu isimlerin yanında pek çok kişiye, doktora ve yüksek lisans öğrencilerine danışmanlık yapmıştır. Bu öğrenciler çok önemli vazifeler üstlenmişlerdir. Özellikle akademik kariyer yapan öğrencilerinin pek çoğu Topaloğlu'nun açtığı çığırda ilim dünyasına katkıda bulunmaya devam etmektedir. Bu nedenle Bekir Topaloğlu “hocaların hocası” nisbesiyle anılır olmuştur.

Topaloğlu'nun akademik hayatında İslam Enstitüsü⁹¹ dönemi ile beraber birçok yüksek lisans ve doktora öğrencileri olmuştur. Bu öğrenciler kronolojik olarak verildi:⁹²

- Muhittin Bahçeci, “Kur'an-ı Kerim ve Sahih Hadislerde Peygamberlik ve Peygamberler” başlığı ile hazırladığı tezini 1975 yılında bitirmiştir.
- Necip Taylan, “İlim-Din Sahaları ve Sınırları” başlığı ile hazırladığı tezini 1978 yılında bitirmiştir. Emekli öğretim üyesidir.⁹³
- A.Saim Kılavuz, “İman Küfür Sınırı” başlığı ile hazırladığı tezini 1979 yılında

⁹⁰ Öğük, s.183.

⁹¹ 1951 senesinde İmam-Hatip okullarından mezun olanların dinî yükseköğrenim devam etmelerini sağlamak amacıyla kurulan bir kurumdur. İlk öğrencilerini 1959 yılından itibaren almaya başlamıştır. İslam Enstitüleri 1983 yılında da İlahiyat Fakültelerine dönüştürülmüştür (bknz. Mustafa Öcal, “Yüksek İslam Enstitüsü”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2013, 44, 48-52.)

⁹² (2019) Haziran 10, 2019 tarihinde kelam.org Web Sayfası Sitesi: <https://www.kelam.org/web/news/197> adresinden alındı.

⁹³ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde marmara.edu.tr Web Sayfası Sitesi: <https://ilahiyat.marmara.edu.tr/akademik/emekli-ogretim-elemanlari/> adresinden alındı.

bitirmiştir. Kılavuz halen, Uludağ Üniversitesi Rektörü olarak görev yapmaktadır.⁹⁴

- M. Saim Yeprem, Prof. Dr. “İrade Hürriyeti ve İmam Mâtürîdî” başlığı ile hazırladığı tezini 1980 yılında bitirmiştir. Emekli öğretim üyesidir.⁹⁵
- Osman Karadeniz, Prof. Dr. “Din ve İlim Açısından Mucize” başlığı ile hazırladığı tezini 1981 yılında bitirmiştir. Karadeniz halen, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.⁹⁶
- Mehmet Bulut, “Peygamberlerin İsmeti ve el-Münteka” başlığı ile hazırladığı yüksek lisans tezini 1981 yılında Bekir Topaloğlu yönetmiştir.⁹⁷
- Zeki Sarıtoprak, “Ebu'l-Muin en Nesefi'ye Göre Tekvin Sıfatı” başlığı ile hazırladığı yüksek lisans tezini 1985 yılında bitirmiştir.
- İbrahim Pehlivan, “İlk Mâtürîdîlere Göre Hüsün-Kubuh Meselesi” başlığı ile hazırladığı yüksek lisans tezini 1985 yılında tezini Bekir Topaloğlu yönetmiştir.
- Yusuf Şevki Yavuz, Prof. Dr. “Kuran-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu” başlığı ile hazırladığı doktora tezini 1985 yılında bitirmiştir. Yavuz halen, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.⁹⁸
- İsmet Uçma, “Kur'an ve Sünnette Şefaath Kavramı” başlığı ile hazırladığı yüksek lisans tezini 1986 yılında bitirmiştir. Uçma halen, milletvekili olarak görev yapmaktadır.⁹⁹
- Bekir Yiğit, “İslâm Mezheplerinde Şefaath Anlayışı” başlığı ile hazırladığı yüksek lisans tezini 1986 yılında Bekir Topaloğlu yönetmiştir.¹⁰⁰
- Remzi Tuncer, “İslâm Mezheplerine Göre Halku'l-Kur'an Meselesi” başlığı ile hazırladığı yüksek lisans tezini 1986 yılında bitirmiştir. Tuncer halen, okul müdürü

⁹⁴ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde uludag.edu.tr Web Sayfası Sitesi: <https://www.uludag.edu.tr/konu/view/12> adresinden alındı.

⁹⁵ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde marmara.edu.tr Web Sayfası Sitesi: <https://ilahiyat.marmara.edu.tr/akademik/emekli-ogretim-elemanlari/> adresinden alındı.

⁹⁶ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde ilahiyat.deu.edu.tr Web Sayfası Sitesi: <http://ilahiyat.deu.edu.tr/tr/temel-islam-bilimleri/> adresinden alındı.

⁹⁷ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde kelam.org.tr Web Sayfası Sitesi: <https://www.kelam.org/web/academicians/1001> adresinden alındı.

⁹⁸ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde marmara.edu.tr Web Sayfası Sitesi: <https://abys.marmara.edu.tr/yusufsevki.yavuz/>

⁹⁹ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde tbmm.gov.tr Web Sayfası Sitesi: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.bilgi?p_donem=26&p_sicil=6952 adresinden alındı.

¹⁰⁰ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde kelam.org.tr Web Sayfası Sitesi: <https://www.kelam.org/web/academicians/1001> adresinden alındı.

olarak görev yapmaktadır.¹⁰¹

- Mehmet Said Özerverli, Prof. Dr. “Ebu'l-Muin en-Nesefi'ye Ait Tebsiretü'l-Edille'nin Kaynakları” başlığı ile hazırladığı yüksek lisans tezini 1988 yılında bitirmiştir. Özerverli halen, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesinde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.¹⁰²
- M.Cüneyd Gökçe, Dr. Öğr. Üyesi “Hacı Selim Ağa Kütüphanesi kelim kitapları” başlığı ile hazırladığı yüksek lisans tezini 1989 yında bitirmiştir. Gökçe halen, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.¹⁰³
- Habip Terzioğlu, “İzmir'li İsmail Hakkı ve Kütüphanesindeki Kelam İlmiyle İlgili Eserlerin Tanıtımı” başlığı ile hazırladığı yüksek lisans tezini 1989 yılında bitirmiştir.
- Abdullah Köse, “Delailü'n-Nübüvve Eserleri” başlığı ile hazırladığı yüksek lisans tezini 1989 yılında bitirmiştir.
- İlhan Kutluer, Prof. Dr. “İslam Felsefesi Tarihinde Ahlak İlminin Teşekkülü” başlığı ile hazırladığı doktora tezini 1989 yılında bitirmiştir. Kutluer halen, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.¹⁰⁴
- Adil Bebek, Prof. Dr. “Mâturîdî'de Günah Problemi” başlığı ile hazırladığı doktora tezini 1990 yılında bitirmiştir. Bebek halen, İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.¹⁰⁵
- Mehmet Gündoğdu, “Ebu İshak el-İsferayini ve Akaid risalesi” başlığı ile hazırladığı yüksek lisans tezini 1990 yında bitirmiştir.
- İlyas Çelebi, Prof. Dr. “İslam inancında Gayb Problemi” başlığı ile hazırladığı doktora tezini 1991 yılında bitirmiştir. Çelebi halen, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

¹⁰¹ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde celalettinoktenaihl.meb.k12.tr Web Sayfası Sitesi:http://celalettinoktenaihl.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/34/36/974348/idari_personel/remzi-tuncer_5503.html?CHK=173fe6f0c17b6d62cd85257afddec6bf adresinden alındı; (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde kelam.org.tr Web Sayfası Sitesi: <https://www.kelam.org/web/academicians/1001> adresinden alındı.

¹⁰² (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde yildiz.edu.tr Web Sayfası Sitesi:<https://avesis.yildiz.edu.tr/sozerver> adresinden alındı.

¹⁰³ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde ilahiyat.harran.edu.tr Web Sayfası Sitesi: <http://ilahiyat.harran.edu.tr/bolumler/temel-islam-bilimleri/> adresinden alındı.

¹⁰⁴(2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde marmara.edu.trWeb Sayfası Sitesi: <https://abys.marmara.edu.tr/ilhan.kutluer/> adresinden alındı.

¹⁰⁵ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde aydin.edu.tr Web Sayfası Sitesi: [https://ebs.aydin.edu.tr/index.iau?](https://ebs.aydin.edu.tr/index.iau?Page=BolumGenelBilgiler&BK=289&ln=tr) Page=BolumGenelBilgiler&BK=289&ln=tr adresinden alındı.

İlahiyat Fakültesi'nde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.¹⁰⁶

- Mehmet Toprak, “Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Mezhepler Tarihi ile İlgili Eserlerin Tanıtımı” başlığı ile hazırladığı yüksek lisans tezini 1992 yılda bitirmiştir. Toprak halen, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Öğretim Görevlisi olarak görev yapmaktadır.¹⁰⁷
- Hatice Kelpetin Arpağuş, Prof. Dr. “İman Hayatı Açısından Kur'an-ı Kerim'de Sevgi ve Korku” başlığı ile hazırladığı yüksek lisans tezini 1992 yılda bitirmiştir. Arpağuş halen, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.
- Hülya Alper, Prof. Dr. “Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberin Dindeki Konumu” başlığı ile hazırladığı yüksek lisans tezini 1993 yılında bitirmiştir. Alper halen, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.¹⁰⁸
- Ali Ataç, Dr. “Kelam ve Tasavvuf Açısından Tevessül” başlığı ile hazırladığı doktora tezini 1993 yılında bitirmiştir. Ataç halen, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Öğretim Görevlisi olarak görev yapmaktadır.¹⁰⁹
- Mustafa Sinanoğlu, Prof. Dr. “Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Nübüvvet” başlığı ile hazırladığı doktora tezini 1995 yılında bitirmiştir. Sinanoğlu halen, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.¹¹⁰
- Çağfer Karadaş, Prof. Dr. “Muhyiddin İbn'Arabi'nin İtikadi Görüşleri (ilahiyat konuları)” başlığı ile hazırladığı doktora tezini 1996 yılında bitirmiştir. Karadaş halen, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.¹¹¹
- Mustafa Can, “Mâtürîdî 'ye Kadar Nübüvvet'e Karşı Çıkanlar ve Mâtürîdî 'de

¹⁰⁶ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde ilahiyat.29mayis.edu.tr Web Sayfası Sitesi: <https://ilahiyat.29mayis.edu.tr/tr/akademik-kadro/ilyas-celebi> adresinden alındı

¹⁰⁷ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde marmara.edu.tr Web Sayfası Sitesi: <https://abys.marmara.edu.tr/mehmet.toprak/> adresinden alındı.

¹⁰⁸ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde marmara.edu.tr Web Sayfası Sitesi: <https://abys.marmara.edu.tr/hulya.alper/> adresinden alındı.

¹⁰⁹ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde marmara.edu.tr Web Sayfası Sitesi: <https://abys.marmara.edu.tr/ali.atac/> adresinden alındı.

¹¹⁰ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde ilahiyat.29mayis.edu.tr Web Sayfası Sitesi: <https://ilahiyat.29mayis.edu.tr/tr/akademik-kadro/mustafa-sinanoglu> adresinden alındı.

¹¹¹ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde uludag.edu.tr Web Sayfası Sitesi: <http://uludag.edu.tr/ilahiyat/default/konu/3787> adresinden alındı.

Nübüvvet Anlayışı” başlığı ile hazırladığı doktora tezini 1997 yılında bitirmiştir. Can halen, Paris Din Hizmetleri Müşaviri olarak görev yapmaktadır.¹¹²

- Mustafa Akçay, Dr. “Dini Sorumluluk Açısından Fetret Ehli” başlığı ile hazırladığı doktora tezini 1997 yılında bitirmiştir.
- Muhammet Emin Kılıç, “İlk Dönem Mâtürîdî Kaynaklarından İstılahlar” başlığı ile hazırladığı yüksek lisans tezini 1997 yılında bitirmiştir. Kılıç halen, İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi Müdürlüğü’nde Öğretici olarak görev yapmaktadır.¹¹³
- Ahmet Vanlıoğlu, “Kur'an-ı Kerim'e Göre Ehl-i Kitab'a Vahyolunan İman Esasları” başlığı ile hazırladığı yüksek lisans tezini 1997 yılında bitirmiştir.
- Hülya Çakıl (Terzioğlu), Doç. Dr. “Kadı İyaz'a Göre Peygamberin Dindeki Konumu” başlığı ile hazırladığı yüksek lisans tezini 1998 yılında bitirmiştir. Terzioğlu halen, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.¹¹⁴
- Fatma Candan (Günaydın) Dr. Öğr. Üyesi “Kur'an-ı Kerim'de Kurtuluş Kavramı” başlığı ile hazırladığı yüksek lisans tezini 1999 yılında bitirmiştir. Günaydın halen, Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.¹¹⁵
- Emine Yarımbaş (Öğük), Doç. Dr. “Kur'an-ı Kerim'de Esmâ-i Hüsnâ ve Mesajları” başlığı ile hazırladığı yüksek lisans tezini 2000 yılında bitirmiştir. Öğük halen, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.¹¹⁶
- Hatice Kelpetin Arpağuş, Prof. Dr. “Yaygın İslam Anlayışı (Klasik Dönem Osmanlı Geleneği)” başlığı ile hazırladığı doktora tezini 2000 yılında bitirmiştir. Arpağuş halen, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Öğretim Üyesi olarak görev

---

¹¹² (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde diyanet.gov.tr Web Sayfası Sitesi: <https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/13294/diyanet-isleri-baskani-erbas-fransada-gencleri-islami-hassasiyetle-yetistirmek-uzerimizde-peygamber-emanetidir> adresinden alındı.

¹¹³ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde istanbulihtisas.diyanet.gov.tr Web Sayfası Sitesi: <https://istanbulihtisas.diyanet.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?ContentId=164&MenuCategory=Kurusalsal> adresinden alındı.

¹¹⁴ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde if.sakarya.edu.tr Web Sayfası Sitesi: http://if.sakarya.edu.tr/tr/3080/akademik_kadro adresinden alındı.

¹¹⁵ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde ilahiyat.duzce.edu.tr Web Sayfası Sitesi: <http://www.ilahiyat.duzce.edu.tr/personel-listesi> adresinden alındı.

¹¹⁶ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde ilahiyat.gop.edu.tr Web Sayfası Sitesi: https://ilahiyat.gop.edu.tr/KadroAkademik.aspx?d=tr-TR&mk=32344&m=akademik_kadro&bidr=11141&bid=11141 adresinden alındı.

yapmaktadır.¹¹⁷

- Ahmet İshak Demir Prof. Dr. “Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslama Bakışı” başlığı ile hazırladığı doktora tezini 2000 yılında bitirmiştir. Demir halen, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesinde Rektör Yardımcısı olarak görev yapmaktadır.¹¹⁸

---

¹¹⁷ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde marmara.edu.tr Web Sayfası Sitesi: <https://abys.marmara.edu.tr/hatice.kelpetinarpagus/> adresinden alındı.

¹¹⁸ (2019) Temmuz 13, 2019 tarihinde erdogan.edu.tr Web Sayfası Sitesi: <https://www.erdogan.edu.tr/Website/Contents.aspx?PageID=34&LangID=1> adresinden alındı.

2. BEKİR TOPALOĞLU’NUN KELAMİ DÜŞÜNCELERİ

Bu bölümde eserlerinden hareketle Bekir Topaloğlu’nun kelami düşüncelerine yer verilecektir. Bu bağlamda kelim ilmi ve tarihçesi, dinin tanımı, iman ve İslam meselesi, İman-amel ilişkisi, Allah inancı, kader ve itikadi mezhepler konu edilecektir.

2.1.Kelam İlminin Tanımı, Tarihi Ve Kaynakları

Hicri I. asırda ve kaotik bir ortamda ortaya çıkan kelâm ilmi, özellikle İslâm dininin itikadi meseleleriyle ilgili farklı fikirleri seslendiren grupların ilmi münakaşaları ile sistemleşme yoluna girmiştir. Söz konusu asırda ortaya çıkan bu ekollerin tartıştığı ilk hususlarından birisi, büyük günah işleyen (mürtekib-i kebire) ahiretteki konumu meselesi olmuştur. Nitekim sahabîler arasında çıkan çeşitli anlaşmazlıklar, bu tür tartışmaları ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ve bu tartışmalarda Hâricîler, Hz. Ali b. Talib (ö.40/661), Hz. Osman b. Affân (ö.36/656), Cemel hadisesine iştirak eden herkesi tekfir etmiştir.¹¹⁹ Etkisi birkaç asır devam edecek Mu’tezile mezhebi, bu konuda fikir ayrılığı gösterip Hasan Basrî’ye (ö.110/728) itiraz eden Ebû Huzeyfe Vâsıl b. Ata’nın (ö.131/748) görüşlerini ortaya koymasıyla ön plana çıkmıştır. Yine büyük günah işleyen kimsenin durumu konusunda yorumdan kaçınıp Allah’a havale edenler olarak Mürcie tarih sahnesine çıkmış; Cebriyye, Hâriciyye, Müşebbihe gibi pekçok kelâmî ekol bu süreçle birlikte İslâm dininin itikadi konularında farklı fikirler seslendirmişlerdir. Zamanla Ehl-i Sünnet adı verilecek ana damarın tam anlamıyla ortaya çıkışı da yine bu süreçle birlikte olmuştur.¹²⁰

2.1.1. Kelamın Tanımı

Kelam sözlük anlamı “maddî ve manevî yönden etkide bulunmak ve yaralamaktır.” Allah’ın subûtî sıfatlarından olan kelam, O’nun konuşma yetkinliğini ifade eder. Kelam ilminin konusuna göre tanımı şu şekildedir: “Allah’ın zatından ve sıfatlarından nübüvvet mevzularından başlangıcı ve sonucu itibariyle kâinatın durumlarından İslam nizamı üzerine mevzu eden ilimdir.” Gayesine göre ise, “kati deliller getirmek ve ileri atılan karşı düşünceleri bertaraf etmek suretiyle dini inançları ispatlama gücü kazandıran bir ilimdir” şeklinde tarif yapılır.¹²¹

¹¹⁹ Abdülkâdir Bağdadî, **Mezhepler Arasındaki Farklar**, Ethem Ruhi Fırlalı (Çev.), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2014, s. 54.

¹²⁰ Şerafettin Gölcük ve Süleyman Toprak, **Kelam**, Tekin Kitabevi, Konya, 1996, s.42-45.

¹²¹ Topaloğlu ve Çelebi, s.181.

Kur'an'ın diğeri ismi “kelamullah” yani Allah'ın sözü, konuşması, insana olan hitabıdır. İstilahî anlamında, konusu ve gayesi olmak üzere kelam iki şekilde tanımlanır. Konusuna göre kelam “Allah'ın zatından, sıfatlarından, nübüvvet ve peygamberliğe ait meselelerden yaratılışın başlangıcı (mabde') ve ölüm ve sonrası (mead) bakımında yaratılmışların hallerinden İslam esaslarına göre bahseden ilimdir.”¹²²

Bekir Topaloğlu, *Kelam Araştırmaları Üzerine Düşünceler* adlı eserinde Kelam tanımını şu şekilde yapmaktadır:

“Kelam, İslam dininin iman esaslarını ve davranışlar ile ilgili temel ilkelerini naslardan belirleyen, onları nasların bütünlüğü çerçevesinde temellendirip akli yöntemlerle destekleyen ve karşı fikirleri eleştirip cevaplandıran bir ilimdir.”¹²³

Yapılan bu tanım, önceki tanımlardan farklıdır. Uluhiyyet, nübüvvet ve ahiret konuları (usul-i selase) geliştirilerek iman esasları şeklinde yer almıştır. İman esasları ile birlikte davranışlarla ilgili temel ilkeler de naslar doğrultusunda belirlenme yoluna gidilmiştir. İnsanların kendi arasındaki münasebetleri, ibadet ve ahlak müeyyideler de kelam konuları arasında yer almıştır. Böylece imanın kemale ermesinde davranış ilkeleri, iman esasları seviyesine çıkartılmıştır. Yapılan tanımdaki davranış ilkelerinden kasıt, dini davranışı yerine getirmek değil, dini ilkelerin dinin bir parçası olduğuna iman etmektir. Bekir Topaloğlu bu konuyu izah etmek için “kalbin ameli” ifadesine yer verir.¹²⁴

Kelam ilminin tarihçesine bakıldığında zaman asr-ı saadetten günümüze kadar çeşitli aşamalar geçirmiş ve farklı isimlendirmeler yapılmıştır. Bu isimlendirmeler, Akaid, Usuli'd-din, Tevhid ve sıfat ilmi, Fıkıh-ı ekber, kelam olarak sıralanabilir.

Akaid, Usuli'd-Din: Halka ait akide kelimesinin çoğul şeklidir. “dügüm vurmak” anlamındaki **akd** kökünden türetilmiş Akide, “gönülden bağlanılan, kesin karar verilen, düğüm atılmış gibi katıyetle inanılan şey” demektir. Akaid kavramının terim anlamı ise, kesin olarak inanma zorunluluğu olan hususlar demektir. Biz buna iman esasları deriz. O halde Akaid ilmi iman esaslarını içeren bir ilimdir.¹²⁵

Tevhid İlmi: Tevhit sözlükte bir şeyin bir olduğu ve eşsizliğini kabullenmek anlamına gelir. Terim anlamı ise, Allah'ın zatı ve sıfatları yönünden birliğini ve iman esaslarını Selef akidesi halkası içinde konu edinilen ilimdir.¹²⁶

¹²² Mevlüt Özler, “Kelam Tarihi”, *Kelam El Kitabı*, (19-40), Grafiker Yayınları, Ankara, 2015, s.21.

¹²³ Topaloğlu, *Kelam Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, s.5.

¹²⁴ Topaloğlu, *Kelam Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, s.5-8.

¹²⁵ Topaloğlu ve Çelebi, , s.21-22.

¹²⁶ Topaloğlu ve Çelebi, s.322.

Hicri 1. yüzyıldan itibaren İslam dünyasında bidat kabul edilen bir takım itikadi mezhepler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde en çok üzerinde tartışılan konular mürtebib-i Kebire Sıfat-ı ilahiyye ve kaderdir. Bu konuların tümü akaidin ilahiyat kısmı ile ilgilidir. Mezheplerin kimisi Allah'ın sıfatlarını O'nun zatına nispet ederek teşbihe düşüyor. Mu'tezile O'nu tenzih ederek sıfatlarını nefy ediyor, Cebriyye mezhebi insanın fiillerini gerçekleştirirken hiçbir şekilde iradesinin olmadığını ifade ediyor, Kaderiyye ve Mu'tezile mezhepleri de insanın kendi fiillerinin yaratıcısı olduğunu kabul ediyordu. Hicretin 2. ve 3.yüzyıllarda bu tartışmalara o devrin Ehl-i Sünnet âlimlerinin verdikleri cevaplardan meydana gelen risalelere “tevhid risaleleri” ve oluşan bu ilme de *tevhid* ya da *tevhid ve sıfat ilmi* denilmiştir.¹²⁷

Hülasa tevhid ilmi, selefi metot ile İslam akaidini konu edinen bir ilimdir. Selefiyye teslim olmaya dayanan bir iman metodudur Kur'an'da ve hadislerde itikadi naslar olduğu gibi kabul edilir ve inanılır, hiçbir şekilde akıl ile tevil edilmez. Tevhid ve sıfat ilmi başlangıç itibariyle Allah'ın birliğinden ve sıfatlarından bahsederken daha sonraları nübüvvet ve ahiret konularını da içine almıştır.¹²⁸

Fıkh-ı Ekber: İtikadi esasları konu edinen ilimlere İslam ilimlerinin tedvini sırasında “Akaid, Tevhid ilmi, usulü-d-din, ilmü'z-zat” gibi isimler verilmiştir. İmam-ı Azam Ebu Hanife “Fıkhü'l-Ekber” eseri dinin asli konularından bahseder.¹²⁹

İmam-ı Azam Ebu Hanife fıkhı “ebedi saadete ulaşmak için nefsin aleyhine ve lehine olan her şeyi bilmesidir şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımın içine akaid, ahlak ve fıkıh konuları da dâhildir. Ebu Hanife itikadi konularla ilgili kısma Fıkh-ı Ekber adını layık görmüştür. İmam-ı Azam akli ön planda tutan bir âlim oluşu nedeniyle bu eser selefiyye ile kelimciler arasında bir köprü niteliği taşımaktadır.¹³⁰

Bu isimlendirme Hanefi mezhebinin kurucusu İmam-ı Azam Ebu Hanife tarafından verilmiştir. Bu sahada yazdığı eserine Fıkhü'l-Ekber (en büyük fıkıh) demiştir. İtikat sahasında elde edilen bilgi ameli sahada elde edilen bilgiler üstündür. İtikat alandaki bilgi asıldır. Sahih ve sağlam bir inanç olmaksızın kabul edilebilir bir amelden bahsetmek doğru olmaz.¹³¹

¹²⁷ Sa'deddin et-Taftazânî, **Kelam İlmi ve İslam Akaidi Şerhu'l Akaid**, Süleyman Uludağ (Çev.), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016, s.80; Topaloğlu, **Kelam İlmine Giriş**, s.48.

¹²⁸ Topaloğlu, **Kelam İlmine Giriş**, s.48-49.

¹²⁹ Topaloğlu ve Çelebi, s.95.

¹³⁰ Topaloğlu, **Kelam İlmine Giriş**, s.49.

¹³¹ Taftazânî, s.80; ayrıca bkz. Ebu Hanife, Mustafa Öz (Çev.), **İmam-ı Azam'ın Beş Eseri**, MÜİFAV Yayınları, İstanbul, 2015, s.53-63.

Kelam İlimi: Kelam ilminin kurucusu, Hasan Basri'den ayrılarak yeni bir ilim halkası oluşturan Vâsıl b. Ata ve O'nun kurduğu mezhep olan Mu'tezile olarak kabul edilir.¹³² Akaid konularında uygulanan metod, kelam metodu ve sonrasında da **kelam ilmi** olarak anılmaya başlamıştır. Ehl-i sünnet kelamı, ehl-i bidat kelamının ortaya çıkmasından iki asır sonra kurulmuştur. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâtürîdî es-Semerkandî (ö.333/944) ve Ebü'l-Hasen Ali b. İsmail b. Ebi Bişr İshak b. Sâlim el-Eş'ari el-Basri (ö.324/935) Ehl-i sünnet kelamının öncüleri olarak kabul edilmektedir.¹³³

2.1.1.1.“Kelam” İsminin Tercih Edilmesinin Nedenleri

Bekir Topaloğlu, “kelam ilmi denilme nedenleri” olarak öncelikle, kelam ilmi ile ilk uğraşanların eserlerinde “el-kelam” kelimesinin sıradan bir kullanım olduğunu ve eserlerinin konu başlıklarında “el-kelam fi” şeklinde giriş yaptıklarını ifade eder. Yine Allah'ın kelam sıfatı en çok tartışılan konu olmuştur. “Kur'an mahlûktur.” demedikleri için insanlar ölmüş ve birçok insan baskılara maruz kalmıştır. Mantık felsefi konular için giriş niteliğinde ve felsefe alanında söz söyleme noktasında kişiyi güçlü kılıyorsa, kelam ilmi de İslami ilimler sahasında söz etme ve ispat etme açısından insanı muktedir kılar. Kelam ilmi nünakaşa için en uygun ilimdir. Bu nedenle de kelama fazlaca ihtiyaç duyulduğu için bu adı almıştır.¹³⁴

2.1.2. Kelamın Tarihi

Kur'an Peygamberimizin nübüvveti boyunca günün şartlarına göre zaman içerisinde inmiştir. Asr-ı Saadet döneminde tedvin edilmiş bir ilimden de bahsetmek mümkün değildir. O dönemde dini yaşama noktasında sorunu olan kişiler şahsen çözümlerini Allah Rasûlünün kendisinden alabiliyorlardı. Bu dönemde Müslümanlar itikadi konularda sorun yaşamıyorlardı.¹³⁵

Hz. Peygamber'in vefatıyla beraber sahabe arasında ihtilaflar baş göstermeye başladı. İlk fikri ayılıkların ortaya çıkışı Hz. Peygamber'in vefatı sonucunda yaşanan halife meselesi olmuştur. Halife seçimi fihki bir mesele olarak görünse de Şia bu konuyu iman meselesi haline getirmiştir. Halife Hz. Osman'ın şehit edilişi, Cemel Olayı ve Siffin Savaşı sonucu, adam öldürmenin büyük günah işleyen kimsenin (mürtekib-i kebare) hükmü ile ilgili Müslümanlar arasında itikadi ayrılıklar derinleşmeye başlamıştır.¹³⁶

¹³² Taftazânî, s.84.

¹³³ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.49-50.

¹³⁴ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.57; Ayrıca bkz. Taftazânî, s.83-84

¹³⁵ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.25.

¹³⁶ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.26-27; Ayrıca bkz. Bağdadî, s.15-22.

Hız. Peygamber'in hayatı boyunca İslam dini Arabistan Yarımadası sınırlarının dışına çıkmamıştır. Hicri ilk asrın sonlarına doğru İslamiyet, fetihler sonucu Arap Yarımadası dışında Suriye, İran, Irak ve Mısır'da yayılmaya başlamıştır. Araplar sade bir din anlayışına sahipti. Fethedilen yeni coğrafyalar, eski dinlerin, medeniyetlerin ve kültürlerin merkezidi. Kelam alanında yeni düşüncelerin ortaya çıkmasında bu faktör önemli bir yere sahiptir. Hız. Peygamber sağlığında Sahabeler, Allah'ın elçisinden dinle ilgili sorularına cevap alabiliyordu. Fakat Hız. Peygamber'in vefatı ile Kuran-ı Kerim'in birçok ayeti düşünmeyi, akletmeyi emrettiği için hem ayetleri hem de hadisleri yorumlama durumunda kalmışlardır. İnsanların farklı düşünce yapısı, İslam dinindeki fikir ve vicdan özgürlüğü farklı yorumları da beraberinde getirmiştir.¹³⁷

Yukarıdaki ifadelerde görüldüğü üzere Topaloğlu, Hız. Peygamber'in berhayat olduğu bir dönemde kelama dair tartışmaların yaşanmadığını, fakat O'nun vefatı sonrasında başta hilafet olmak üzere çeşitli sahalarda ihtilafların baş gösterdiğini, fetih hareketleri, eski din ve inanışların etkisi ile toplumdaki fikri ayrılıkların had safhaya çıktığını ifade etmiştir.

2.1.2.1. Kelam İlminin Doğuşu

İslam dünyasındaki ilk fikri hareketlerden sonra kelam ile ilgili müstakil grupların ortaya çıktığı görülür. Hasan Basri'ye bir kişi büyük günah işleyen kimsenin (Mürtekb-i Kebire) durumu ile ilgili soru sorar. Bu konu ile ilgili bazı kişilerin fetvasına göre kâfir (Havaric), bazılarına göre iman dairesinde kaldığını (mürcie) hatırlattıktan sonra Hasan Basri'nin ne düşündüğünü kendisine sorar. Hasan Basri daha cevap vermeden öğrencilerinden Vasıl b. Ata ileri atılarak "Büyük günah işleyen ne mümin ne de kâfirdir, iman ile küfür arasında bir yerdedir yani fasıktır." şeklinde cevap verir. Hâlbuki Hasan Basri büyük günah işleyenleri münafık olarak değerlendirir. Vasıl Bin Ata bu olaydan sonra meclisten ayrılır yani itizal eder. Mutezile olarak isimlendirilme bu şekilde oluşmuştur. Hasan Basri'nin öğrencisi Ebû Osman Amr b. Ubeyd (ö.144/761) hocasından ayrılarak Vasıl b. Ata'nın safına katılır. Mutezile mezhebi böylelikle kurulmuş olur. Akaid meselelerinde naslar ile birlikte aklı da kullanmıştır. Akıl ile çelişki arz ettiğini kabul ettikleri nakli yorumlayarak tev'il ederler. Akaid konularındaki bu kelam metodu olarak ortaya konulmuştur.¹³⁸

¹³⁷ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.27.

¹³⁸ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.27-28; Ayrıca bknz. Bağdadî, s.85-87.

Kelam ilmi hicri II. yüzyılda Mutezile tarafından kurulmuştur. Selefiyye, Mutezile'ye cephe almıştır. Mutezile kaderi ve ilahi sıfatları bazen inkâr ediyordu. Büyük günah işleyenlerin “menzile beyne'l menzileteyn” yani küfür ile iman arasında fasık olarak kabul ediyordu. Mu'tezile, İslam dininde akli ön plana almıştır. İman esaslarını akli delilleri kullanarak izahatını yapmaya çalışmıştır. Akli ön planda tutan Mutezile'nin eski Yunan felsefesi ile yabancı kültürlerden etkilendiği söylenebilir.¹³⁹

Topaloğlu'nun bu açıklamalarında görüldüğü üzere kelam ilminin doğuşu konu edilmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere toplumda görülen ihtilafların neticesinde gündeme bir soru gelmiştir. Bu soru temelde Hz. Osman şehit edilmesi, Cemel ve Sıffin vakalarının yaşanmasından neşet etmiştir. Bu savaşlarda pek çok insan ölmüştür. Buradaki problem ölen ve öldüren tarafların Müslüman olmalarıdır. Şu halde adam öldürmek büyük günahsa ve sahabe de bu günahı işlediyse onların akıbetleri ne olacaktır? Topaloğlu, bu soru ile kelam ilminin tarihinin başladığını ifade etmektedir.

2.1.2.2. Ehl-i Sünnet Kelamcıları

Eş'ari kelamcıları kelam ilmi içerisinde zaman içerisinde bazı yenilikleri ve değişiklikleri yapmıştır. Kelam ilmini felsefe ile rekabet edecek bir seviyeye kavuşturmuştur. İmamı Eş'ari'nin kurmuş olduğu kelam ilmi, öğrencileri tarafından zaman içerisinde İmam Eş'ari'yi aşmışlardır. Üzerinde önemle durulması gereken hususlardan biri de kelamın ilk kuruluşu, geçirmiş olduğu evreler ve gösterdiği gelişme anlatılırken kesinlikle Mâtürîdî lerden bahsedilmemiş oluşudur. Bakıldığı zaman Eş'ari ve Eş'ari kelam ilmi ile uğraşanlardan bahsedilir. Bu şu anlama gelir: Hiçbir Mâtürîdî kelamcısı, kelam ilminin kuruluş aşamasında, gelişim sürecinde ve dönemler arasındaki bir kısımda kayda değer bir hizmeti yoktur. Yani etkisi olabilecek bir katkısı bulunmamasıdır. Bu gibi nedenlerden dolayı Sünni kelamı denilince (Doğuda, Batıda ve Avrupa'da) her zaman yalnızca Eş'arilik akla gelir. İmam Eş'ari'ye “*ehl-i sünnetin kelam imami*” (imamı ehl-i sünneh) denilmiştir.¹⁴⁰

İman meselesi Mu'tezile kelamından bir ya da bir buçuk asır sonra akıl ile açıklanması ihtiyacı doğmuştur. Ehl-i sünnet Selefiyye âlimleri tarafından Kelam tarihi ile meşgul olan araştırmacıların Ehl-i Sünnet kurucusu Ebu'l Hasan el-Eş'ari olduğu söylenir. Ama son zamanlarda bu görüşün aksine bu bilginin isabetsiz olduğu ortaya konmuştur. Eş'ari

¹³⁹ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.27-28.

¹⁴⁰ Taftazânî, s.17-18.

doğduğunda yani 874 (260) yılında Mâtürîdî yirmi yaşlarında idi. Haliyle eğitim ve öğrenimin de bir hayli yol almıştır. Eş'ari 913 (300) yılında Mu'tezile fırkasından ayrıldığında 60 yaşını aşmış olan Ebu Mansur Mâtürîdî'nin *Kitabü't-Tevhid* adlı eseri büyük olasılıkla yazılmıştır. Bu eser ünlü Kelam eserlerinin ana konularını oluşturan ilahiyat Nübüvvet ve ahiret konularını içerir. Ehl-i sünnet kelmacıları gerektiğinde iman esaslarını akli yollar ile desteklemeyerek açıklamaktadırlar. Ehl-i Sünnet, Mutezile metodunu takip etmiş ama bazı konularda da Mu'tezile'den ayrı düşünmüşlerdir.¹⁴¹

Topaloğlu'nun bu açıklamaları asıl itibariyle *Taftazânî Akaidi* adlı eseri tercüme eden Süleyman Uludağ'ın görüşlerine bir reddiyedir. Zira Uludağ, söz konusu eserin girişinde bir takdim yazısı yazmış ve düşüncelerini ifade etmiştir. Ne var ki bu açıklamalar hakikat ile bağdaşmamaktadır. Bu nedenle Topaloğlu, gayet haklı bir biçimde söz konusu iddialara karşı çıkmıştır.

2.1.2.3. Kelam-Felsefe İlişkisi

Topaloğlu İslam tarihinde kelam konuları ile ilgilenen grupları aşağıdaki gibi sıralamıştır:

- 1- Selefiyye
- 2- Mutezile (Havaric, Şia ve diğer bidat mezhepler)
- 3- Ehli Sünnet (Mâtürîdî - Eş'ari)
- 4- İslam Filozofları

Bu bağlamda Topaloğlu şöyle der: Emevi Devleti'nin son zamanlarda Arapça diline tercüme yapılmaya başlanmıştır. Abbasi Devleti halifelerinden Ebu Ca'fer (Ebü'l Abbas) Abdullah el-Me'mun (ö.218/833) zamanında yükselişe geçmiştir. İlk islam Filozofu Ebu Yusuf Ya'kup b. İshak b. Es-Sabbâh el-Kindî'dir (ö.252/866). Sonraki yüzyıl Feylesüfü'l-İslâm Ebû Nasr Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ el-Fârâbi et-Türki (ö.339/950) ile bir sonraki asırda er-Reis Ebu Ali İbni Sina (ö.370/980), Kindî'yi takip etmiştir. Kindî, Mutezile kelmamı etkisinde kalmış ve eski Yunan eserlerini tercüme etmiştir. Ama genel olarak kelam ilminin etkisinden kurtulamamıştır. İslam düşünce tarihinin kelamdan felsefeye geçişinin sembolüdür. İslam felsefesinin kuruculuğu aslen Farabi ve İbn Sina ile önemli adımlar atılmıştır. İslam filozofları eski Yunan ilminin etkisinde kalmıştır. Özellikle Aristo, Eflatun

¹⁴¹ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.29-30.

İslam filozoflarının etkisinde kalmıştır. Özellikle Aristo ve Eflatun İslam filozoflarının üstadıdır.¹⁴²

Bu filozofları hatasız ve kendilerine kılavuz olarak kabul etmişlerdir. İlahiyat konularında felsefe, nakli delilleri dikkate almayarak aklı ön plana almıştır. Kalam ilmi aklı kullansa da nakli delilleri mihenk noktası yapar, İslam dairesi içinde kalır. Bu nedenle kalamcılar İslam felsefesinin ortaya çıkışı ile filozofların yanlış düşüncelerini çürütmek ile mücadele vermişlerdir.¹⁴³

İlk dönem kalamcıları, Mütেকaddimin olarak adlandırılır. “*tekaddüm*” masdarından türetilmiş bir kelime olan “mütেকaddimin” önce geçenler anlamına gelir. “müteahhirin” kelimesi de sonra gelen anlamına gelmektedir. Kalam ilminin doğuşu Mutezile âlimleri ile birlikte olmuştur. Ama günümüze ulaşan ilk eserler, İmamı Azam Ebû Hanife’ye aittir. Ehl-i sünnet, kalam ilminin temel kaynakları kabul edilir. Ebu Mansur el-Mâtürîdî ile aynı devir âlimlerinden Ebu’l-Hasan el-Eş'ari bu ilmin kurucuları kabul edilmiştir. Ebu Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basri el-Bâkılânî (ö.403/1013), Ebu Bekr Muhammed b. Hasen b. Furek el-İsfahâni en-Nîsâbûrî (ö.406/1015), Abdillâh b. Yusuf el-Cüveynî (ö.478/1085) ve Ebu’l-Muîn en-Nesefî (ö.508/1115) de Mutekaddimin dönemi âlimleri arasında zikredilir. Gazzâlî, Nesefî ile aynı çağda yaşamış bir âlimdir. O, tenkit etmek için olsa da İslam ilimlerinin içine felsefenin giriş bölümünü oluşturan mantık disiplini konmuştur. Bu nedenle müteahhirin döneminin ilk ilim adamlarından biridir. Eş'arî kalam anlayışı, kendisinden sonra, felsefe ile iç içe bir hal almıştır. Ahmed eş-Şehristânî (ö.548/1153), Fahrüddin Muhammed b. Hüseyin er-Razi (ö.606/1210), Seyyid Şerif el-Cürcânî (ö.816/1413) ve Celaleddin ed-Devvânî (ö.908/1502) ise müteahhirin dönemi temsilcileri arasındadır.¹⁴⁴

İslam dünyasında çok önemli bir yeri olan büyük üstat, kalamcı, filozof ve mutasavvıf Gazzâlî döneminde şia fırkası dışındaki bid’at fırkaları zayıflamış ve selefiyye âlimleri azalmıştır. İslam felsefesi kurulmuş ve yayılmaya başlamıştır. Eş'ariler en çok eser veren kalamcılardır. Her iki taraftan Ehl-i Sünnet kelâmı İslam coğrafyasında etkisini arttırmıştır. İmamı Gazzâlî zamanına kadar mütেকaddimin âlimleri bid’at oluşumlar ile mücadele verirken, Gazzâlî ile birlikte müteahhirin kalamcıları da İslam filozofları ile mücadele etmişlerdir. Gazzâlî’ye kadar olan kalamcılardan Ehli Sünnet kalamcıları ile ehl-i

¹⁴² Topaloğlu, Kalam İlmine Giriş, s. 30-31.

¹⁴³ A. Saim Kılavuz, **Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1993, s. 268.

¹⁴⁴ Topaloğlu ve Çelebi, s.240, 241.

bid'at kelmacıları akli kullanmalarına rağmen mantık kurallarına uyup uymamaya önem verilmemiştir.

Gazzâlî'nin kelam ilmine kattığı yeniliklerden bazıları şunlardır:

- 1- Gazzâlî *in'ikası edilleyi*¹⁴⁵ kabul etmemiştir. O, mantık ilmini İslam ilimlerinde kullanmıştır. Fıkıh usulü, fıkıh, kelam gibi ilimlerde mantık ilminin zorunlu görüp “mantık bilmeyenin ilmine itimat edilmez”¹⁴⁶ ifadesini sarf etmiştir. Bu bağlamda O, mantık ilmine dair *Mi'yârü'l-ilm* adlı eserini telif etmiştir.
- 2- Gazzâlî, kaleme aldığı eserlerinde felsefe ile ilgili konulardan da bahsetmiştir. Onun dönemine kadar, İslam âlimleri ya felsefenin ortaya koyduğu her şeyi doğru kabul ediyor ya da onu tamamen yok sayıyorlardı. Gazzâlî'ye göre bu iki tutum da yanlıştır. “Filozofların tutarsızlığı” anlamına gelen *Tehâfütü'l-felâsife* adlı kitabında filozofların yanlışlarını ortaya koymuştur. Özellikle Farabi'ye ve İbn Sinâ'ya cephe almıştır. Bu eserinde o, mezkûr iki filozofun ilahiyat ve tabii ilimlerde, hatalı olarak gördüğü görüşlerini 20 maddede toplamış ve bu maddelerden üçünde onların küfre düştüklerini ifade etmiştir.¹⁴⁷

Gazzâlî'ye göre Farâbî ve İbn Sinâ âlemin kıdemi, haşrin cismani olmayacağı ve Allah'ın cüz'iyatı bilemeyeceği konularında küfre düşmüşlerdir. Diğer yandan İbn Rüşd (ö.595/1198), Gazzâlî'den sonra gelen bir filozoftur. O, Gazzâlî'nin *Tehâfütü'l-felâsife* adlı eserinde yer alan Farabi ve İbn Sina eleştirilerine karşı *Tehâfütü tehâfütü'l-felâsife* isimli eseriyle cevap vermiştir. Hulasa, müteahhirin dönemi Gazzâlî' ile başlamıştır. Gazzâlî *in'ikas-ı edilleyi* kabul etmemiş ve mantık disiplini İslami ilimlerde kullanmıştır. Felsefenin konularından söz etmiştir. O, filozofların üç konu dışında tekfir edilemeyeceğini ifade ederken, Bâtıniyye hariç, Ehl-i Sünnet dışında kalan İslam mezheplerine karşı hoşgörülü bir tutum sergilemiştir.¹⁴⁸

---

¹⁴⁵ **İn'ikası Edille:** *Döndürme, tersine çevirme, bir şeyin başını sonuna, sonunu başına getirmeye; yansıtma* anlamlarına gelen **aks** masdarından infial kalıbında türemiş bir kelime olup, *bir yere çarpıp geri dönme, yansıma* anlamına gelen *in'ikas* ile delliler mânâsına gelen *edille* kelimesinden oluşan bir terimdir. Terim olarak, *bir meseleyi ispat eden delilinin geçersiz olduğu ortaya kurulduğunda, onun ispat ettiği meselenin de gerçek olmaktan çıkması* şeklinde tanımlanır. Eş'ar'î âlimlerinden Bakillani, *in'ikası edilleyi* imanın bir parçası olarak görüyor ve mantık kuralları ile çürütülecek bir kısım deliller yüzünden bunların ispat ettiği itikadi meselelerin de ortadan kalkacağı endişesi ile mantık kurallarına iltifat etmiyorlardı. (Topaloğlu ve Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, s.157.)

¹⁴⁶ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, **el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl**, Yunus Apaydın (Çev.), Rey Yayıncılık, Kayseri, 1994, s.11.

¹⁴⁷ Topaloğlu, *Kelam İlmine Giriş*, s.33-34.

¹⁴⁸ Topaloğlu, *Kelam İlmine Giriş*, s.34-36.

Görüldüğü üzere Topaloğlu, kelim tarihini ele alırken filozoflar ile kelam âlimleri arasında bir ayrıma gidildiğini ifade etmiştir. Yine o, Gazzâlî'nin mantık ilmine son derece önem verdiğini, diğer yandan bazı filozofları çeşitli meselelerde tenkit ettiğini buna karşın kendi eserinin de bir başka âlim tarafından eleştirildiğini belirtmiştir.

2.1.2.4. Felsefe-Kelam Birlikteliği

Gazzâlî'nin, kelam ilmi ile felsefenin yan yana getirilmesinde açtığı çığır, yeni kelam ve felsefe birlikteliği ile gelişmiş, felsefe ve kelamın içerikleri kelam eserlerinde birleşik (felsefe ile meczedilmiş kelam) bir hal almıştır. Şehristani felsefe ile kelamı ilk birleştiren ilim adamı olmuştur.¹⁴⁹

Fahredden er-Razi de felsefe ile kelamı birleştiren bir filozoftur. *Mefâtîhu'l-gayb* adlı tefsir alanındaki kitabı ile felsefe ve kelam konularına geniş yer vermiş, ayrıca bu ilimlerin her biri için müstakil eserler de yazmıştır. Râzi'nin takipçisi Seyfettin el-Amidi (ö.631/1233), memzuc metodu geliştirmiştir. Memzuc metodu kullanan diğer âlim ise Kadi Beyzavi'dir (ö.685/1286). Beyzâvi, felsefe ile kelamı birbirinden ayırt edilmeyecek derecede memzuc (birleşik) bir hale getirmiştir. Daha sonraki âlimler, Beyzâvi'nin yolunu takip etmişlerdir.¹⁵⁰

Bu ifadeleri ile de Topaloğlu, Gazzâlî'nin kelam ile felsefe arasını yakınlaştırdığını, onu takip eden âlimlerin ise zaman içerisinde bu yakınlığın daha da arttırdığını ve nihayet Beyzavî'nin bu iki ilmi birbiri ile tamamen mezc ettiğini belirtmiştir.

2.1.2.5. Cem' ve Tahkik Dönemi

Cem' ve tahkik dönemi, kelam ilminin geçirdiği aşamalardan biridir. En önemli özelliği, geçmiş dönemlerdeki kelam eserlerine dair çalışmalardır. Bu eserler ile ilgili, şerhlerinin ve haşiyelerinin yazılması, ta'likat (notlar) eklenmesi, özet oluşturulması ve bir eserin yeniden düzenlenmesi (tehzip) gibi çalışmalar yapılmıştır. Müteahhirun kelamcıları, felsefe ile mücadele etmek ve felsefe ile çelişmeyen yönlerini kullanarak temel meseleleri ispat etmek için, felsefi bahislere yer vermişlerdir.¹⁵¹

¹⁴⁹ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.36.

¹⁵⁰ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.37.

¹⁵¹ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.38-39.

2.1.2.6. Yeni Kelam İlmi Dönemi

Bekir Topaloğlu *Kelam İlmine Giriş* kitabında İslam kelam ilminin tarihçesini şu şekilde özetler: “Peygamberin rehberliğinde koşulsuz bir teslimiyet, sorgusuz Asr-ı Saadet ve sahabe dönemi ardından bir asır süren fikri ayrılıklar başlamıştır. Akaid alanında kelam ilminin kuruluşuna vesilesi olan açıklamaları ile Mutezile fırkası ortaya çıkmıştır. İki yüzyıl sonra Mâtürîdî ve Eş’ari ekolü ile beraber Ehl-i Sünnet kelamı teşkil etmiştir. Bakıllani, Eş’ari kelamını düzenleyen ilim adamıdır. Bakıllani’nin felsefe ile ters düşmesi (İn’ikası edille ile tezat düşmesi) ile Gazzâlî ile başlayan müteahhirin döneminin sona ermesi ve mütekaddimin dönemi başlamıştır. Gazzâlî ile birlikte felsefe kelam ilmine dâhil olmuştur. Fahreddin Razi kelam ilmi ile felsefeyi birleştirmiştir. Amidi ve Kadi Beyzavi Razinini metodunu geliştirmişlerdir. Bu dönem sonrasında şerh ve haşiye eserler yazılmıştır. Müteahhirin kelam ilmi felsefeye karşı mücadele vermiştir. Tüm bu özetten sonra Peygamberin akidesine en yakından en uzağa uygunluk açısından, Selefiyye- Mâtürîdiyye- Eş’ariye’nin mütekaddimini-Eş’ariye’nin müteahhirini-Mutezile-Felasife şeklinde sıralayabiliriz. Kelam ilmi ile uğraşan ilim adamları tarihsel süreç içerisinde, ihtiyaç duyulan konulara göre şekil almışlardır. İslam âlemini etkileyen faktörler ya da olma olasılığı olan akımlara direnmek için kendilerini revize etmişlerdir. Ama iman esasları akaid ve kelam ilminin temeli olduğu için herhangi bir değişikliğe hiçbir zaman uğramamıştır.”¹⁵²

Yeni kelam ilminin ortaya çıkış nedenleri ile ilgili olarak Topaloğlu, İzmirli İsmail Hakkı’nın (ö.1946) *Yeni İlmi Kelam* adlı eserinden aktardığı üzere Rönesans dönemi sonrası Avrupa’da fikir, sanat ve ilimde yeni bir kuşak başlamış, Yunan felsefesi eski etkisini kaybetmiştir. Gazzâlî ile başlayan kelam akımı 8 asır boyunca bazen felsefeyi kabul etmemiş bazen de kabul etmiştir.¹⁵³ İslam filozoflarının kurduğu bu akımın temeli Yunan felsefesine dayanıyordu. Bacon ve Descartes gibi filozofların felsefe de metod hakkında yeni bir çığır açmaları ile felsefe dünyası kendini yenilemiştir. Bu kabuk değiştirme sonucu kelam ilmi de metod değiştirmek zorunda kalmıştır.¹⁵⁴

Bu döneme kadar kelam ilmi Allah’ın varlığı konusunu işlerken, güncel konulara yer vermemiştir. Günümüz kelam ilminde Allah’ın varlığı konusu önemlidir. Ateizm ve Komünizm gibi akımların verdiği zarardan sonra gençler ve işçiler çok etkilenmiştir. Bugün

¹⁵² Topaloğlu, *Kelam İlmine Giriş*, s.39-40.

¹⁵³ Topaloğlu, *Kelam İlmine Giriş*, s.41.

¹⁵⁴ Gölcük ve Toprak, s.71

yaşadığımız zaman diliminde inkârcı akımlar çoğalmıştır.¹⁵⁵

- a) **Materyalizm:** Demokritos'un ortaya koyduğu görüş, Karl Marx ve Engels'in tarihi maddeciliği ile güçlenmiş ve Komünizmin etkisiyle dünyaya yayılmasına sebep olmuştur.¹⁵⁶
- b) **Evrım Teorisi:** Darwin tarafından ortaya atılmış bir akımdır. Bilhassa canlı varlıklar, bir değişim ve gelişim içerisinde meydana geldiğini kabul eder.¹⁵⁷
- c) **Pozitivizm:** Aguste Comte tarafından temellendirilmiştir. Bu düşünceye göre insan zihni dini ve metafizik konuları tecrübe ve olgularımızla ispat edilemeyeceği için kabul etmez.¹⁵⁸
- d) **Freudizm:** Sanat, ahlak ve din gibi konuların temelini cinsiyete bağlayan bir akımdır. Freud tarafından geliştirilmiş bir akımdır.

Bu ve benzeri akımlar imanları zayıflatan akımlardan bazılarıdır. Eski kelim kitaplarında bu akımların saldırılarına karşı eleştiri ve cevap bulamayacağımıza göre, yeni kelim ilmi bu konuları ele almıştır.¹⁵⁹

Bekir Topaloğlu, yeni kelim ilminin yolunu açan temel özelliklerin belirlenmesini şu şekilde ifade eder:

“Yeni ilm-i kelim bütün şekilleriyle materyalizmi ve felsefi bir görüş olarak pozitivizmi reddeden, dine karşı yapılan biyolojik ve psikolojik tenkitleri (Darvinizm, Freudizm) cevaplandırarak, yeni felsefi akımları eleştirdikten sonra pozitif bilimlerden de yararlanarak Allah'ın varlığını ispat eden, İslam'ın akaid konularını açıklayarak mukaddesatı savunan bir ilimdir.”¹⁶⁰

2.1.3. Kelamın Kaynakları

Kelim eserlerinin temelini İslam'ın iman esasları oluşturmaktadır. İman esasları Allah'a, Peygamberlerine ve ahirete iman (usul-i selase) şeklinde hulasa edilir. Bu üç esas Ehl-i Sünnet kelim eserlerinin üç temel kısmını oluşturmaktadır (İlahiyat, peygamberlik ve ahiret). Bu üç başlığın yanı sıra giriş bölümünde bilgi ve varlık konuları da işlenir. Müteahhirin kelimcileri giriş kısmında felsefi konulara da yer vermişlerdir.¹⁶¹

¹⁵⁵ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.41.

¹⁵⁶ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.41.

¹⁵⁷ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.42.

¹⁵⁸ Topaloğlu ve Çelebi, s.257.

¹⁵⁹ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.41-42.

¹⁶⁰ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.42.

¹⁶¹ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.59.

2.1.3.1. Başlangıç Dönemi Eserleri

Selefiyye'den Ehl-i sünnet kelimasının ilk temelini atan kişinin İmam-ı Âzam Ebû Hanife (ö.767) olduğunu ifade etmek mümkündür. *Fıkh-ı Ekber* adlı eserin kelim ile ilgili risaleleri ve ehl-i bid'at ile yaptığı tartışmalar fıkhıta olduğu gibi akla verdiği önemi gösterir. Bekir Topaloğlu, 1981 yılında ilk baskısı yapılan *Kelam İlmine Giriş* kitabında Eş'ari âlimlerince Ehl-i Sünnet kelimasının kurucusu Ebu'l Hasan El-Eşari olduğu görüşü benimsediğini ifade eder. Fakat daha sonra Ebu Mansur Mâtürîdî'nin *Kitabü't- Tevhid* ve *Te'vilatü'l-Kur'an* eserlerinin yayınlanması ile Mâtürîdî kelimasına dair yapılan yeni çalışmalar neticesi, Ehl-i Sünnet kelimasının Ebu Hanife tarafından kurulduğu ve 3. nesil öğrencisi olan Mâtürîdî'nin sistematik hale getirildiği ortaya konmuştur. Mâtürîdî'nin bu iki eseri sünni camianın ve hatta kelim ilmi sahasında ilk telifi yapılan eserlerdir.¹⁶²

Mâtürîdî'nin *Kitabü't-Tevhid* adlı eseri günümüze kadar ulaşan en önemli eseridir. Bu eserde bilgi, Allah'ın varlığı-birliği, sıfatları, Allah'ın görülmesi, risalet, irade, kaza-kader, büyük günah işleyenlerin durumu, şefaet, iman konuları yer alır. Eş'ari ise bidat fırkalarla mücadele etmiştir. İslam mezheplerini anlattığı *Makalatü'l-İslamiyyin* adlı eser kelim risaleleri halindedir. Eş'ari'nin eserlerinin içeriğinde Allah'ın varlığı, bazı sıfatları, halku'l Kur'an, irade, kader, Allah'ın görülmesi, ahiret ile ilgili bazı konular, imamet, bid'at gruplarına verilen bazı yanıtlar yer almaktadır.¹⁶³

Topaloğlu'nun bu ifadelerinde Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin yakın zamana kadar kelim ilminde değerinin yeterince bilinmediği dikkat çekmektedir. O, Mâtürîdî'nin ülkemiz çapında tanıtılmasında önemli rol oynamıştır.

2.1.3.2. Kelamın Gelişme Dönemi Eserleri

Ebu Bekir el-Bakillani Ehl-i Sünnet kelim ilminin konularını biraz geliştirmiştir. O'nun *Kitabü't-Temhid* adlı eseri şu kısımlardan oluşur: Giriş: Bilgi ve Varlık, Allah'ın varlığı ve sıfatları, peygamberliğin ispatı, Sıfat, İman-İslam-küfür, Şefaet, İmamet.¹⁶⁴

İmamü'l-Hanemeyn el-Cüveyni'nin *eş-Şamil* muhtasarı olan *el-İrşad*, klasik kelim konularını düzenli bir şekilde ihtiva etmektedir. Ebu'l Muin en-Nesefi'nin *Tebziratu'l-Edille* isimli çalışması da dönemin diğer önemli eserlerindedir.¹⁶⁵

¹⁶² Topaloğlu, *Kelam İlmine Giriş*, s.60.

¹⁶³ Topaloğlu, *Kelam İlmine Giriş*, s.61.

¹⁶⁴ Topaloğlu, *Kelam İlmine Giriş*, s.61-62.

¹⁶⁵ Topaloğlu, *Kelam İlmine Giriş*, s.6-63.

2.1.3.3. Birleştirilmiş Dönem Eserler

Gazzâlî ile birlikte felsefenin kelama olan etkisi başlamış, Fahreddin er-Razi'nin döneminde birleştirme en üst kademeğe ulaşmıştır. Razi'yi, Amidi Kadi Beyzâvi takip eder. Daha sonra Sa'deddin et-Taftazânî (ö.792/1390) ve Seyyid Şerif el-Cürcani arkalarından gelir.¹⁶⁶

2.1.3.4. Yeni Dönem Eserleri

Yeni dönem eserlerden Harputlu Abdullatif'in (ö.1916) *Tenkihu'l-Kelam* adlı eseri ve İzmirli İsmail Hakkı'nın *Muhassalü'l-Kelam ve'l-Hikme* adlı eserleri ilk akla gelenlerdir.¹⁶⁷

Topaloğlu, kelamın başlangıçtan günümüze kadar olan kaynaklarını dört dönemde inceler. Ayrıca içeriklerine ilişkin detaylar verir. Kelam kaynakları, her dönem kendine has özellikler gösterdiğini, tamamının konusunun iman esaslarına dayandığını ve iman esaslarının da Allah'a, Peygamberlerine ve ahirete iman (usul-i selase) şeklinde özetlendiğini ifade eder. Sonraları kelam eserlerine bilgi, varlık konuları ile birlikte felsefi bahislerde eklendiğini söyler.

2.2. Dinin Tanımı, Hak Din ve İslam

2.2.1. Dinin Tanımı ve İnsan Hayatındaki Önemi

Arapça d-y-n kökünden türemiş olup borç vermek anlamına gelen “din” kavramı¹⁶⁸ “hak din” dikkate alınarak “İlahi bir kanun olup akıllı varlıkların kendi irade ve tercihleri ile bizzat hayır olan ve peygamberlerin tebliğ ettiği kurallara yöneltilir” şeklinde açıklanır. Bu tanımla tahlil edecek olursak, öncelikle dinin Allah tarafından oluşturulmuş bir düzen bütünü olduğunu söylemek gerekir. Dinin sorumluluğu, aklını kullanan bireylere aittir. Mecnun yani akli melekeleri yerinde olamayan kişiler ile çocuklar için sorumluluk söz konusu değildir. Akli meleke sahip olanlar ile kastdedilen hem insan hem cinlerdir. Akıl şartı ile birlikte iradenin varlığı da dinde olması gereken şartlardan bir diğeridir. Dindar olan her insan için akıllı diyebiliriz. Ama akıllı olan her insan için dindar diyemeyiz. İnsanın dindar olabilmesi için aklını ve iradesini dine yöneltmesi ve gönülden tüm samimiyetiyle bağlanması gerekir.

¹⁶⁶ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.63.

¹⁶⁷ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.65.

¹⁶⁸ Rağıb el- İsfahanî, **Müfredât**, Abdülbaki Güneş ve Mehmet Yolcu (Çev.), Çıra Yayınları, İstanbul, 2012, s.393.

Hayır, mefhumundan kasıt ise; din, insana her zaman iyi olana ve en güzeli benimsetmeye çalışır. İslam âlimleri kısaca “*ebedi saadet*” olarak ifade eder. Bir diğer söylemde “*Dünyada dirlik, ahirette mutluluk*” ifadesidir. Dinin gerçekleri iletmek istediği hayırlar Allah tarafından insanlara ulaştırılması nebiler tarafından gerçekleşmiştir. Kanun koyucu Yüce Allah, insanlara tebliğ eden peygamberlerdir. Bu açıdan din, İbrahim Peygamberin dini ve Hz. Muhammed’in dini şeklinde de nitelendirilmiştir.¹⁶⁹

İslam dininin özünde itikad ve ibadet vardır. İtikad, insanın önce aklına hitap eder ve akabinde gönlüne hitap eder. İbadet ise insanın gönlündekilerinin açığa çıkarması ve bedenimizin tüm organlarına yansımaları, fiili hale gelmesidir. İman ve ibadetin birleşmesi “din” olgusunu ortaya çıkartır. Din adeta ağaç gibidir. Kök kısmı kabimizin derinliklerindedir. Dalları ise, kalpten başta dil olmak üzere tüm organlarımıza ulaşır. Bu ağacın kökü iman, dalları ise ibadet ve ahlakıdır. İman, ibadet ve ahlakın toplamı dindir.¹⁷⁰

Doğada tek akıllı varlık insandır. Çevresinde olan biten olaylarından bilgi sahibidir. İnsan bu akıl melekesi sayesinde düşünebilen varlıktır. Geçmişten geleceğe tüm olayların üzerinde fikir yürütür. İnsan “Ben nereden geldim, görevim nedir, sonum ne olacak?” gibi sorular üzerinde düşünen insanın kurtarıcısı din olmuştur. Din bu soruların cevabını verirken gönlünü ferahlatır ve ruhuna dinginlik verir. Tüm âlemleri, dünyayı ve dünyadaki nimetlerin hepsini yaratan Allah’tır. Allah, doğadaki her şeyi İnsanın emrine vermiştir. Dünya hayatı fani, ahiret hayatı ise ebedidir. İnsan dünya hayatından nasibini alırken ahiret hayatının mutluluğunu temin etmelidir.¹⁷¹ Kur’an-ı Kerim’de de bazı ayetler bu hususlara dikkat çekmektedir.¹⁷²

İnsanın istek ve arzularının bir sınırı yoktur. Dünya hayatının imkânları ve fırsatları içinde sahip olabileceğimiz olanlar ise bir yere kadardır. İnsanın ruhu, kalbi bu maddi şeylerin hiçbirini ile doymayacağına göre ne ile tatmin olacak ve dinginliğe ulaşacaktır? Bilim adamları tarafından yapılan keşifler gözlemler, deneyler mi bu gönül huzuruna ulaştıracak? Bu mümkün değil tabii. İnsan ruhunun ilacı sadece hak dinin sunduğu gerçeklerdir. “Rabbimize hürmet ve O’nun yaratığı varlıklara şefkat” olarak tanımlanan “sevgi” dir. Bu sevginin Allah’a iman ve ibadet, yaratılan varlıklara ise “muamelat” ve “ahlak” olarak

¹⁶⁹ Bekir Topaloğlu, Yusuf Şevki Yavuz ve İlyas Çelebi, **İslam’da İnanç Esasları**, İFAV Yayınları, İstanbul, 1999, s.16-17.

¹⁷⁰ Topaloğlu, Öze Doğru, s.21.

¹⁷¹ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.18-19.

¹⁷² Bknz. Bakara Suresi, 2/21. 29; Al-i İmran Suresi, 3/185; Hicr Suresi, 15/85; Kasas Suresi, 28/77; Casiye Suresi, 45/13; Ala Suresi, 87/14-17.

şekillenir. Din insanı ebedi huzura, gönül dinginliğine ulaştıran, düşüncelerin duygularını kemale erdiren yegâne sistemdir.¹⁷³

İnsan sosyal bir varlıktır. Birlikte yaşadığı diğer insanlara karşı hak ve hukukları vardır. Bir takım kurallar belirlenerek bir düzenin oluşturulması elzemdir. Tarih boyunca hak ve sorumluluk noktasında uygulanma farklılıkları, ihmal, baskı ve zalimce tavırların olduğu görülmektedir. Günümüze bakıldığında kendi hükümlerini zevk ve sefalarını devam ettirmek için insanları haksız yere öldüren, evsiz barksız bırakanları görmekteyiz. Hiçbir sağduyulu vicdanın kabul edemeyeceği bu olaylar bizim gözlerimiz önüne modern iletişim araçları ile getirilmektedir. Yüzyıllar boyunca bilim adamlarının filozofların ortaya koymuş olduğu buluşlar insanların refahı ve huzurunu sağlayacağı yerde güçlünün, zayıf olana zulüm etmesine neden olmuştur. İnsanoğlu birbirine ilahi bir kitaba inanmadıkça hak ve sorumlulukları kutsal bir olguya bağlamadıkça "insan" gözü ile göremeyecek huzur ve refah içinde bir hayat sürdüremeyecektir.¹⁷⁴

İnsanın "vicdan" adını verdiği önemli bir yeteneği vardır. Vicdan insanın kötü ile iyiyi birbirinden ayırma yapabilmesi için en önemli yeteneğidir. Ama vicdan insanın iyi ile kötüyü birbirinden ayırt edebilmesi için yeterli değildir çünkü vicdan bilgisizlik hurafeler ile gölgede kalabilir. Vicdan, bu olumsuzluktan ancak manevi bir kudretin, yani dinin rehberliğinde kurtulabilir.¹⁷⁵

Hz. Peygamber'in bir hadisinde: "İyilik ve kötülüğün ne olduğunu sormaya gelmişsin. Kendine sor! İyilik, kalbin ve nefsin rahatlıkla benimsediği şeydir. Günah (kötülük) ise, kalbe dokunan, gönülden tereddüt bırakan şeydir. İnsanlar sana fetva versede"¹⁷⁶

Görüldüğü üzere Bekir Topaloğlu, din tanımı yapılırken ilim adamlarının "hak din" tanımı üzerinden bir tanım yaptıklarını söyler. Allah'ın koyduğu düzene, sorumluluğa haiz olan insanların her iki cihanda ebedi mutluluğa erişebilmesi peygamberlerin ilettiği kurallar bütünü olarak ifade eder. Topaloğlu, dinin gereği konusunu Kur'an'dan ayetler ışığında açıklar. İnsan ruhunun ilacı ve insanların arasındaki sağlıklı bir ilişki kurulması için ihtiyaç olan düzen dindir.

¹⁷³ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.19-20.

¹⁷⁴ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.20-21.

¹⁷⁵ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.21.

¹⁷⁶ Ahmet b. Hanbel, el-müsned IV, 227; Darimi, Es-süren "Büyü" 2.

2.2.2. Hak Din

Hak dinin kaynağı olan Allah, insanlarla kendi aralarından seçtiği özel kullarının aracılığıyla iletişim kurar. Peygamberler, Allah'tan aldıkları ilahi buyrukları metin olarak alırlar ve insanlara ulaştırırlar. Bu metinlere kutsal (ilahi) kitap adı verilir. Hak dini diğer dinlerden ayıran en önemli özelliği ahiret inancının olmasıdır. Hak din insana dünyadan düzeni ve huzuru vadederken asıl ahiret hayatında ebedi huzuru ve mutluluğu müjdeler. Kutsal kitap olarak yeryüzünde dört kitap vardır. İlki Zebur Hz. Davud'a gönderilmiştir. İkincisi Tevrat Hz. Musa'ya verilmiştir. Üçüncüsü Hz. İsa'ya indirilen İncil'dir. Sonuncusu Hz. Muhammed'e nazil olan Kur'an-ı Kerim'dir. Tevrat, Zebur ve İncil kitab-ı mukaddes adıyla bir araya getirilmiştir. Dört kutsal kitabın ekseninde üç dinden söz edebilir; Yahudilik, Hristiyanlık, İslamiyet. Bu üç dine ilahi dinler adı verilir. Kitab-ı Mukaddes adı verilen Tevrat, Zebur ve İncil Allah'ın gönderdiği şekliyle kalmamıştır. Orijinaliği bozulmuş olup tahrip olmuştur. Tabii ki buna paralel olarak Yahudilik ve Hristiyanlık dinleri de tahrib olmuş anlamına gelmektedir. Bu nedenle bu iki din “hak din” özelliğini yitirmiştir.¹⁷⁷

Yeryüzünde “hak din” olarak geriye yalnızca İslam dini kalmıştır. İslam dini son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen ve insanlara tebliğ edilen dinin adıdır.¹⁷⁸

“...Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim...”¹⁷⁹

İslam, insanın tümüyle varlığını ve her şeyini tamamen kulluk bilinci içinde Allah'a teslim etmesi ve bu hususta O'na hiç kimseyi ortak koşmamasıdır.¹⁸⁰

Aynı zamanda İslam dini Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberlerin Allah'tan alarak insanlara tebliğ ettiği dinin adıdır. “İslam” bir diğer ifade ile hak dinin adıdır.¹⁸¹

“Allah katında hak ve tek din, sadece O'na samimiyetle bağlanmayı esas alan dindir. Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf, aralarındaki ihtiras ve aşırılık yüzünden ayrılığa düştüler. ...”¹⁸²

“İbrahim ne Yahudi idi ne de Hristiyan. Fakat o, hanif (Allah'ı bir tanıyan, hakka

¹⁷⁷ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.22-23.

¹⁷⁸ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.24.

¹⁷⁹ Kur'an-ı Kerim, Maide Suresi, 5/3.

¹⁸⁰ Mâtürîdî, Kitâbu't-Tevhîd, s.747-748.

¹⁸¹ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.24.

¹⁸² Kur'an-ı Kerim, Al-i İmran Suresi, 3/19.

yönelen) bir müslümandı. Allah'a ortak koşanlardan da değildi.”¹⁸³

“Yüzünü her türlü saplantıdan uzaklaşarak hak olan dine çevir, Allah’ın insan fitratına yerleştirdiği dine. Allah’ın yaratışında değişme olmaz. İşte doğru din budur, fakat insanların çoğu bunu bilmemektedirler.”¹⁸⁴

İslam dini en mükemmel şekliyle Hz. Muhammed’e indirilmiş ve Kur’an da bu dinin en kemale ermiş kutsal kitabıdır. Kur’an, Hz. Peygamber’e vahyedilmesiyle beraber gerek ayet olarak gerek sure olarak yazılmış ve ezberlenmiştir. Vahiy kâtipleri ayet ve sureleri kaleme alırken, hafız adını verdiğimiz kişiler de hafızalarına almışlardır. O günlerden günümüze Kur’an defalarca yazılmış, basılmış ve sayısız hafız tarafından zihinlere kazınmıştır. Kur’an ve Hz. Muhammed’in sünnetine dayanarak gelişen İslami ilimlerin başlangıçtan beri eğitim ve öğretimi yapılmıştır. Sonuçta İslam’ın asıl kaynakları orijinal şekilde kayıt altına alınmıştır ve çağımıza kadar ulaşmıştır. Günümüzde Müslümanların sayısı milyarı aşmıştır ve dünya nüfusunun %25’ ine tekabül etmektedir. İlmi ve teknik açıdan en iyi şekilde muhafaza edilen İslam kaynaklarının tahribatı ve kaybolmasına imkân kalmamıştır. Allah bu gerçeği daha 15 yy. önce “Kur’an’ı biz indirdik ve onu koruyucuları da şüphesiz biziz”¹⁸⁵ ayeti ile bize haberini vermiştir.¹⁸⁶

Bekir Topaloğlu, hak dinin Allah tarafından gönderilen din olduğunu söyler. Hak dinin Allah tarafından indirilen kutsal kitaplar ile insanlara iletilmesini ifade eder. Dört kutsal kitap etrafında üç ilahi dinden bahseder. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam. İslam dışındaki diğer dinlerin kutsal kitapları tahrip olduğu için “hak din” özelliğini kaybetmişlerdir. İslam dini aynı zamanda Allah’ın insanları gönderdiği dinin genel adı olarak tanımlanır. Hz. Muhammed’e indirilen Kur’an ile birlikte İslam dini kemale ermiştir.

2.2.3. İslam Dininin Özellikleri

İslam dini Allah’ın gönderdiği hak dinlerin sonuncusu ve en kâmilidir. Önceki peygamberlere ve onlara indirilen ilahi kitaplara inanmayı emreder.¹⁸⁷

“Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler:

¹⁸³ Kur’an-ı Kerim, Al-i İmran Suresi, 3/67.

¹⁸⁴ Kur’an-ı Kerim, Rum Suresi, 30/30.

¹⁸⁵ Kur’an-ı Kerim, Hicr Suresi, 15/9.

¹⁸⁶ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.25.

¹⁸⁷ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.26.

‘Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz. ...’¹⁸⁸

İslam dini evrenseldir. Önceki peygamberlere olduğu gibi sadece belli bir kavme değil tüm insanlığa gönderilen bir dindir. Hatta sadece insanlara değil aynı zamanda cinlere de gönderilmiştir.¹⁸⁹

“(Ey Muhammed!) De ki: "Ey insanlar! Şüphesiz ben, yer ve göklerin hükümlerini kendisine ait olan Allah'ın hepinize gönderdiği peygamberiyim. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O, diriltir ve öldürür..."¹⁹⁰

“Biz seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler.”¹⁹¹

“(Ey Muhammed!) De ki: "Bana cinlerden bir topluluğun (Kur'an'ı) dinleyip şöyle dedikleri vahyedildi: "Şüphesiz biz doğruya ileten hayranlık verici bir Kur'an dinledik de ona inandık. Artık Rabbimize hiç kimseyi asla ortak koşmayacağız.""¹⁹²

İnsan ruhani bir varlıktır. İslam insanın hem dünya hem de ahiret mutluluğunu hedefler. O yüzden insanın ruhu ile bedenini gaye edinir.¹⁹³

İnsana verilen akıl Allah tarafından bahşedilen en büyük nimettir. İnsan aklıyla varlığının farkına varır ve çevresindeki doğayı tanır, kendisini en güzel şekilde yaratan Rabbinin varlığının şuuruna erer, ilahi ayetlerin ve peygamberin vasıtası ile idrak eder. O yüzden akıl ilahi bir hüccet kabul edilebilir bir rehberdir. Allah resullerinin de insanlara iletildiği mesajlar da birer delildir. Allah'ın iki hüccetinde çelişki olması mümkün olmayacağına göre nasslar ile hükümleri ilme aykırı değildir. Yani din ve ilim birbirine zıt değildir.¹⁹⁴

İslam “itidal” ve “fitrat” dinidir. İslam dışındaki diğer semavi dinler tahrip olduğu için itidal ve fitrat özelliğinden yoksundur. Özellikle itikat ve ibadet konuları insanlar arası ilişkilerdeki hükümlerde, tarihi olayların aktarılışında bu iki önemli özelliğin terk edildiği görülmektedir. Aşırılığın iki noktası da görülmektedir (ifrat ve tefrit). Örnek verecek olursak Yahudiler Hz. Meryem’i zina ile suçlarken, Hz. İsa’nın peygamber olmadığını söylemek bir kenara O’nun gayr-ı meşru bir evlat olduğunu ifade ederler. Bu mesnetsiz ve çirkin

¹⁸⁸ Kur’an-ı Kerim, Bakara Suresi, 2/285.

¹⁸⁹ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.26.

¹⁹⁰ Kur’an-ı Kerim, Araf Suresi, 7/158.

¹⁹¹ Kur’an-ı Kerim, Sebe Suresi, 34/28.

¹⁹² Kur’an-ı Kerim, Cin Suresi, 72/1-2.

¹⁹³ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.27.

¹⁹⁴ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.28.

iftiralar tefrit noktasına örneklerdir. Hristiyanlar ise Hz. Meryem’i kutsal hale getirip, Hz. İsa’yı da ilahlaştıracak seviyeye ulaştırarak ifrat noktasına ulaşmaktadırlar. İslam dini Hz. Meryem’in iffetinin tertemiz olduğunu en güzel ifadeleri ile ortaya koyarken Hz. İsa’nın tanrı olmadığını ama büyük peygamberlerden biri olduğunu söyleyerek gereken değeri layıkı ile ortaya koyar.¹⁹⁵

“Allah’ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah’ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah bozguncuları sevmez.”¹⁹⁶

Görüldüğü üzere Topaloğlu özetle, İslam dininin en son ve kemale erdiğini, evrensel olduğunu, insanın hem maddi hemde manevi yönüne hitap ettiğini, akla uygunluğunu, itidal ve fitrat dini olduğunu ifade eder.

2.3. İman ve İslam

2.3.1. Dini Hükümler

Dini hükümlerin kaynağı naslar olan Kur’an ile sünnet ayrıca kıyas ve icmadır. Kıyas ve icma hatta sünnet bile kitab bünyesine alınabilir.¹⁹⁷ Hükümler itikadi, ameli ve ahlaki olarak üç gruba ayrılır.

2.3.1.1. İtikadi Hükümler

İtikadi hükümler, iman konusunu ihtiva eden meselelerdir. Allahın varlığına, peygamberlerin Allah’ın elçisi olduğuna ve ölümden sonra ahiret hayatının olacağına inanmak gibi. İtikat ile ilgili konular somut olmayan, gözle görülmeyen yani duyu organlarımızın hissedemediği konulardır. İtikadi konular sadece akıl yoluyla öğrenilir. İtikat ile ilgili konularda kati delillere bakılır. Yani bir hükmün itikadi hükümlerden kabul edilmesi için Kur’an-ı Kerim’de ve hadislerde yer alması gerekir. Nassın ifade ettiği mana net ve açık olmalıdır.¹⁹⁸

2.3.1.2. Ameli Hükümler

Ameli hükümler kendi arasında ikiye ayrılır:

İbadetler: İnsanın söz, eylem ve inanç olarak tüm varlığını Allah’a has kılmasına

¹⁹⁵ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.28-29.

¹⁹⁶ Kur’an-ı Kerim, Kasas Suresi, 28/77.

¹⁹⁷ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.69.

¹⁹⁸ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.69-70.

“ibadet” denir.¹⁹⁹ İbadetlerin şekli şemalini, nasıl yapılacağı hususunu Kur’an’dan ve Hz. Peygamberden sünnetinden öğreniriz. İbadetlerin özü ihlastır.²⁰⁰

Muamelat: İnsanlar arasındaki hak ve hukukla ilgili ilişkileri düzenleyen hükümler muamelat ile ilgili hükümlerdir. İbadet ile muamelatla ilgili konularla fıkıh ilmi ilgilenir. Muamelatların özü adalettir. Ana unsurları Kur’an’da yer almaktadır. Bu hususlarda içtihadlar muteberdir.²⁰¹

2.3.1.3. Ahlaki Hükümler

İnsanoğlunun kendi arasında ve insanın dışındaki diğer canlı ve cansız varlıklarla olan ilişkilerini düzene koyan adab-ı muaşeret kurallarına *ahlaki hükümler* denir. Bu kuralların amacı nefsin eğitilmesidir.²⁰²

“Sabırlı ol, zira Allah güzel davranışta bulunanların mükâfatını zayi etmez.”²⁰³

“İyilik ederseniz kendinize, kötülük ederseniz yine kendinize etmiş olursunuz.”²⁰⁴

“İyilikle kötülük eşit değildir. Sen kötülüğü en güzel şekilde önlemeye çalış. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse bile candan bir dost haline gelir.”²⁰⁵

Ahlaki hükümler Kur’an ve sünnette yer alır. Özü, yaratılanı yaratandan ötürü sevmek ve yaratana hürmet, yaratılana şefkattir. Hz. Aişe’nin ifade ettiği gibi ahlaki kuralları hayatımıza monte etmekte örnek alabileceğimiz en güzel ve kâmil insan Hz. Muhammed’dir.

“Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.”²⁰⁶

“Ben iyi ahlakı tamamlamak ve yerleştirmek üzere gönderildim.”²⁰⁷

Bekir Topaloğlu konuyu özetleyerek; dini hükümler itikadi, ameli ve ahlaki olarak üç kısımda değerlendirilmiş olsa da aslında tümü itikadi olduğunu söyler. Dini hüküm, Kur’an ve sünnet ile kabul edilmiş ise hangi başlıkta yer alırsa alsın o dini hükme iman

¹⁹⁹ Mâtürîdî, Te’vîlâtü’l-Kur’ân Tercümesi, s.87.

²⁰⁰ İhlas, “Arınmak, saflaşmak; kurtulmak” anlamındaki hulûs (halas) kökünden if’al kalmından türetilmiş lup “bir şeyi değerini düşüren nesnelere temizleyip arındırmak, saflaştırmak” anlamına gelir. Terim olarak “ibadet ve iyilikleri gösterişten ve çıkar kaygılarından arındırıp sadece Allah rızası için yapmak” demektir. İhlas her ne kadar ahlak ve tasavvuf terimi olarak kabul ediliyorsa da Kur’an-ı Kerim’de “halis” ve “muhtlis” kelimeleri “din” ile alakalı kılınmakta, böylece dini davranışlara şirk ve nifak karıştırılmayıp bunların Allah’a özgü kılınmasına dikkat çekilmektedir. Bu açıdan ihlas kelam açısından da önemli bir kavram haline gelmektedir. (Topaloğlu, Çelebi, s.145).

²⁰¹ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.70.

²⁰² Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.33.

²⁰³ Kur’an-ı Kerim, Hud Suresi, 11/115.

²⁰⁴ Kur’an-ı Kerim, İsra Suresi, 17/7.

²⁰⁵ Kur’an-ı Kerim, Fussilet Suresi, 41/34.

²⁰⁶ Kur’an-ı Kerim, Kalem Suresi, 68/4.

²⁰⁷ Ahmed b. Hanbel el-müsned, II 381; bk. Malik, el-muatta Hüsn-ül huluk, 1.

edilmesi gerekir. Örneğin; ana ve babaya iyilik yapmak emredilen bir hükümdür. Gıybet ve iftira ise insanlar tarafından yapılması yasaklanmış bir hükümdür. İkisi de ilk etapta bakıldığında ahlaki bir konudur. Ama ana babaya itaat ile dedikodu, gıybet ve iftira fiillerinin yasak ve günah olduğuna inanmak itikadi bir konudur. Eğer ana babaya itaat etmez, iftira ve gıybet gibi davranışından kaçınmazsak ahlaki hükümlere ters düştüğümüz gibi aynı zamanda bu iki kaideyi kabul etmediğimizden imanımıza zarar vermiş oluruz.²⁰⁸

2.3.2. Akli Hükümler

Akıl “var olma” ile ilgili verebileceği üç çeşit hüküm vardır. Vacip, mümkün (caiz) ve mümteni’ (muhal, müstahil).

Vacip: Varlığı itibari ile zatının gereği durumunda olan, var oluşunda başka varlığa ihtiyaç duymayan şeydir.

Mümkün (Caiz): Var olmasında yok olmasında zatının gereği olmayan, varlığı ve yokluğu birbirine denk olandır.

Mümteni’: Varlığı mümkün olmayan şeydir. “Allah yoktur” örneğinde olduğu gibi. Hiçbir şekilde var olmaması temel özelliğidir. Akıl da hayal edemez.²⁰⁹

2.3.3. Deliller

Delilin tarifi ve çeşitleri hakkında bilgi verilmeden önce “ilim” kavramının tanımını yapmak kelam ilmi açısından daha yerinde olacaktır.

İlim tanımında tercih edilenlerden iki tanesini verecek olursak: “Aklın ve duyunun alanına giren her şeyin tanınmasını sağlayan sıfattır.” Öbür tarif ise: “Zıddına ihtimal verilmeyecek şekilde manaları birbirinden ayırt etme sıfatıdır.” İlim, zaruri ve istidlali olmak üzere ikiye ayrılır.²¹⁰

Zaruri ilimde kendi arasında farklı kısımlara ayrılır:

Bedîhiyyât: Aklın harekete geçmesi ile ilk elde edilen bilgidir.

Fıtriyîyyât: Akıl basit olarak yaptığı kıyaslar sonucu bu bilgiye ulaşır.

Müşahedeler: Duyu organlarımızca hâsıl olan bilgidir.

Tecrübeler: Duyu organlarımız ile birkaç kez tekrarlanan bilgidir.

Mütevâtirler: Defaaten duyulan haber ve bilgilerdir.

²⁰⁸ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.34.

²⁰⁹ Topaloğlu, Kelam İlmüne Giriş, s.71-72.

²¹⁰ Topaloğlu, Kelam İlmüne Giriş, s.73.

Hadisler: Basit bir müşahede etme yolu ile hemen sonuca ulaşmazdır.²¹¹

Bir diğer ilim çeşidi nazari ve istidlali ilimdir. Nazar, bilinenlerin işlenerek bilinmeyenlere ulaşmaktır. Bu çeşit ilme “kesbi ilim” adı da verilir. İstidlal ise, delile başvuru olan “Medlulü tarif etmek için delil takrir etmektir.” diye tanımlanır. İstidlalden kasıt bilhassa akli delillerin kullanılıyor olmasıdır.²¹²

Delil, bizi bir konuda olumlu ya da olumsuz hüküm verdiren şeydir. Deliller de şu şekilde tasnif edilir:

- Aklî Delil-Naklî Delil
- Kat’î ve Zannî Deliller
- Burhan ve Hatâbe
- Yakiniyyat ve Zanniyat²¹³

2.3.4. Metodlar

Metod, belirli bir sonuca ulaşmak ve gerçeğe varmak için fikirlerimizi sevk eden kuralların tümüdür. Metotlar dini ve felsefi olarak ikiye ayrılır.²¹⁴

2.3.4.1. Selef Metodu

Mütekaddimin tarafından uygulanan ve Kur’an’ın ikna metoduna uygun bir metottur. Din sadece akli ve mantık kuralları ile insanları muhatap almaz. Dini yaşamı güçlendiren en önemli yol, akıldan ziyade kalptir. İbn Rüşd’ün de belirttiği gibi insanların tamamı ikna yolu ile irşadı mümkün değildir. Kur’an-ı Kerim’in kapsadığı deliller sadece hatâbi (iknai) değildir. Kelam alanında aklın rolü mevcuttur. Bu akıl, Yunan felsefecilerin akli olmamalıdır. Bu aklın özü Kur’an ve sünnet üslubundaki vahiy oluşturduğuna göre tefsir, açıklama ve kanıt için başvuru yapacağımız düşünme şekli Kur’an düşüncesidir. Selefiyyenin ilk dönem âlimleri bu metodu uygulamaya çalışmışlardır.²¹⁵

2.3.4.2. Kelam Metodu

İlk kez Mu’tezile tarafından kullanıldığı bilinen kelam metodunu, Ehl-i sünnet temsilcileri olan Eş’ari ve Mâtürîdî islam âlimleri tarafından da kullanmıştır. Ehl-i sünnet uleması Mu’tezile âlimlerine nazaran nakle daha çok bağlı kalmışlardır. Mu’tezile X. yy.

²¹¹ Topaloğlu, Kelam İlmüne Giriş, s.74.

²¹² Topaloğlu, Kelam İlmüne Giriş, s.74.

²¹³ Topaloğlu, Kelam İlmüne Giriş, s.75-76.

²¹⁴ Topaloğlu, Kelam İlmüne Giriş, s.83.

²¹⁵ Topaloğlu, Kelam İlmüne Giriş, s.90-91.

sonrası tarih sahnesinden silindiği için kelam metodu eleştirilirken Ehl-i sünnet görüşleri hedefte olmuştur. Ehl-i sünnet kelam uleması hem selefiyye ilim adamları hem de İslam felsefecileri tarafından tenkit edilmiştir.²¹⁶

2.3.4.3. Felsefi Metod

Felsefi metodun en önemli öncüleri Kindî, Fârâbî, İbn Rüşd ve İbn Sînâ'dır. Kelam konularında da fikirlerini söylemişlerdir. Yunan filozoflarının etkisi altında kalmıştır. Kindî, kelami düşünceden felsefi düşünceye geçişin de temsilcisi olarak kabul edilir. Kindî dışındaki İslam filozofları Aristo'yu üstat kabul ederler.²¹⁷

Bekir Topaloğlu konuyu sonuç olarak şu şekilde özetler; İslam'ın gerçeklerine ulaşabilmek ve vahyin amacını ortaya koymak için zikredilen bu üç metot (Selefiyye metodu, Kelam metodu ve Felsefe metodu) tek başlarına kâfi değildir. İslam akaidini en doğru şekilde ortaya koyarak tefsirini yapmak için en önemli unsur nass olmalıdır. Akıl vahyin ışığı ile harekete geçmelidir. Yani Kur'an düşüncesi olmalıdır. İstidlal kuralları da Kur'an'ın kendisinden çıkartılmalıdır. Dolayısı ile üç metot bir arada kullanıldığı zaman bize fayda verecektir.

2.3.5. İman Esasları

İman kelimesi sözlükte “*gönülden bağlanmak, inanmak, bir şeye karar vermek*” anlamına gelir. İtikad kelimesi de iman kelimesi ile eş anlamlıdır.²¹⁸

Terim olarak “Peygamberlerimizin yüce Rabbimizden aldığı emir ve yasakların doğruluğunu kabul etmek, Peygamberlerin Allah'ın elçisi olduğunu tasdik etmektir.”²¹⁹

Kelime-i tevhîd yani “Allahtan başka ilah yoktur ve Muhammed Allah'ın elçisidir” ifadesi imanı en güzel şekilde özetler. Bu ifade Allah'ın varlığını ve birliğini, aynı zamanda Muhammed (s.a.v.)'in Allah'ın rasulü olduğunu belirtir.²²⁰

Peygamber Efendimiz bir hadisinde imanı şu şekilde tanımlar: “İman, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe ve bir de hayrıyla, şerriyle kadere inanmaktır.”²²¹

²¹⁶ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.91-92.

²¹⁷ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.92-93.

²¹⁸ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.34.

²¹⁹ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.34.

²²⁰ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.35.

²²¹ Müslim, “İman” 1.

2.3.6. İslam'ın Şartları

“Teslim olmak, boyun eğerek itaat etmek” anlamına gelen “İslam” kelimesini Allah Rasulü de şöyle tarif etmiştir:

“İslam, Allah'tan başka ilah bulunmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna ilişkin inancını söylemen, namazı eda etmen, zekât vermen, ramazan ayında orucunu tutman ve imkânın varsa Kabeyi ziyaret edip hac görevini yerine getirmendir.”²²²

Topaloğlu, İslam'ın beş şartını hadiste yer aldığı şekli ile zikreder.

2.3.7. İman-Amel İlişkisi

İman, insanın kalbi ve gönlü ile cereyan eden bir durumdur. İmanın bilincini kavrayan akıl, gerçekliğini onaylayan kalptir. İman dinin teorisi, İslam'ın şartlarındaki namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlerde pratik yönünü teşkil eder. “İman, kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve organlarımızla ibadet etmektir.” İmanın şartları ile İslam'ın şartlarını cem eden bir tariftir. Ancak çoğu Müslüman ilim adamları da imanı incelediklerinde asli unsurun onaylamak olduğunu ifade etmişlerdir. Bir insan imanın şartlarını kalp ile tasdik ederse Rabbimiz nazarında mü'min kabul edilir. Eğer kelime-i tevhidi (imanı özetleyen en kısa ifade) dil ile ikrar etmezse insanlar arasında mü'min olduğu bilinmeyecektir. İbadet etmeyen yani namazı kılmayan, oruç tutmayan vb. görevlerini yerine getirmeyen ve bazı yasak olan fiilleri yapan kişiler mü'min kabul edilir. Farz ibadetlerini yapmadığı ve haramlardan uzak durmadığı için günahkâr bir kul kabul edilir. Ama imanını muhafaza edememe riski ile karşı karşıyadır.²²³

İman, her insanda çocukluk yıllarında içinde bulunduğu ortamın etkisi ile oluşmaya başlar. Çocuk, düşüncelerini kıyaslamaya başlamadan önce dini duygularını kabullenmesine “*taklid-i iman*” adını veririz. Akıl buluş dönemi ile birlikte kişinin, aklını kullanmaya, olayları değerlendirmeye ve farklı durumlarla kıyaslamaya başlamasına “*istidlal-i iman*” adı verilir. İnsan, bütün bunları akıl süzgecinden geçirmezse imanı taklit aşamasında kalacak ve zayıf bir imana sahip olacaktır.²²⁴

Topaloğlu, önce bir iman kavramının tarifini yapar. İmanın şartlarını benimsemeyi iman için yeterli görür. İbadet sorumluluğunu yerine getirmeyen veya günah işleyen kişiler mü'min olmaktan çıkartılamaz. Ama bu tip insanların imanı her zaman tehlikededir.

²²² Buhari, “İman” 2.

²²³ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.35-36.

²²⁴ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.36-37.

2.3.7.1. Tasdik ve İnkâr Açısından İnsan

Mü'min: İmanın şartlarını kalbi ile onaylayan, Allah'tan aldığı emir ve yasakları insanlara tebliğ edilenler konusunda Hz. Muhammed (s.a.v.)'i onaylayanlara "mü'min" denilir. Dünyada Müslüman kabul edilirler. Müslüman biri ile evlilik yapabilirler, cenaze namazı kılınır. Ölümünden sonra ahirette günahları olan cezalarına karşılık azap görebilirler ama en nihayetinde cennet yurduna dâhil olurlar.²²⁵

"İman edenlere, dünya hayatında iken gerçekleştirdikleri güzel davranışlara mukabil Rableri nezdinde mükâfatlarının bulunduğunu müjdele!"²²⁶

Kâfirler: Kâfir kelimesi sözlükte "örtmek" anlamına gelir. Kâfir ise "gerçeği örten" manasına gelir. Kâfir iman ilkelerinden en az birini inkâr eden kişilerdir. Müslüman kabul edilmeyip, Müslümanların haklarından mahrum kalırlar. Ahirette de ebedi ceza ile mahkûm edilirler.²²⁷

"Haktan ayrıldıktan sonra sapıklıktan başka ne kalır? Nasıl oluyor da doğru yoldan çeviriliyorsunuz?"²²⁸

"Allah'ın nur vermediği kimsenin aydınlıktan nasibi yoktur."²²⁹

"Büyük hesap günü gelip çattığı zaman vay inkârcıların haline! Onlar bizim huzurumuza geldiklerinde neler işitecek, neler görecektir! Ne var ki bütün zalimler o gün açık bir yanılğı ve şaşkınlık içinde bulunacaklardır."²³⁰

Münafıklar: Dış görünüş itibari ile Müslüman gözükken, aslında kalp ile iman esaslarından en az birini inkâr eden ikiyüzlü kişilere münafık denir. Dünyada Müslüman kabul edilseler de, ahirette Allah katında kâfir olduğu için ebedi azap onları beklemektedir. Onlar sapkınlık içinde oldukları yolda ısrarcıdırlar.²³¹ Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurur:

"Allah muhakkak ki münafıkları da kâfirleri de cehennemde hep bir araya toplayacaktır."²³²

"Münafıklar sağır, dilsiz ve kördürler, tuttıkları yanlış yoldan geri dönmezler."²³³

²²⁵ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.37.

²²⁶ Kur'an-ı Kerim, Yunus Suresi, 10/2.

²²⁷ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.37.

²²⁸ Kur'an-ı Kerim, Yunus Suresi, 10/32.

²²⁹ Kur'an-ı Kerim, Nur Suresi, 24/40.

²³⁰ Kur'an-ı Kerim, Meryem Suresi, 19/37-38.

²³¹ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.38.

²³² Kur'an-ı Kerim, Nisa Suresi, 4/140.

²³³ Kur'an-ı Kerim, Bakara Suresi, 2/18.

“Münafıkların kalplerinde bir tür hastalık vardır. Allah'ta -ısrarlı tutumları yüzünden- hastalıklarını artırmıştır.”²³⁴

2.3.8. İslam'ın Konumu

Müslüman ilim adamlarının çoğuna göre “iman” ile “İslam” terim olarak aynıdır. Her Müslüman mü'min olduğu gibi her mü'min de Müslümandır. Hz. Peygamber iman etmeyi altı şarta inanmak ile tarif etmiştir. “İslam”ı da beş şartı ifa etmek olarak tanımlamıştır. Hz. Peygamber İslam ve iman tanımları arasında nüans olduğu söylenebilir. Fakat İslamın şartları olan kelime-i şehadet, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve hacca gitmek iman sahibi bir kişinin yerine getirmesi gereken ibadetlerdir. Hz. Muhammed iman ile amel arasındaki ilişkiyi ortaya koymuş ve dindar olanın iki yönünü, içsel yönü olarak ibadetleri bir araya getirmiştir.²³⁵ Hz. Peygamber bir hadis-i şerifinde şöyle der: “Müslüman, diğer Müslümanların dilinden ve elinden emin olduğu kimsedir.”²³⁶ İman-amel ilişkisini özetleyecek olursak; bir kulun mü'min yani gerçek anlamda iman etmiş kabul edilebilmesi ve ahiret yurdunda ebedi huzura kavuşabilmesi, imanında en ufak şek ve noksanlık olmamasına bağlıdır. İmandan yoksun yapılan tüm güzellikler, iyilikler insanı felaha kavuşturmaz. İmansız amel, temelsiz bina gibidir.²³⁷

“Kim imanı tanımaz, inkâr yoluna saparsa tüm yaptıkları boşa çıkar; ahiret yurdunda da en çok zararda olanlardan olur.”²³⁸

“Mü'min olarak, erkek veya kadın, her kim salih ameller işlerse, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.”²³⁹

“Şu halde kim mü'min olarak bir salih amel işlerse, çalışması asla inkâr edilmez. Şüphesiz biz onu yazmaktayız.”²⁴⁰

Topaloğlu, Hz. Muhammed'in imanı altı esasa inanmak, İslam'ı da beş şartı yerine getirmek ile tanımladığını söyler. İlk bakışta birbirinden bağımsız iki tarif görülse de esasen İslamın şartını yerine getirenlerin iman sahibi olduklarını tespit etmek zor olmadığı fark edilecektir.

²³⁴ Kur'an-ı Kerim, Bakara Suresi, 2/10.

²³⁵ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.38.

²³⁶ Buhari “iman”4; müslim “iman”, 64.

²³⁷ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.39.

²³⁸ Kur'an-ı Kerim, Maide Suresi, 5/5.

²³⁹ Kur'an-ı Kerim, Nisa Suresi, 4/124.

²⁴⁰ Kur'an-ı Kerim, Enbiya Suresi, 21/94.

2.3.9. İman ve İnsan

Tabiatta Allah'ın yarattığı varlıkların içinde akıl sahibi tek varlık insanoğludur. İnsan varlığının farkındadır. Zatinin dışındaki canlı ve cansız diğer varlıklardan da haberdardır. İnsan çocukluk yıllarından itibaren “varlık” kavramı üzerinde fikir yürütmeye başlar. Aklı ile meydana gelen olayların sebep-sonuç ilişkisini bulmaya çalışır.²⁴¹

“Yüzünü, her türlü saplantıdan uzaklaşarak hak olan dine çevir, Allah'ın insan fitratına yerleştirdiği dine. Allah'ın yaratılışında değişme olmaz. İşte doğru din budur, fakat insanların çoğu bunu bilmemekte-dirler.”²⁴²

Hz. Muhammed bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: “Her çocuk İslami yaratılış (tabi fitrat) üzere dünyaya gelir. Sonunda ana ve babası onu Yahudi, Hristiyan ya da ateşperest yapar.”²⁴³

Akıl-buluğ döneminde olan, zihinsel yetileri yerinde her insan Allah'ın varlığını inkâr etmez. Allah'ı inkâr eden, iman etmediklerini bildiğimiz kişiler de vardır. Bu kişiler selim fitratlarını muhafaza edemeyen kişilerdir. Bir takım sapkın görüşlerin kuşatmasına maruz kalmışlardır. Ama inanmak insanların ana niteliklerinden biridir. “Kimse inanmadan vefat etmeyecektir.” ifadesini anımsayacak olursak, ölüm ile karşı karşıya gelen, dünya hayatından umudunu yitiren ve ölümün kendisini yakaladığının farkında olan kişi birkaç dakika veya birkaç saniyelik de olsa iman eder. Dünyaya iman ile giren insan birkaç saniyelik kısımda da olsa imanla dünyadan ayrılır. İnsan dünyaya geldiğinde imanı bilinçsiz olduğu gibi korku hali ile ölürken ki imanı da aynı şekilde şuursuzdur. Bu şekilde ki bir iman insana yarar sağlamayacaktır.²⁴⁴

2.3.10. İman ve Küfür Arasındaki İlişki

İslam literatüründe, iman dairesinin dışına çıkmak “tekfir” olarak nitelendirilmiştir. İslam düşünce tarihinde “tekfir” konusu hem kelim ilminin hem de fıkıh ilminin konusu olmuştur. Bir kişinin iman sınırlarının dışına çıkmasını yani küfre düşmesinin tespitini kelim ilmi, küfre düşen kimsenin dünyadaki hukukunu ve kendisine yapılacak davranışlarını fıkıh ilmi belirler. Peygamberin etrafında bulunan kişileri veya gurupları küfür ile itham ettiği bilinmemektedir. Hz. Muhammed döneminde Müslümanların içinde münafıkların varlığı ortadadır. Ayetlere göre münafıklar, kâfirler ile bir ve hatta onlardan daha aşağı bir tabakada

²⁴¹ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.43-44.

²⁴² Kur'an-ı Kerim, Rum Suresi, 30/30.

²⁴³ Buhari “cenaiz”, 93; müslim, “kader“, 6.

²⁴⁴ Topaloğlu, Yavuz ve Çelebi, s.45-46.

olacaklarını, dolayısıyla cehennemde en alt tabakasında cezalandırılacaklarını haber vermektedir.²⁴⁵ Esasen Allah rasulü, kimin imanında samimi kimin dış görünüş itibarı ile riyakâr olduğunu iyi bildiği halde kimseyi tekfir etmemiştir. Peygamberimiz “Ben iman ettim” diyen bir kişiyi İslam dairesinin dışında tumanın, o kişiyi İslam toplumundan soyutlamak anlamına geleceğini ifade etmiştir. Kendisini Müslüman olarak tanıtan kişiye İslam toplumunda yer ayırmak Peygamberimizin hikmetlerine uygun bulunmuştur. Bu durum aslında İslamlaştırma politikası anlamına gelir.²⁴⁶

Peygamber, kişi ve grupları tekfir etmemiştir ama küfre düşen insanın yapısını ve davranışlarını tarif etmiştir. Bazı hadislerinde Allah’tan başkası adına yemin edenlerin, kâhinlerin sözünü onaylayanların, öz babasını inkâr edenlerin küfre düştüğünü zikreder.²⁴⁷

İslam dünyasında ilk küfre düştüğünü iddia etme hareketi Hariciler ile başlamıştır. Sıffin savaşında hem Hz. Ali hem de Muaviye taraftarlarını tekfir etmişlerdir. Haricilere göre büyük günah işleyenler küfür içinde olur ve katli vaciptir. Mutezile mezhebi de Haricilere paralel bir görüş ortaya koymuştur. Mü’min büyük günah işlediği zaman iman dairesinin dışına çıkar ama küfür içinde olduğu kabul edilmez. İman ile küfür arasında bir noktadadır. Bu durumu “El-menzile beyne’l-menzileteyn” olarak isimlendirilirler. Ölünceye kadar imanın şartlarını ifa edip tövbe ederse imanını geri kazanır. Aksi takdirde küfür içinde ölürlür.²⁴⁸

İslam dininde bir kişinin mürted sayılması çok büyük bir olaydır. Fıkıh ilime göre küfre düşen insan, İslamın dairesinde olanların faydalandığı haklardan mahrum kalır. Selamlaşma kesilir. Müslüman olan bir kişi ile evlenemez. Cenaze namazı kılınmaz. Ölüm sonrası ebedi cehennemde kalırlar. Peygamberimiz Medine’ye hicret ettikten sonra oradaki münafıkları bildiği halde onları tekfir etmeyişi, İslamlaştırma siyaseti gereğidir.²⁴⁹

Sahih hadis kaynakların mümin olan kişi küfre düşmeyle yargılamanın vahim sonuçlarına haber veren rivayetlerinin bir kısmını sıralayalım:

“Mü’mine lanet etmek onu öldürmek gibidir. Bir mü’mini küfür ile itham eden onu öldürmüş sayılır.”²⁵⁰

“Bir insanı küfür ile itham eden veya öyle olmadığı halde “Allah düşmanı!” diyen

²⁴⁵ Kur’an-ı Kerim, Nisa Suresi, 4/145.

²⁴⁶ Topaloğlu, Kelam İlmüne Giriş, s.271.

²⁴⁷ Topaloğlu, Kelam İlmüne Giriş, s.271-272.

²⁴⁸ Topaloğlu, Kelam İlmüne Giriş, s.272.

²⁴⁹ Topaloğlu, Kelam İlmüne Giriş, s.275.

²⁵⁰ Buhari, “eyman”, 7; Tirmizi, “iman”, 16.

kimsenin sarf ettiği söz kendisine döner.”²⁵¹

“Bir insan Müslüman kardeşine ‘ey kâfir!’ diye hitap ettiğinde ikisinden biri üzerine almış olur. Şayet söylediği gibiyse küfür muhattabında kalır, değilse söyleyene döner.”²⁵²

“Bir Müslümanın diğer Müslümanı tekfir etmesi halinde, şayet o kâfirse diyecek bir şey yoktur, aksi takdirde bizzat kendisi kâfir olur.”²⁵³

Bekir Topaloğlu konuyu hülasa ederek; küfür-iman arasındaki ayrımı ortaya koymanın basit olmadığını, bir insanı iman dairesinden çıkartıp tekfir etmenin çok büyük bir olay olduğunu ifade eder. Bu hükme ulaşmak için enine boyuna araştırmak, objektif olarak değerlendirmek ve bir müminin kâfir olduğunu söylemenin İslam camiasına vereceği menfi ve müspet yanlarını iyi düşünmek gerekir.²⁵⁴

Günümüz Türkiye’inde varlıklarını sürdüren tekfir hareketleri vardır. Bu grupların samimi yönünün olmadığı, ciddiyetten uzak, ehil olmayan bir yapıları vardır. Bu grupların ortaya çıkış sebepleri “hafife alma” olarak ortaya konulabilir. Yukarıda zikredilen hadis-i şerifleri, bu yaklaşım içerisinde yani insanları kolayca tekfir eden gruplara hatırlatmak gerekir. Başka insan ve grupları tekfir etmenin iki ana nedeni olsa gerek. İlki haset ve diğeri de menfaattir. Hased etmek İslam dini tarafından haram kılınmıştır. Maddiyat, manevi nüfuz elde etmek veya nam için başka kişilerin küfür içinde olduklarını söylemenin kerih oluşu ortadadır.²⁵⁵

2.4. Allah İnancı

Yapılan araştırmalar insanın inançlı bir varlık olduğu noktasında hem fikirdir. Evrende Allah’ın yarattığı varlıklar içerisinde en yetenekli ve en değerli parçasını oluşturan insanın selim yaratılışının temel bir özelliğidir. Kur’an-ı Kerim’de de insanoğlunun atası Âdem’in yaratılışından bahsedilirken ilahi bir ifade olarak “Ona ruhumdan üfledim” buyurulmaktadır.²⁵⁶ İslam dini insanı dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştıracak Allah inancını konu edinmiştir.

“Allah” kelimesinin anlamını öncelikle açıklayacak olursak, İslam bilginleri ve Arap dili uzmanları, kökü üzerinde farklı görüşler ileri sürülmüştür. Allah kelimesi, umumiyetle

---

²⁵¹ Müslim, “iman”, 112.

²⁵² Müslim, “iman”, 26; Tirmizi, “iman”, 16;el-muvatta, “kelam”,1.

²⁵³ Ebu Davud, “Sünen”, 5.

²⁵⁴ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.277.

²⁵⁵ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.279.

²⁵⁶ Bekir Topaloğlu, **Allah İnancı**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2010, s.7.

kabul edilen bir görüşe göre herhangi bir kökten türemediği ve sözlük anlamı içermediğidir. Gerçek tapınılanın özel adı olmuştur. Sözlük anlamı mabuda isim olunca bu anlamı yitirmiştir. Bununla beraber kelimenin farklı köklerden türemiş olabileceğini ifade edenler de vardır. Bu çeşitli görüşlere göre, “kulluk etmek” veya “hayret ve şaşkınlık içinde kalmak, gönülden bağlanıp sığınmak” kök anlamındaki ilah kelimesinden türemiş olan Allah kelimesi “tapınılan, yüceliğinin karşısında hayrete düşülen, gönülden bağlanıp sığınılan” manalarını içermektedir. Aynı zamanda ilahın, hak mabud için kullanıldığı gibi batıl tanrılar içinde kullanıldığı unutulmamalıdır. Diğer bir görüşe göre ise “gizlenmek, duyu idrakinin üstünde olmak” anlamındaki “lyh” kökünden türeyen Allah kelimesi “duyu idrakinin ötesinde bulunan” manasına gelir.²⁵⁷

Topaloğlu, Allah kelimesi ile ilgili söylenen tüm görüş ve iddialar topluca değerlendirildiğinde zengin anlamlar içeren Arapça asıllı İlah kelimesinden türemiş olabileceği düşüncesi ağır basmakta olduğunu söyler. Allah kelimesi İslam öncesi Arap dili ve edebiyatında da “İlah, Tanrı” anlamına gelmekteydi. Ama bu kullanım İslam dinindeki “Allah” tanımı ile alakası yok denecek kadar azdır.²⁵⁸

2.4.1. Allah’ın Varlığı

Allah’ın varlığıyla ilgilenen ilahiyatçı ve düşünürler ekseriyetle O’nun isbat-ı vacibinin (varlığını ispatlamanın) mümkün olup olmadığını konusunda tartışmışlardır. Materyalizme düşüncesine göre, maddeden ari, fizik ötesi bir saha yoktur. Maddenin niteliklerini taşımayan Allah var olamaz. Karl Marks (1818-1883) ve Engels (1820-1895) diyalektik alanında bir ufuk açmış ve bu fikri hareket akım Rus Devrimiyle (1917) beraber bilimsel ateizm adı ile ideolojik bir yapıya dönüşmüştür. Ateizm ise, evrenin en önemli varlığı insanın yalnız düşünce ve duygularına değil, bilimsel gözlem ve tecrübelerden ulaştığı neticelere de ters düşmektedir. Doğadaki tek akıllı canlı varlık olan insan, kendisini tüm varlıklardan ayıran ve yaşam taşıdığı farkında olan bir varlıktır. Özü ne olursa olsun madde cansız ve şuuru yoktur. Aydınlanma dönemi Fransız düşünürü Voltaire: “Başlangıcı itibariyle hayat taşımayan ve zekâsı olmayan madde, bize hayatı ve zekâyı nasıl verebilir?” der.²⁵⁹

Hz. Muhammed’in ilk hitap ettiği çevre bir ilahın varlığını kabul ediyordu. Bu sebeple ilk vahyin inişinden ve sonraki sahabe döneminde Allah’ın varlığı-birliği, insan-

²⁵⁷ Topaloğlu, Allah İnancı, , s.11.

²⁵⁸ Topaloğlu, Allah İnancı, s.12.

²⁵⁹ Topaloğlu, Allah İnancı, s.23-24.

evren ilişkisi gibi hususlardaki Kur'an ayetleri dışında ayrıca ispat çalışmasına başvurulmamıştır. İslam coğrafyasının genişlemesi ile İslam dünyasına dâhil olan muhtelif düşünce akımları Allah'ın varlığı sorununu gündeme taşımış olmalıdır. Özellikle 8. asrın başından itibaren ehemmiyet kazanmıştır.²⁶⁰

Allah'ın varlığının ispatlanmasına dönük delil çeşitleri özetle sıralanacak olursa;

- Yaratılmışlık Delili: Kâinatta sürekli bir yaratılma söz konusudur. Bu yaratılmanın bir faili vardır. Madde, kendinin yaratıcısı olmadığına göre her şeyi yaratan Allah'tır. Bu akıl yürütme İslam âlimleri tarafından “hudus ve imkân” delili olarak isimlendirilmiştir.²⁶¹
- Nizam Delili: Doğadaki hassas ve narin düzen, kendi kendine ve bilinçten yoksun madde aracı ile oluşmadığı, bilakis doğaüstü bir varlığın –ki yüce özelliklere sahip-yaratması ile imkân dâhilindedir. “Kâinat birbirine uygun bir sebepler ve gayeler sistemi arz eder; böyle bir sistem ancak âlim ve akil bir yaratıcının (illet-i zişuur) eseri olabilir; o halde kâinat, âlim ve akil bir yaratıcının eseridir; o da Allah Teâla'dan başkası değildir.”²⁶²
- Fıtrat Delili: Kabul-i amme ya da fitrat-ı selime olarak da isimlendirilir. Bu delil bütün milletler tarafından hâkim yaradanın eserleri idrak edilir. Akıllı belli bir kapasiteye ulaşmış olan insanlar tarafından ezeli yaratıcının varlığı kabul edilmektedir.
- Tasavvuf Yöntemi: Sufilere göre aklın önünde kalp vardır. Bedeni isteklerin yerine getirilmesi ve ruhun güçleri ısrarla ve samimiyetle dine kanalize edilmesi ile “keşf” adı verilen aracısız bilgi ve tanıma yoluna varılır. İbni Arabi Allah'ın tanınmasının başka, Allah'ın varlığının bilinmesinin başka olduğunu ifade eder. Allah keşf yoluyla müşahede edilerek tanınır.²⁶³

Bekir Topaloğlu, Allah'ın zatı duyu organlarımız ile algılanamaması nedeniyle herkes tarafından kabul edebilecek bir ispatı mümkün olmadığını ifade eder.²⁶⁴ Evreni yaratan bir gücün varlığını ispat etmek kadar yok saymakta kolay değildir. Yaratılış ile ilgili evrim gibi teoriler akıl ve vicdan tarafından tatmin edici olmadığı gibi gelişen pozitif bilimlerce de destek bulamamıştır.

---

²⁶⁰ Topaloğlu, Allah İnancı, s.27.

²⁶¹ Topaloğlu, Allah İnancı, s.29-30.

²⁶² Topaloğlu, Allah İnancı, s.31.

²⁶³ Topaloğlu, Allah İnancı, s.33-34.

²⁶⁴ Topaloğlu, Allah İnancı, s.22.

2.4.1.1.Allah'ın Varlığı Konusundaki Ayetler

Kur'an'da Allah'tan bahseden ayetlerin genellikle O'nun sıfatlarını konu edinmiştir. Allah'ın tek ve benzerinin olmadığı anlatılan bu ayetler "tevhid" ilkesi üzerinde durmuştur. Bir kısım Allah'ın varlığının ispatı ile ilgili deliller çıkartabileceğimiz ayetler, insanın sorumluluk bilincini uyandıran ahiret ile ilgilidir. Vayhin indiği dönemde Mekke toplumu putlara tapıyordu. Öbür taraftan tapılan bu tanrılara hâkim olan Allah düşüncesi de vardı. Putlara, kendilerini Allah'a yakınlaştırmaları için tapıyorlardı. Ama "dehriyye" denilen bir grup, var olmanın tabii bir oluşa, ölümü ise dehre yani zamana bağlayarak yaratıcıyı reddettiler. Diğer taraftan tevhid anlayışına sahip kimseler de vardı. Tek ilah inancına sahip İslam dinine karşı duranların gerçekte düşünce yönünden mazaret üretemeyeceği, hakikati anlamaya engel olacak ve savuşturulacak sapkın sebeplerin var olmadığı Kur'an ayetleri ifade eder. Kur'an-ı Kerim incelendiğinde Allah'ın varlığına işaret eden ayet-i kerimeler yedi grupta tasnif edilebilir:

- 1- İnsanın yaratılması, bize verilen mükemmel vucüt ve yapısı ile insanoğluna verilen sınırsız nimetlerin bildirildiği ayetler. Murselat suresi 20.ayet, Abese suresi 17.ayet, A'la suresi 1-5.ayetler, Yasin suresi 36, 77-83.ayetler vd.
- 2- Hayvanların yaratılmasını ve hizmet etmesi için insanoğlunun emrine verilmesini anlatan ayetler. Yasin suresi 71.ayet, Fatır suresi 21.ayet, Mülk suresi 19.ayet, Bakara suresi 164.ayet, Zuhruf suresi 11.ayet vd.
- 3- Bir düzen içinde hareket eden dünya ve içinde yer alan dağlar, denizler... Gökler ve yer arasındaki insicam... Mevsimler ve birbirini ahenkle takip etmesi, insana en güzel yaşamı sağlayan atmosfer katmanların yaratılışı ve yerde ve gökteki her şeyin insanın emrinde olmasını anlatan ayetler. Lokman suresi 10-25.ayet, İbrahim suresi 10,32.ayetler, Al-i imran suresi 190.ayet, Rum suresi 8, 22.ayetler, Rahman suresi 7,13,17.ayetler vd.
- 4- Toprağa gönderdiği su ile can vermesi, can verdiği topraktan çeşitli yiyecekler vermesi ve insana büyük faydası olan ateşi yarattığına dair ayetler. Murselat suresi 27.ayet, Kaf suresi 9.ayet, Taha suresi 52.ayet, Abese suresi 24-32.ayetler, Yasin suresi 33.ayet vd.
- 5- Ay, güneş, yıldızlar ve onların harika düzeninin insana verdiği fayda ile insanın rızkını kazandığı gündüzün ve dinlenmesi için olan gecenin yaratılmasını anlatan ayetler. Yasin suresi 37.ayet, Furkan suresi 45.ayet, Fatır suresi 13.ayet, En'am suresi 75.ayet, Neml suresi 12.ayet, Casiye suresi 5.ayet, Mu'minun suresi 8-18.ayetler,

Hadid suresi 6.ayet vd.

- 6- İnsanın emrinde olan gemiler, denizden çıkan nimetler ve zinet eşyalarının bildirildiği ayetler. Yasin suresi 41.ayet, Fatır suresi 12.ayet, Zuhruf suresi 11.ayet, Nahl suresi 14.ayet vd.
- 7- İnsan kibrini ve inadinı bir tarafa bıraktığında ve gaflet uykusundan uyandığında Allah'a yönelir ve sadece O'na yalvarır. Bir felaket ile karşı karşıya kaldığı zaman başına bir musibet geldiğinde insan çaresiz kalır. İnsanın bu anlarda Allah'tan yardım istediği ve yalnızca O'nun yardım ettiği ile ilgili ayetler. Araf suresi 134.ayet, Yunus suresi 12, 98.ayetler, En'am suresi 40.ayet, Zumer suresi 38.ayet, Duhan suresi 12.ayet vd.²⁶⁵

2.4.1.2. Kur'an-ı Kerim Delillerinin Karakteri

İslam felsefecileri ve kelam ilim adamları Allah'ın varlığının ispatında ortaya koydukları delillerin pek çoğu Kur'an-ı Kerim'deki ilgili ayetler ile ilişkilendirmişlerdir. İmkân delili, hudus delili, hikmet delili ile ilgili ayetler Kur'an'da vardır. Kur'an-ı Kerim, insanı hem dünyada hem de ahirette mutluluğa kavuşturması için farklı ruhi yeteneklere sahip olduğunu göz önünde bulundurarak ikna etmek amacı ile kendi içinde gördüğü ve dış âlemde şahsı ile ilgili, her zaman gördüğü ve tecrübe ettiği ve fayda sağladığı eşya ve olaylardan deliller sunmuştur. Bu deliller ilmen ve mantıken düşünce sistemi haline gelmiş sıradan halkı bile tatmin olur. Çünkü konusu insan yaşamını ve insanın kendisi ile ilgilidir. Tefekkür eden zihinleri de mutmain eder. Teferruatlı bir şekilde incelendiğinde çok mantıklı bir çerveye oturur. Tüm kâinata bulunan herşey (Gezegenler, yıldız, ay, dünya, insan vd.) Allah'ın yaratmasıdır. Yarattığı herşey arasındaki düzen, sonsuz bir ilme, hikmete ve mutlak bir kudrete sahip bir varlığın eser olduğunu ifade eden pek çok ayet vardır.²⁶⁶ Bir tanesini örnek verecek olursak:

“Yeryüzünde yan yana bulunan arazi parçaları, üzüm bağları, ekin tarlaları, dallı budaklı hurmalıklar vardır. Hepsi de aynı sudan sulandığı halde onları lezzetçe birbirinden farklı ve üstün kıldık. Muhakkak ki bunlarda akli eren isanlar için ibretler vardır.”²⁶⁷

Netice olarak Topaloğlu, insanın rehberi olan Kur'an'ın hitap ettiği kitlenin farklı yapıda olduğunu unutmamış ve insanı ikna etmek için etrafında her zaman tecrübe ettiği,

²⁶⁵ Bekir Topaloğlu, **İslam Kelamcılarının ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı (İspat-i Vacip)**, DİB Yayınları, Ankara, 2001, s.21-24.

²⁶⁶ Topaloğlu, **İslam Kelamcılarının ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı (İspat-i Vacip)**, s.25-28.

²⁶⁷ Kur'an-ı Kerim, Ra'd Suresi, 13/4.

yarar gördüğü eşya ve olaylardan kanıtlar sunduğunu ifade eder. Kur'an'daki Allah'ın varlığını ispatlayan ayetler materyalizmi reddeden bir özellik taşır.

2.4.2. Allah'ın Birliği

2.4.2.1. Tevhit İnancı

İslam, yayıldığı topraklarda putperestlik inancı ile mücadele etmesi nedeniyle tevhit dini olarak tanınmıştır. Dinin direği olan namazın her kıyamında Fatıha suresinde tapmaya değer ve yardım istenecek tek varlığın yalnızca Allah'ın olduğunun tekrarlanması insanın gönlüne nakşedilmek istenmesinden ibarettir. Tanrının varlığı aklın işlevidir ama Allah'ın birliği akılla beraber irade eğitimi ve duygularımızın gelişimi ile ilgilidir. Allahın birliğinden kasıt parçalardan oluşmayan, dengi ve benzeyenin olmaması ile beraber tek tapınmaya layık varlık oluşudur. Tevhidin iki yönü vardır. Uluhiyyet tevhidi ve rububiyyet tevhididir. Uluhiyyet tevhidi, Allah'ın zatının, sıfatlarının ve fillerinin benzersiz ve tek olmasını kabul etmek; rububiyyet tevhidi ise Allah dışında hiçbir varlığa tapmamak ve sığınmamaktır. Kelam âlimlerinin Allah'ın birliği ile ilgili iki yaklaşımı vardır. Zatının yegâne ve ortaksız olması, sıfatlarının Allah'ın yarattığı varlıklara benzememesidir. İmam-ı Azam Ebu Hanife Allah'ın “bir” olmasının ortağı olmaması anlamında mutala eder ve ihlas suresini delil gösterir. Yüce Allah'ın dengi ve benzeri veya zıddı yoktur. Ebu Mansur el-Mâtürîdî'ye göre tevhid, akli ve kozmolojik deliller ile ispatlanır. Tarihi delil olarak Allah'ın varlığını benimseyen herkesin (çok tanrılı inanca sahip olanlar da dâhil) tek tanrı inancına sahip olduğunu söyler. Mâtürîdî akli istidlal ayetlerini akli deliline dayanak kılmıştır. Nitekim Enbiya suresinin 22.ayeti bu hususa örnek olarak gösterilebilir: “Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı kesinlikle yerin göğün düzeni bozulurdu. Demek ki arşın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdığı sıfatlardan münezzehtir.” Konuya dair diğer bir husus İsrâ suresinin 42.ayeti ile Mü'minun suresi 91.ayetinde şöyle ifade edilmektedir: “De ki, eğer söyledikleri gibi Allah'tan başka tanrılar olsaydı onlar da arşın sahibine yakınlaşmak için yol ararlardı.”; “Allah asla çocuk edinmemiştir. O'nunla beraber başka tanrı yoktur; aksi takdirde her tanrı kendi yarattıklarını alıp başka tarafa çekilir ve mutlaka o tanrılardan biri diğerlerine baskın gelmeye çalışırdı. Doğrusu Allah o müşriklerin yakıştırdıkları şeylerden münezzehtir.”²⁶⁸ Yukarıda ifade edilen ayetler kelam ilminde “burhan-ı temanu” delili olarak adlandırılır. Diğer yandan Mâtürîdî'nin kozmolojik delilinin doğadaki mükemmel düzenin varlığına dayandığı görülür. Allah, her şeyin, yerin ve göklerin benzersiz yaratıcı

²⁶⁸ Ayrıca bkz. Kur'an-ı Kerim, Ra'd Suresi, 13/16.

ve her şeyin sahibinin kendisi olduğunu bu ayetler ile haber vermiştir.²⁶⁹ Eş'ari'ye gelince o, bahsi geçen tevhit ayetlerine dayanarak Allah'ın birliğini ve sıfatlarının O'nun yarattığı varlıklara benzemediğini ispatlamaya çalışır. Mâtürîdî ve Eş'ari sonrası kelamcılar Allah'ın birliğini Enbiya suresinin 22.ayetinde dayandırarak temanu' delili ile hareket etmişlerdir. Kindî, İbn Rüşd gibi İslam Filozofları da Allah'ın birliği konusunda kafa yormuşlardır.²⁷⁰

2.4.2.2. Tevhidin Çeşitleri

İmanda Tevhit: Kur'an, dünya ve ahiret mutluluğunu iman ve amel ile mümkün olacağını söyler.

Allah'ın Zatında Tevhit: İnsan fitratı gereği kendisinden yüce bir varlığa inanmak ister. Bu ihtiyaç tarih boyunca var olmuş ve insanın doğru veya yanlış bir inanca sahip olmasına neden olmuştur. İnsanların ekseriyeti Allah'ın varlığı konusunda yanılmamış, ama Allah'ın birliği ve sıfatları hususunda yanılmışlardır. Bu sebeptendir ki peygamberlerin hepsi sorumlu oldukları toplumlarına tevhid inancını aşılama çalışmışlardır. Esasen Allah'ın varlığı akıllı olana insan için tabi ise Allah'ın birliği de tabi bir durumdur. İnsanın bu realiteyi anlamasına iki manisi vardır. Akıl nimetinin o insanda olmayışı ya da o büyük nimet olan aklını kullanmamasıdır. İlk engele sahip olan insan Allah katında hesabı yoktur. Zaten toplumda sayıları da azdır. İkinci engeli olanların gözleri vardır görmezler, kulakları vardır duymazlar, akılları vardır ama düşünmezler. Peygamberler bu tür insanları uyarmak için gönderilmiş, aklını kullanmayan bu kullarına Allah peygamberleri nasihatler vermiştir.²⁷¹

Allah'ın Sıfatlarında Tevhit: Rabbimiz bize kendini tanıtmak için özelliklerini ve vasıflarını iletir ki buna Allah'ın sıfatları denilir. Allah'ın sıfatları hakkında Kur'an'da ve hadislerde bahsedilenlerin bazıları sadece kendisine hasır. Bazıları ise yarattığı varlıklar da kısmen olan özelliklerdir. Duymak, görmek ve bilmek gibi. Ama tüm sıfatlar Allah'ın tüm vasıfları mahiyeti ve aslı kendine özgüdür, yarattığı hiçbir varlığa benzemez. Misal, Allah'ın ilim sıfatı ele alalım. Allah sonsuz bir ilme sahiptir. Herşeyi bilir. Bilmesinin öncesi ve sonu yoktur. Ama insan için ilim sonradan eğitim ve öğretim gibi nedenlere bağlı ve ölüm ile son bulan bir durumdur. İslam âlimlerinin hepsi Şura suresinin 11.ayetindeki "Hiçbir şey O'nun benzeri değildir." tevhit ilkesini benimsemişlerdir.²⁷²

Allah'ın Fiillerinde Tevhit: Allah'ın fiilleri yaptığı işlerdir. Allah'ın işleri

²⁶⁹ Mâtürîdî, Kitâbu't-Tevhid, s.93.

²⁷⁰ Topaloğlu, Allah İnancı, s.47-52

²⁷¹ Topaloğlu, Allah İnancı, s.53-54.

²⁷² Topaloğlu, Allah İnancı, s.55.

yaratmadır. Evreni yoktan var eden, geliştiren değişime uğratan; yaratma, geliştirme ve değiştirmeyi devamlı kılan sadece Allah'tır. Allah dışında her şey ve olay yaratılmıştır. Yaratma fiilinin tek sahibi Allah'tır.²⁷³

İbadette Tevhit: İnsanın zihnini imanda tevhit, kalbini aydınlatan ise ibadette tevhitte. İnsanın düşünce özgürlüğünü imanda tevhit, duygu özgürlüğünü de ibadette tevhit sağlar. Allah'a olan sevgimizi ibadet ile gösteririz. İbadet kelimesi "boyun eğmek, itaat etmek" manasına gelir. İbadette tevhit ise, tapılmaya, boyun eğmeye, saygı göstermeye ve en çok sevgimizi vermeye yalnızca Allah'ın olduğuna inanarak tüm içtenliğimizle bağlanmaktır. İhlas ibadette tevhidin kalbidir. İhlas ise, yalnızca Allah rızasını gözeterek dini yaşama da sevgi ve samimiyet harici hareket etmemektir.²⁷⁴

Görüldüğü üzere Topaloğlu, İslam'ın doğduğu coğrafyada putperestlik ile mücadelesi tevhid dini olarak adlandırılmasına neden olduğunu söyler. Kur'an'da dünya ve ahiret mutluluğunun iman ve ibadet ile mümkün olacağı ifade edilmiştir. Tevhid, imanda tevhid ve ibadette tevhid olarak ikiye ayrılır. İmanda tevhid; Allah'ı zat, sıfat ve fiiller açısından tek olarak kabullenmek ve O'na şirk koşmamaktır. İbadette iman ise, ihlas ile Allah'a olan sorumluluklarımızı yerine getirmektir.

2.4.2.3. Şirk ve Çeşitleri

Şirk kavramı, tevhidin zıddı olarak nitelendirilmiştir. Şirk, tevhitte olduğu gibi uluhiyyet ve rububiyyet açısından iki değerlendirme yapılabilir. Allah'a ortak koşmak olarak ifade edilen uluhiyyet şirk; ortak (şerik), denk-benzer (küfüv/küf), dost-efendi (veli/vali), özünde benzer (nid), şefaet eden (şefi), şehit kelimeleri ile anlatılmıştır. Bu şirk halkası içinde yer alanlar bir yönü ile tanrı olarak kabul edildiğine inanılır. Şirk, insanın şaşkınlığı sonucu oluşur. Acziyet ve tembellik sonucudur. Kur'an-ı Kerim'de Hac suresinin 31.ayetinde şirke düşen insan şu şekilde tasvir edilir: "Allah'a ortak koşan kimse yükseklerden düşmüş parçalanmış, kuşlar tarafından yahut rüzgâr tarafından uzak bir yere sürüklenip atılmış gibi olur."²⁷⁵

Büyük Şirk: Evrenin yaratıcısı Allah'a denk gelecek başka bir tanrı düşüncesi insanın selim fitratına aykırıdır. Aslında ilk bakışta birden fazla tanrıya tapanlar, taptıkları diğer tanrıların üstünde yüce bir ilahın varlığının farkındadırlar. Putlar, ulu tanrıya ulaşmak için birer şefaetçi konumundadır. İslam dini, Allah'ın zatında olduğu gibi fiil ve sıfatlarında

²⁷³ Topaloğlu, Allah İnancı, s.56.

²⁷⁴ Topaloğlu, Allah İnancı, s.56-57.

²⁷⁵ Topaloğlu, Allah İnancı, s.59-62.

da O'na eşit veteşbih edilecek bir varlığı kabullenmek şirktir. Hz. İsa İsrailoğullarına tevhidi anlatması ve Allah'a ortak koşanların cehennem ile cezalandırılacak olduğunu söylenmesine rağmen Hıristiyanlar Allah'ı tek kabul ederler ama bir takım sıfatlarının başka varlıklarda ortaya çıktığına inanırlar. Kur'an ehl-i kitabın bu durumunu şirk olarak nitelendirir. "De ki ey kitaplılar! Geliniz bizim içinde sizin için de doğru olan bir söz üzerinde buluşalım: Allah'tan başkasına tapmayalım, O'na hiçbirşeyi ortak koşmayalım. Kimimiz kimimizi Allah ile birlikte Rab edinmesin."²⁷⁶ İslam'ın doğuşundan günümüze kadar İslam toplumlarında apaçık şirke düşen hiç denilecek kadar azdır. Ama dolaylı yollardan şirke düşen ve tevhit ilkesine ters düşen inançlar vardır.²⁷⁷

Yaratıklara Aşırı Hürmet: Şahıslara hürmet: İslam dini sevgiye dayalıdır. Toplumda her ferдин saygı gösterdiği sevdiği insanlar vardır. İnsanın insanı sevmesinden başka doğayı ve doğadaki varlıklarında sever. Mü'min Allah'tan başka canlı cansız varlıklara duyacağı saygı, sevgi ve muhabbet sınırı aşamaz.

Tabiaatı Yüceltme: Evrende Allah dışında hiçbir varlığın kutsal bir yanı yoktur. İnsanoğlunun bazı varlıklara yüklediği kutsallığın mecâzi bir anlamı vardır. Âdemoğlundan başkası yaratana rehberlik, yaratılanlara hizmet açısından bir değeri vardır. İnsan yaradanını tanıdığı derecede Kâbe, Mescid-i Nebi ve Mescid-i Aksa mescitler yapı itibari ile değil Müslümanların hayatındaki rol ve anılar açısından önem arz eder. Bundan dolayı tüm Müslümanların kıblesi kabe de dâhil olmak üzere Allah'tan başkası üzerine yemin edilmez. Peygamberimizin bir hadisinde şöyle buyuruyor: "Yemin etmek isteyen Allah'a yemin etsin, aksi takdirde sussun."²⁷⁸

Gaybın Bilinmesi: İnsanın aklını ve duyu organlarını kullanarak bilgi edinemediği alana *gayb* adı verilir. Yani gözlerimizin göremediği, kulaklarımızın işitemediği ve diğer organlarımızın idrakine varamadığı aynı zamanda aklımızı kullandığımız halde net bilgi edinemediğimiz bilgi insana bilinmeyen gizli bir şeydir. Ancak böylesi gizli şeylerden bilgi edinebilmemiz bilen birinin bize haber vermesi ile mümkün olabilir. Geçmişte gördüğümüz bir bilgiyi unutmadığımız sürece biliriz. Şahit olmadıklarımızı ise başkasının bize aktarması ile öğrenebiliriz. Gelecek ile ilgili olayları ve bilgileri sadece yüce Allah bilir. İnsan yalnızca gelecek ile ilgili olarak tahminde bulunabilir veya önyargıda bulunarak yorum yapar. Netice olarak yapılan tahminler ve yorumlar bizi kesin bilgiye ulaştırmaz. Cahiliye dönemindeki

²⁷⁶ Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmran Suresi, 3/64.

²⁷⁷ Topaloğlu, Allah İnancı, s.62-63.

²⁷⁸ Topaloğlu, Allah İnancı, s.63-65.

anlayışa göre kâhinler gaybı bilirlerdi. Gizli ve bilinemeyecek şeyleri bu kişilerden öğrenme cihetine giderlerdi. Gaybın bilgisinin sadece Allah'ta olduğu ile ilgili olgunun tek istisnası vardır. Bu istisna Allah'ın izni ile Peygamberlerine mucize yolu ile bazı gaybi bilgileri vermiştir. "Allah'ın sevgili kulu" anlamına gelen veliler, elinden kerametın yani olağanüstü olayların gelmesi mümkündür. Kerametın gerçekleşmesi Allah'ın lütfu ile olur. Allah'ın veli kulları ne veliliğinden ne de kerametın zamanından habersizdir. "Keramet göstermek" tabiri doğru bir kullanım değildir. Mucize peygamber tarafından Allah'ın izniyle gösteriliyorsa keramet de aynı şekilde Allah'ın izin vermesi ile gerçekleşir. Keramet insanın isteği ile bilgi, iş ve etki vasıtası değildir.²⁷⁹

Günahsızlık-Şefaati: Allah rasüllerinin dışında hiçbir insan günahsız olmayıp şefaati edemez. Peygamberlerin de şefaati Allah izin verirse mümkün olur. Bazı insanların veli sayılarak şefaati edeceklerine inanmak ve buna bel bağlamak dolaylı yollardan şirk değilse de tevhid inancına zarar veren bir durumdur.²⁸⁰

Riya-Menfaat: Müşrikler, ortak koştukları ilahların kendilerine yarar sağlamalarından dolayı tevhit ilkesine muhalif olmuşlardır. Hz.Muhammed (s.a.v.) devrindeki Mekkeli müşriklerin putları tanrı edinmesinin en önemli nedeninin Kâbe ve çevresinin putlar yani sözde tanrılar aracılığı ile dini turizm merkezi konumunda olmasıdır. Dini turizm Mekkenin ileri gelen Kureyşlilere şöhret ve zenginlik kazandırıyor. Zenginliklerini kaybetmek istemeyen bu kesim tevhid akidesine aykırı hareket etmişlerdir.²⁸¹ Putperest bu grup için yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de "Onlar kendilerine bir itibar ve güç vesilesi olsun diye Allah'tan başka tanrılar edindiler. Hayır, hayır! O putlar onların ibadetini tanımayacaklar ve kendilerine hasım olacaklar."²⁸²

Bekir Topaloğlu, şirk tanımını yapar ve şirkin insanın şaşkınlığından ve bilgisizliğinden kaynaklandığını ifade eder. Şirk çeşitlerini temel olarak beş başlıkta inceler. Büyük şirk, tanrının varlığını kabul eden insanın putları şefaatiçi kılması ile olur. Ayrıca yaratılan varlıklara Allah'tan daha fazla saygı göstermek, doğayı yüceltmek, gaybı bilme iddiası, peygamberler dışındaki yaratılana günahsızlık atfetmek ve şefaatiçi kılmak gibi durumlarda şirk kapsamındadır.

²⁷⁹ Topaloğlu, Allah İnancı, s.66-67.

²⁸⁰ Topaloğlu, Allah İnancı, s.68.

²⁸¹ Topaloğlu, Allah İnancı, s.69.

²⁸² Kur'an-ı Kerim, Meryem Suresi 81 ve 82 ayetler.

2.4.3. Allah'ın Sıfatları

Allah'ı bu âlemde duyu organlarımız ile görmek imkân dâhilinde değildir. Felsefi öğretilerde tanrının zihnen kabul edilmesi ile birlikte O'na gönül bağı ile bağlanılmasını da isterler. Böylelikle zihin ve kalbin müşterek paydası iman iradeyi kullanarak şükran duygusu ortaya çıkar. Kur'an'da Allah'ı tanıtan pek çok ayette kavramlar mevcuttur. Bu kavramlar "isim" veya "sıfat" olarak adlandırılması terminoloji ile ilgili bir durumdur. İsim ve sıfatlar ile ilgili asr-ı saadet döneminde nasıl algılandığına dair herhangi bir durum söz konusu değildir. Ashab döneminin sonlarına doğru gündeme geldiği bilinmektedir. Bazı yabancı yazarlar, Yahudi ve Hıristiyan teolosine ya da Yunan filozofların etkisi ile ilişkilendirme de bulunur. Müslümanlar arasında meydana gelen siyasi çekişme neticesinde ortaya çıkan kelimeler ile ilgili sorunlarını da (iman, küfür, cebir, ihtiyar) ele alırlar. İman ve ibadet ettiğimiz Allah'ın sıfatlarının nitelendirilmesi gerekliliktir.²⁸³

2.4.3.1. Sıfatların Tasnifi

Tenzihi Sıfatlar: Selbi sıfatlar veya Allah'ın zatı hakkında inancı ortaya koyan anlamına gelmektedir. Yani Allah'tan her türlü acziyeti, noksanlığı ve yaratılmışlık gibi ulûhiyete eş değer görülmeyen anlamındadır. Başka bir ifade ile Allah'ın ne olduğunu ifade eden sıfatlardır. Yüce rabbimiz Kur'an'da pek çok ayet-i kerime de kendisinin, birliğini, ortağı ve benzeyenin olmadığını, yaratılmış olanlardan beri olduğunu ifade etmiştir. Selef tenzihi sıfatları kelimeler, felsefe ve tasavvuf alanlarında incelemiştir. Selef, tenzih ile ilgili ayetleri sıralayarak yalnızca anlamlarını vermiştir. Kelamcılar, altı tane maddeyi Şura suresinin 11. ayetinden yola çıkarak oluşturmuşlardır. İlki, yokluğu düşünülmeyen anlamına gelen "vucüt" maddesidir. Varlığının başlangıcı bulunmayan "kıdem", varlığının sonsöz olması "beka", kendisinin yarattığı varlıklara benzememesi "muhaletün lil havadis", başkasına muhtaç olmaması "kıyam bi nefsihi", ortağının bulunması ve tek olması "vahdaniyet" olmak üzere toplam altı sıfat sıralanmaktadır.²⁸⁴

Subuti Sıfatlar: Mü'min ile Allah'ın ve Allah ile kâinatın ilişkisini gösteren sıfatlardır. Hicri 1. yüzyılın sonlarına doğru İslam âlimleri subuti sıfatlar konusu ile ilgilenmeye başlamışlardır. Sünni kelamcılar ile birlikte subuti sıfatlar mevzuunda ilmi tartışmalar başlamıştır. Hay (diri), ilim (bilmek), sem'i (işitmek), basar (görmek), kadir (gücü yetmek), murid (dileyen) ve kelim (konuşma) şeklinde subuti sıfatları

²⁸³ Topaloğlu, Allah İnancı, s.119-120.

²⁸⁴ Topaloğlu, Allah İnancı, s.126-131.

listelemişlerdir.²⁸⁵

Fiili Sıfatlar: Allah ile kâinat ve Allah ile insan ilişkilerini ifade eden sıfatlardır. Hanefi ve Mâtürîdî İslam âlimleri fiil sıfatların kadim olduğunu ifade etmiştir. Bu sıfatların tamamını “yapmak, yaratmak, oluşturmak” manasına gelen tekvin sıfatı ile tanımlamışlardır. Bu fiili sekizinci sıfat olarak subuti sıfatlara dâhil etmişlerdir.²⁸⁶

Netice olarak, Allah’ın sıfatları mevzusu çeşitli mezhep ve fikir akımlarının kabul ettiği tanrı fiilen vardır. Evreni yaratan ve yetkin sıfatlar ile özellikleri belirtilen aşkın bir varlıktır.²⁸⁷ Topaloğlu, sıfat konusunun ortaya çıkışını ortaya koyduktan sonra, sıfatları ayrıntılı olarak üç grupta inceler. Ayetlerden de örnekler verir.

2.4.4. Allah’ın İsimleri

Allah’ın isimleri (esma-i hüсна) bize Rabbimizi tanıtmayı, Allah-âlem ilişkisini açıklaması açısından fikir edinmemize yardımcı olur. Peygamber efendimiz dua ederken esma-i hüسنaya sıkça yer verirdi. Kur’an’da “isim” kelimesine, Allah kelimesinin yerine geçen zamire ve “Rab” kelimesine izafet ile birbirine eşit tutulmuştur. En güzel anlamına gelen “el-hüсна” kelimesi ile sıfat tamamlaması yapılarak “el-esma-i hüсна” dört farklı yerde Allah’a nispet yapılmıştır.²⁸⁸

Allah’ın en güzel isimlerinin neler olduğu ve sayısı hakkında başvuru yapılacak kaynaklar Kur’an ve hadislerdir. Kur’an-ı Kerim’e bakarak yüce rabbimizin isimlerinin sayısı 313 olduğunu söyleyenler vardır. Allah’ın isimlerini 99 olduğu ile ilgili Buhari ve Müslim gibi muhaddislerin rivayet ettiği ve isimleri benimseyenlerin cennete gideceğini ifade eden hadisler de mevcuttur. Esmâ-i hüسنayı Ebu Abdullah el-Halimi, Allah’ın varlığı ve birliği, yaratıcılığı, benzeri olmayışı ve kâinatı idaresi şeklinde 5 grupta incelemiştir. Bakıllânî ve Abdülkâdir el-Bağdadî (ö.429/1037) ise Allah’ın zatını nitelendiren ve kâinat ile olan diye iki temel grupta incelemiştir.²⁸⁹

Sonuç olarak, İnsanoğlu idrak edebildiği oranda bilgi sahibi olabilir. Bu sebeple duyularımızın ötesinde olan Allah, kendini duyu âleminin kavramları ile tanıtmıştır.²⁹⁰ Topaloğlu, esma-i hüسنanın Allah’ı tanıtmaya açısından çok önemli olduğu vurgusunu yapar. Bu isimleri ve sayısını Kur’an ve hadislerden öğrenebileceğimizi söyler.

²⁸⁵ Topaloğlu, Allah İnancı, s.131-132.

²⁸⁶ Topaloğlu, Allah İnancı, s.137.

²⁸⁷ Topaloğlu, Allah İnancı, s.142.

²⁸⁸ Topaloğlu, Allah İnancı, s.74-76.

²⁸⁹ Topaloğlu, Allah İnancı, s.78-81.

²⁹⁰ Topaloğlu, Allah İnancı, s.77.

2.4.5. Kader

Fiiî ve sübûti olmak üzere iki yönü olan bir konudur kader. İlim, kudret ve iradesi kısıtlı olan ilahın, yaratamış olduğu evrene hâkimiyeti yetersizliğinden bir takım şeylerden habersiz olması, İslamın muktedir ilah anlayışına aykırı bir durum olacaktır. Kader konusunda, ilk radikal görüşü Ma'bed el-Cühenî (ö.83/702) ortaya koymuştur. İnsanın fiillerinde ilahi müdahalenin olmadığını, kudret ve iradenin kendisinde olduğunu ifade etmiştir. Mu'tezile bu fikri ilmi bir sahaya taşımaya çalışmıştır. İkinci radikal görüş Cehm b. Safvân (ö.128/745-46) tarafından ortaya atılmıştır. İnsanın fiillerinde her şey ilahi bir kudret ve irade eliyle gerçekleşir. İnsanın fiillerinde ihtiyari söz konusu değildir.²⁹¹

Topaloğlu, Hanefi-Mâtürîdî İslam âlimlerinin geliştirdiği sistemden kaderi, evrende her şeyin Allah tarafından bilineceğini ifade ettiklerini söyler. Kaza, Allah'ın bilgisi dâhilinde olanların ortaya çıkması, vuku bulmasıdır. Kula seçme özgürlüğünü veren Allah'tır. İnsan iyi ve kötü fiiller arasında tercih yapar. Yani iyi olanı da kötü olanı da insan kendi yapar. Çünkü iyi ve kötü fiileri yapabilme gücüne sahiptir. Allah fiili olarak adildir. Mu'tezile kelamcılarının dediği gibi adil olmasının luzümünü Allah'a nispet edilemez. Adelet nisbi bir kavram olduğu gibi Allah için gerekliliği mevzu bahis değildir. Nesne ve vakaların yapısında akıl açısından idrak edilebilecek iyilik ve kötülük nitelikleri vardır. Bir şeyin iyi veya kötü olması Allah'ın emretmesi ya da yasaklaması sonucu değil, onların niteliğinden meydana gelmektedir. Eş'ari kelamcılarının savunduğunun aksine insan gücünün yetmediği ile sorumlu kılınamaz.²⁹²

2.5. Önemli İtikadi Mezhepler

2.5.1. Mezhep Kavramı

Mezhep farklılıkların hükmü mezhep “gitmek” manasında “zehap” kökünden mastar “mezhep” girilen yol demektir. Terim anlamı, iman ve müçtehid âlimlerinin görüş ve fikirlerinden ortaya konulan itikadi ve fihhi yol demektir (Hanifi, Hanbeli, Şafi mezhepleri vb.). Kuruculuğunu yapan mezhep imamı veya mezhebin sahipleri kabul edilen müçtehid asla şariat getiren ve dini tebliğ eden kişi değildir. Sadece Allah'ın peygamberlerinin aracılığı ile göndermiş olduğu dini, akaid ve fihhi yönden bazı meselelerin delillendirmek ve bulunan delillerden hüküm ortaya koymakta ve yorumlamalarda âlimler birbirinden farklı görüş ve fikir beyan ederler. Sonuç olarak ortaya konulan bu görüşlerin tümüne “mezhep”

²⁹¹ Topaloğlu, Allah İnancı, s.138-139.

²⁹² Topaloğlu, Allah İnancı, s.140-141.

adı verilir. Hanifi, Hanbeli, Şafi gibi fihki mezhepler kendi âlimlerin adı ile anılırlar. Mutezile, Havariç, Şia, Cebriyye gibi kelam mezhepleri de genellikle bir grubun adı ile zikredilirler. Ana koldan ayrılan kelam mezheplerde bir kişinin adını alırlar. (Mâtürîdiyye, Eş'ariyye, Cahiziyye vb.). “Fırka” kelime ile zaman zaman mezhep aynı anlamında kullanılır.²⁹³

2.5.2. Ayrılma Nedenleri

İslam'da fikir ve vicdan özgürlüğü vardır. İnsanlar birbirinden duygu, düşünce ve karakter olarak farklı yaratılmıştır. Bu iki neden birlikte değerlendirildiğinde Müslüman camianın içinde farklı fikirler ortaya çıkması gayet doğaldır. Bu iki nedenin yanında bu konu ile ilgili araştırma yapan kişiler farklılık sebepleri olarak şu amilleri de tespit etmişlerdir:

- Metot tercihi,
- Halifelik tartışmaları,
- Müslüman camianın kendi içindeki iç savaşları,
- Müslümanların farklı kültürlerde ki milletler ile ilişkileri olması,
- Felsefeye dair eserlerin tercüme edilmesi,
- Nasslardan dini hüküm ortaya koyma zorunluluğu,
- Siyaset.

Ümmetin ihtilafı, mezhep taassubuna dönüşmeyen ve birliğini düzenini bozmayan fikri ayrılıkları kabul edilir hatta rahmet olarak görülür. İtikadi mezhepler irdelenirken ortaya çıkışları dikkate alınır (Şia, Havariç, Mürcie, Mu'tezile, Müşebbihe vb.).²⁹⁴

Görüldüğü üzere Bekir Topaloğlu, mezheplerin ele alınışının kronoloji sırasına göre değil, kelam konuları ele alınırken görüşleri red ve kabul veya eleştiren mezhepler hakkında düzenli bir bilgi vermek olduğunu ifade eder.²⁹⁵

Mezhepler tarihi müelliflerine göre ilk fikri ayrılıklar Hz. Muhammed'in vefatı ile başlamıştır. Bu fikri ayrılıkların temel sebebi hilafet konusudur. Peygamberimizin ölümü ile beraber halifenin kim olacağı ile ilgili büyük tartışmalar çıkmıştır.²⁹⁶

Genel olarak İslam tarihinde farklı mezhep ve fırkalara ayrılmasının sebepleri şu şekilde sıralanabilir: İlahi kader, nasların karakterinden çıkan amiller, müteşabih ayetler, halifelik

²⁹³ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.99-100.

²⁹⁴ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.100-106.

²⁹⁵ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.107.

²⁹⁶ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.157.

ya da siyaset, cehalet-Arapçayı tam bilmemek, dinin amaçlarını bilmemek, dini konularda aklın ön plana çıkarılması, dini konularda şahsi ve nefsanî davranmak, taklit.²⁹⁷

Mezhepler, en temelde iki grupta değerlendirilir. İtikadî mezhepler ve diğeri de fikhî mezheplerdir. İtikadî mezhepler Ehl-i Sünnet ve Ehl-i bid'at olarak ikiye ayrılır. Ehl-i sünnet ise kendi içinde Selefiyye, Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye olarak üçe ayrılır.²⁹⁸

2.5.3. Ehl-i Sünnet

“Ehl-i sünnet ve'l-cemaat” Peygamberimiz ile sahabesinin akaid sahasında ortaya koyduğu ilkeleri kabul edenler anlamına gelir. Kısaca “Ehl-i sünnet” diye ifade edilir. Sünnet kavramı dini insanlara tebliğ etmekle yükümlü Peygamberimizin, İslam dinini anlama şekli ve yöntemidir. Bu tamlamaya “cemaat” lafzı da ilave edilince “Ehl-i sünnet ve'l-cemaat” terkibi meydana gelir. Cemaat kavramından, vahiy ile ilk karşı karşıya gelerek kabul eden ve İslam dinini her yönüyle gelecek kuşaklara aktaran sahabeler kastedilir. Ehl-i sünnet “Hz. Muhammed ve sahabenin dini konularda takip ettikleri yolu benimseyen” anlamında kullanılır. Ehl-i sünnet terkibi Kur'an ve hadislerde yer almaz. Bu terkipten ilk kez Ahmet b. Hanbel'in “er-Red ale'z-zenadika ve'l-Cehmiyye” adlı eserinde geçer. Ehl-i sünnet “Kıbleyi Kâbe olarak tanıyanları küfür ile itham etmeme, iman sahibi olan her bireyin arkasında namaz kılınabileceğine inanma, amelin imandan bir parça kabul etmeme, ashab-ı kirâmı hayır duası ile anma” gibi orta yol ve kapsayıcı düşünceleri kabul ederler. Ehl-i sünnet hasse ve ehl-i sünnet amme diye iki grupta değerlendirilir. Selefiyye birinci grupta, Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye ise ikinci grupta değerlendirilir. Selefiyye, dini meselelerde kesin nas olmayan ve sahabe ve tabiinin ittifakı söz konusu olmayan rivayetler ile ilgili konularda asla yorum yapmazlar ve ayrıntıya girmezler. Kemal-i sünnet üzere hareket ederler. Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye'nin bulunduğu ikinci gruptakiler ise, hakkında sahih nas olmasa da ve sahabe ve tabiinden kesin ittifak ile rivayet olmasa da bu konular hakkında yorum yaparlar.²⁹⁹ Ehl-i sünnetin genel prensipleri genel olarak şu şekilde özetlenir:

- 1- Kâinatın öz varlığı ve gerçekliği olup, insan bu kâinat hakkında bilgi sahibi olmaya ve onu tanımaya gücü yeter.
- 2- Kâinat bütün incelikleri ile yaratılmış ve yaratıcısı sadece Allah'tır.
- 3- Allah'ın ezeli sıfatları vardır.

²⁹⁷ Topaloğlu, Kelam İlmîne Giriş, s.158-161.

²⁹⁸ Topaloğlu, Kelam İlmîne Giriş, s.164.

²⁹⁹ Topaloğlu ve Çelebi, s.79.

- 4- Ahirette mü'minler Allah'ı görebileceklerdir.
- 5- Kader gerçektir ama insan fiillerini ifa etmede hürdür.
- 6- Peygamberler ve mucizelerileri, veliler ve kerametleri haktır.
- 7- Kelamullah kâdimdir.
- 8- Cennet, cehennem, sırat, hesap, mizan, şefaak vb. haktır.
- 9- Hz. Muhammed (s.a.v.) sonrası en faziletli kişiler sırasıyla Hz. Ebu Bekr Abdullah b. Ebi Kuhafe (ö.13/634), Hz. Ömer b. Hattab (ö.23/644), Hz. Osman ve Hz. Ali gelir. Ashaba saygı göstermek gerekir. Ashabın tümü kendisine güvenilecek kimselerdir.
- 10- Kible ehli olan kişiler işledikleri günahlardan ötürü tekfir edilemez. Mü'min olana kâfir yakıştırmasında bulunan kişinin küfre düşmesinden endişe duyulur.³⁰⁰

İlk asırlarda Selef akaidi İslam coğrafyasında hâkimdi. Allah'ın tüm sıfatlarını naslarda geçtiği gibi tev'il yapmaksızın benimsiyordu. Genel prensibi akla rol vermemek ve müteşâbihâtın te'vilini yapmamak üzerine kuruluydu.³⁰¹

Selef metodu ile Mu'tezile akaidlerinin olumlu yanlarının bir araya getirilerek Ehl-i sünnet çizgisinde yeni bir akıma ihtiyaç vardı. "Ehl-i sünnet kelamı" diye ismlendirebileceğimiz bu akımın temsilcileri Eş'ari ve Mâtürîdî olmuştur. Mâtürîdiyye Ebu Hanife'nin kurduğu mezhebin devamı niteliğindedir.³⁰² İmam Mâtürîdî, naklin yanında aklı dinin anlaşılmasında aracı kılmıştır.³⁰³ Eş'ari mezhebi, Mu'tezile karşısında Selef metodunu savunurken, Mu'tezile'nin silahı olan kelam metodunu kullandı.³⁰⁴

Mâtürîdiyye mezhebi ile Eş'ariyye mezhepleri arasında bazı görüş ayrılıkları vardır. Mâtürîdiyyeye, kulun cüz'i iradesinin varlığını kabul ederken Eş'ariyye, bu iradenin müstakil olmayıp Allah tarafından yaratıldığını söyler. Mâtürîdî ekolüne göre, insana Allah tarafından peygamberleri aracılığı ile tebliğ gelmemiş olsa bile aklı ile Allah'a ulaşabilir ve idrak edebilir. Ama Eş'ari ekolüne göre bu mümkün değildir. Tekvin sıfatı Mâtürîdîlere göre ayrı bir sıfattır. Ama Eş'ari'lere göre kudret sıfatının içinde bir manadır.³⁰⁵

Topaloğlu, ehl-i sünnet tanımını yaptıktan sonra genel ilkelerinden bahseder. Ehl-i sünnetin üç temsilcisi olan Selefîyye, Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye mezhepleri hakkında genel

³⁰⁰ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.111-113.

³⁰¹ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.115.

³⁰² Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.119, 124.

³⁰³ Mâtürîdî, Kitâbu't-Tevhîd, s.51.

³⁰⁴ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.142.

³⁰⁵ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.144.

bilgi verir.

2.5.4. Bid'at ve Taraftarları

Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat haricindeki itikadi mezhepler, “*ehl-i bid'at, mübtedia ehl-i enva, fırak-ı dalle, ehl-i dalal*” gibi adlar ile zikredilmiştir. Tüm bu mezheplerin sünnetten ve cemaatten ayrılmaları gibi ortak yanı vardır. Yani Peygamberimizin ve sahabesinin akaid yolundan ayrılıp, bid'at ehli olmuşlardır. “Bid'at” kelimesinin kökü “bed” fiilidir. “Bed” benzer olmayacak şekilde bir şeyi meydana getirmektir. Bir diğer adı “icat” demektir. Bid'at, Hz. Muhammed (s.a.v.)’den sonra ortaya çıkmış, herhangi bir delile dayanmayan inanç, ibadet ve dini davranışların tümüdür. Çünkü Allah, Kur'an-ı Kerim’de İslam dininin kemale ulaştığını ve bunun Peygamberimiz zamanında olduğunu ifade eder. Allah rasulünden sonra dinde ortaya çıkan her şey bid'at olarak kabul edilir. Sünnetin tersi bid'attır. Sünnet, Peygamberimizden bize sahih olarak ulaşandır. Sünnet üç şekildedir. Sözlü, fiili ve takriri. Sahabenin din ile ilgili Peygamberimizle olan sözlü, fiili ve takriri yaşanan ve bize nakledilenleri de ekleyebiliriz.³⁰⁶

Bid'at için yapılacak iki tarif şu şekildedir:

“Bid'at, dinde sonradan icat edilen ve dinin kendisi gibi kabul edilen bir yoldur.”

“Bid'at, dinde sonradan ortaya çıkan ve dinin kendisiymiş gibi görünen yoldur ki onunla şer'i yoldan kastedilen şeyler gerçekleştirilmek istenir.”³⁰⁷

Yapılan farklı tariflerden, bid'at'ın, Kur'an'a ve sünnete ters düştüğü, akaid ve ibadet bölümlerinde, ahkâm-ı diniyenin asıllarında ortaya çıktığı konusunda fikir birlikteliği vardır.³⁰⁸

Hz. Muhammed ümmetinin yetmiş küsür fırkaya ayrılacağını söylemiştir. İslam tarihine bakıldığında Müslümanların gerek fihhi konularda gerekse itikadi konularda ayrılığa düştükleri görülmektedir. Fıkıh alanında anlaşmazlığa düşürmek hataya düşürür ama itikadi alan ise bazılarını küfre ve delalete düşürür. Ehl-i bid'atın kimler olduğunun belirlenmesi için bazı işaretler ortaya konmuştur: Cemaatten ayrılanlar, müteşabihata uyanlar, kitap ve sünnet yerine itikadi konularda kendi nefislerine ve kişisel düşüncelerine uyanlar.³⁰⁹

Bekir Topaloğlu, itikad ve ibadet sahasında Peygamberden gelenler dışında kalan ve

³⁰⁶ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.149.

³⁰⁷ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.150.

³⁰⁸ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.150.

³⁰⁹ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.153.

ehl-i sünnet ilim adamlarınca gerekli olmayan her yenilik, maksatlı olarak “olanı terketmek” ya da “olmayanı icat etmek” meşru olmadığını ifade eder. İbadet ile alakası olmadığı halde ibadet görülen her adette bu kapsamdadır. Bunun dışında kalan yenilik ve icatlar meşru kabul edilir.³¹⁰

2.5.5. Mu'tezile

Kökü “azl” ve “ayırarak” “uzaklaştırmak” anlamına gelir. Mu'tezile “uzaklaşan, ayrılarak köşeye çekilen” anlamına gelir. Hz. Ali'nin halifeliğindeki iç çekişmelerde tarafsız kalanlar olarak tanıtırlar. Vasıl b. Ata'nın Hasan Basri'nin meclisinden ayrılması nedeniyle Mu'tezile ismini aldıklarını iddia ederler. İtikadı konularında aklı ön planda tutan bir mezhep olarak tanınır. Ayrıca, kulun kendi fiillerini yarattığını savunduğu için Kaderiyye, büyük günah işleyenin Allah'tan bağışlanma dilemeden ölmesi durumunda kâfir olması Vaidiyye, Cehm b. Safvân'ın etkisi altında kaldıklarından Cehmiyye isimleri ile zikredilirler. Kendi düşünce yapılarına göre “adl” sıfatını en iyi şekilde Allah'a nispet ettikleri ve tevhide açıklık getirmelerinden dolayı “*ashabü'l-adl ve't-tevhid*” de denilir.³¹¹

Mu'tezile düşüncesi beş ana prensibe dayanır: Tevhid, Adl, Menzile beyne'l menzileteyn, Va'd ve vaid, Emr bil-ma'ruf ve nehy ani'l-münker. Halku'l-Kur'an yani Kur'an-ı Kerim'in yaratılmış olduğunu o dönemin siyasileri aracılığı ile halka kabul ettirmeye çalışmışlardır. Bu yaptırım bazı ilim adamlarının hapse girmesine neden olmuştur. Yirmi yıla yakın devam eden *mihne* dönemi olarak da isimlendirilmiştir. Bu olaylar Mu'tezilenin sonunu getirmeye başlamıştır.³¹²

2.5.5.1. Mu'tezilenin Orta Çıkışındaki Sebepler

- Hz. Osman'ın şehadeti sonrasında çıkan anlaşmazlıklar neticesinde Müslümanlar arasında iç savaş başlamıştır. Âlimler tarafından iç savaşlarda ölenlerin fazlalığı “mürtekeb-i kebir” ile ilgili yorumlar yapılmaya başlanmasına sebep olmuştur.³¹³
- Hz. Muhammed'in vefatı sonrası İslamiyet Arabistan dışındaki coğrafyalarda fetihler ile birlikte yayılmaya başlamıştır. Bu coğrafyalardaki kültür ve inançlar bulunmaktaydı. Yahudi, Hristiyan, Zerdüş gibi dinlerin görüşleri ile mücadele edebilmek için cedel yeteneği ile birlikte geniş bir kültüre de sahip olmak

³¹⁰ Topaloğlu, Kalam İlmine Giriş, s.151.

³¹¹ Topaloğlu ve Çelebi, s.229-230.

³¹² Topaloğlu ve Çelebi, s.229-230.

³¹³ Kâdî Abdülcebbâr b. Ahmed, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, İlyas Çelebi (Çev.), Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul, 2013, s.11.

gerekiyordu.

➤ Felsefenin Arapça'ya tercüme edilmesi de etkili olmuştur.³¹⁴

Mu'tezilenin İslam düşünce tarihine katkılarını özetle şu şekilde sıralayabiliriz:

- ✓ Dört Halife dönemi ile yaygınlaşan fetihler ile felsefe İslam dinine etkide bulunmaya başlamıştır. Farklı din ve inançlar İslamın içine girmeye başlamıştır. İslam diniharicindeki bütün bu akımlara karşı koymuşlardır. Hem sözlü hem de yazılı İslam akaidini savunmuştur.
- ✓ Peygamberlik kurumuna ayrı bir ihtimam göstermiştir.
- ✓ Yalnız nasslara bağımlı olmayıp, İslam tefekkürüne akıllı kullanmayı öğretmiştir.
- ✓ İslami ilimlerde, kelim, belagat, cedel ve münazara gibi ilimlerin kurulmasında rolü olduğu söylenebilir.
- ✓ Nassların akıl ile yorumlanmasında Ehl-i sünnet kelimcılarını etkilemiştir. Kelam ilminin Ehl-i sünnet tarafından kurulmasına vesile olmuştur.³¹⁵

Hulasa; Mu'tezile itikadi konularda tefsiri kaba şekilde yapan teşbihe düşen ve akılı hapseden Haşviyye karşısında bir tepkinin sonucu ortaya çıkmıştır. Bu akım akla çok fazla ihtimam göstermiş, felsefeciler kadar olmasa da akıl hakem olarak kabul edilmiş. Sıfat'ı ilahiyyenin bir kısmını ve kaderi reddetmiştir. Rü'yetullah, şefaet, sırat, mizan gibi konularda tev'il yapılmaya çalışılmıştır.

2.5.6. Şia

Şia kelimesi "ortaya çıkıp insanlar arasında yayılmak" manasına gelen "şüyu" (şeye'an) kökünden gelmektedir. Sözlük anlamı "fırka, cemaat, taraftar" dır. Mezhepler tarihinde ve kelam ilminde "Hz. Ali taraftarları", "Hz. Muhammed'in vefatı sonrası devletin başına Hz. Ali'nin ve O'nun neslinin geçmesinin zaruriliğini savunan mezhep" diye tarif edilir. Şia, İslam mezheplerinin siyasi kısmında yer alan bir harekettir. Başlangıcı devlet başkanlığı yani imamet veya hilafettir. Halife olmaya layık olanlar Hz. Ali ve O'nun evlatlarıdır. Mezhebin temeli siyasete dayandığı için tarih boyunca birçok kollara bölünmüştür. Varlığı günümüze ulaşan ve en fazla kitlesi olan kolu İsnâaşeriyye İmamiyesi'dir.³¹⁶

³¹⁴ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.171.

³¹⁵ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, 179-181.

³¹⁶ Topaloğlu ve Çelebi, 294-295.

2.5.6.1.Şia'nın Genel Görüşleri

- Hz. Ali ve neslinin imamiyetinin temeli nassa dayanır. Bu nassı kabul etmeyen küfre düşer.
- Şii imamlar günah işlemekten muhafaza edilmiş ve toplumun tüm ihtiyaçlarını bilen kişilerdir.
- Son imam yani on ikinci imam Mehdî el-Muntazar (gaybeti 260/874) ölmemiştir. Ahir zamanda dünyaya dönerek adaleti sağlayacaktır.
- Tehlike anında takkiye yapmak haktır.
- İsna aşeri şiiileri ile Mu'tezile kelam konularında birbirlerine yakın düşünceler ortaya koyarlar.³¹⁷
- Hz. Ali, Peygamberimizden sonra en faziletli insandır.
- Halifelik (imamet) meselesinde halk çözüm bulamaz.
- İmamlar günah işlemekten korunur.
- Peygamberimizin vefatından sonra halife olan Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman başta olmak üzere Hz. Ali ve evladı dışında halife olan kişiler zalim kabul edilir. Onlara bağlı kalanlar ile manevi ilgiliyi (teberri etmek) kesmek gerekir.
- Büyük günah işleyen kişiler eğer ölmeden tövbe etmezler ise ebediyen cehenneme giderler.³¹⁸

2.5.6.2.Şia'nın Temel Görüşlerinin Kaynağı

- İran ve Hind düşüncesi olduğudur. Çünkü bu kültürlerde devlet başkanı seçim yoluyla başa gelmez. Devlet başkanlığı veraset yolu ile devam eder. Ayrıca devlet başkanının ilahi bir yanı vardır.
  - Yahudiliğe dayandığı iddia edilir. Bu düşüncüyü ilk kez dile getiren aslen Yahudi olan Abdullah b. Sebe'dir. Veraset ile devletin başına geçilmesi ve imamların dünyaya geri döneği (rec'at) inancı vardır.
  - Şianın fikirlerinin Yahudilik ve Hristiyanlık dinlerinin anlayışı ile benzerlik gösterdiğini iddia eden müsteşrikler vardır.
  - Bazı müsteşrikler de Şiiliğin Arap Yarımadasında ortaya çıktığını ve sonrasında İran topraklarında yayıldığını iddia ederler.
- Bekir Topaloğlu, Şianın ortaya çıkmasında ileri sürülen fikirlerin her birinin

³¹⁷ Topaloğlu ve Çelebi, 294-295.

³¹⁸ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, 191-192.

kendilerine göre haklılıkları olduğunu ifade eder. Ama Zeydiyye hariç diğer Şia gruplarının aşırı görüşlerine bakıldığında İslam'ın özü ve ruhu ile bağdaşmadığı ortadadır. Bu aşırı fikirlerde İslami çevrenin dışındakilerin etkisi vardır. Şia ile Mu'tezile arasındaki ilişkilerden dolayı Şia akaid konularında Mu'tezile'den etkilenmiştir.

2.5.6.3.Şia'nın Kolları

Şii ve sunni her Müslüman tarafından yürekleri yakan Kerbela olayı vardır. Bu olayın sonucu Şia akımı, her zaman farklı ırk, kültür ve anlayışta olan insanlardan rağbet görmüştür. Şianın ana unsuru olan imameti elde edemeyip muhalefette kalmıştır. Kerbelada zulüm görenlerin duygusallığı ve muhalif olmanın üzüntüsünü kullanan kötü niyetli bazı kişi ve gruplar, kendilerini Şia'dan göstererek bu zümreyi istismar etme cihetine gitmişlerdir. İslam camiasında en çok kollara ayrılan akım Şia'dır.³¹⁹

2.5.7. Galiyye

Kök anlamı ile "haddi aşmak, aşırıya gitmek" anlamına gelir. İtidalli davranmayı aşan kişileri anlatmak için kullanılan bir sözcüktür. Çoğulu "gulat" tır. Bu grup, imamları insani olmaktan çıkartıp, peygamberlik hatta ilahi bir mertebeye çıkartır. Gulüv, ekseriyette İslam dininin dışındaki fırkalardan etkilenen şahıs ve zümrelerin İslam'ı onların düşüncelerine benzetmek için nasları zoraki yorumlar yapması sonucu vuku bulmuştur.³²⁰

İslam tarihinde bu aşırı akımlar, Şia'nın ya içinden ya da kendini Şia'ya nispet etmiş Keysaniyye ve İmamiyye fırkalarından ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Galiyye genel olarak Şia başlığı altında anlatılmaktadır. Abdullah b. Sebe'nin çıkarmış olduğu fitne, Hz. Ali'nin ilahlaştırılarak aşırılığın göstergesidir. Bu akım az da olsa Keysaniyye ve Şia mezhebinin sayıca en büyük mezhebi İmamiyye ve İsmailiyye'de görülmüştür.³²¹

Galiyye'nin temel fikirlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Tanrılaştırma (Te'lih): Hz. Ali'yi tanrı olarak görmektir.

Peygamberlik İddiası: Hz. Ali ve ondan sonra gelen imamları hatta kendilerini peygamber olduğunu söyleyenler vardır.

Kıyamet Gününü İnkâr Etme: Bir kısım gruplar kıyameti reddederek, cennetin ve cehennem dünyadaki nimetlere ve eziyetlere karşılık geldiğini ifade ederler.

Tenasüh: Ruh-i ilahi, imamlarına ve liderlerine hulul eder veya imamların ruhu

³¹⁹ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, 190-195.

³²⁰ Topaloğlu ve Çelebi, s.101.

³²¹ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, 223.

birbirine geçer. Bu inancın temeli Hint düşüncesidir.

Rec'at: Siyaset alanında başarız olan imam ve liderlerin zahiri bir ölüm (gaybubet, ihtifa) ile insanların arasından ayrılarak gizlendikleri ve geri dönerek iktidara geleceklerini savunurlar.

Beda: Allah'ın önceden sahip olduğu bilginin aksi şekilde meydana gelmesidir.

İbaha: İbaha havramı, bir şeyi mubah kılmak anlamına gelir. Haramlar helal kılınmakta ve farzlar kabul edilmemektedir. Zina, ölmüş hayvan eti yemek, şarap gibi haramlar helal kılınmıştır. Gusül, abdest, namaz, oruç ve zekât gibi farzları da yok saymaktadırlar. Bu sapkın görüşte mahremleri ile evlenmek bile vardır.

Tebdil-i Kur'an İddası: Günümüzde tüm Müslümanlar tarafından okunan ve ezberlenen Kur'an-ı Kerim'de değişiklik yapıldığını ve eksik sayfaların olduğunu iddia ederler. Kur'an'ın aslı bugün herkes tarafından bilinenin üç katı olduğunu, hicri 3. Yüzyılda öldüğü sanılan ve gizlice saklanan on ikinci imam Mehdi el-Muntazar tarafından ortaya çıktığında asıl mushafı da ortaya çıkacaktır. Ortada olmayan sayfalarda Hz. Ali, O'na biat edenlerden ve düşmanlarından bahsedildiğine inanılır.

Ta'n ve Tekfir: Hz. Muhammed (s.a.v.)'den sonra insanların en faziletlisi Hz. Ali'dir. Bundan dolayı halifelik onun hakkıdır. Hz. Ali'den önceki üç halife meşru kabul edilmez. Sahabeden onlara biyat edenleri küfür ile itham ederler.³²²

Başlıca kolları, Sebeiyye, Beyaniyye, Şeytaniyye, İsmailiyye, Müfevvida, Gurabiyye, Zemmiyye'dir.³²³

2.5.8. Batıniyye

Kök anlamı “gizli olmamak; bilmek, bir kişinin iç dünyasına vakıf olmak” anlamına gelen “batn” kelimesinden türemiştir. Kelam ilminde batıniyye “her zahirin bir batınının olduğunu ve yalnızca Allah'ın belirlemiş olduğu masum imamların bildiğini savunan zümre” olarak tanımlanmaktadır. Diğer Müslümanlardan farklı olarak, nasları zahir-batın olarak ayırmak, kelimelerin sözlük anlamlarını ve cümlelerdeki durumunu göz ardı ederek teviller yapmaya çalışarak yeni bir anlayış, oluşturma cihetine girmişlerdir. İman ve ibadet ile ilgili hükümler geçersiz durumuna getirilmiş, yasaklar da mübah hale getirilmiştir. Bu nedenle İbahiyye olarak da adlandırılmıştır. Batıniyye'nin siyasi bir yönü de vardır. Bâtını telakkisi Şia'nın imamet anlayışı ve Yeni Eflatunculuk, Mecusilik, Sabiilikve

³²² Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, 224-229.

³²³ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, 229-230.

Yahudilik gibi dinlerin tesiri ile meydana geldiği de düşünülmektedir. Bâtıniler, gerçek bilginin imamlar tarafından verileceğini söyler. Peygamberin konuşan (natık), imamların susan (samit) olduğuna inanır, ibaha, takiyye, tenasüh gibi görüşleri kabul ederler. Bâtınilik hareketi gulat-ı şia ve sünni olmayan tasavvuf ehli arasında yayılmıştır. Bâtınilik deyince akla gelen isimlerin başında Hasan Sabbah gelir.³²⁴

2.5.8.1. Bâtınilik ve Davet Aşamaları

- Zerk ve Teferrüs: Etkisi altına alacağı kişiye iyi bir şekilde belirlenmesi, zekâsı ile nasların zahiri anlamı ile batını anlamı vermeli ve her davette aynı yolu kullanmamalıdır.
- Te'nis: Dinine davet edeceği kimseye kendini sevdirebilir.
- Teşvik: Karşısındakine dini konularda şüpheye düşürür.
- Ta'lik: Kişide şüphe ve merak duygusu oluşturduğunda onun sorularına cevabı hemen vermez. Herkese cevap veremeyeceğini söyler. Kimse ile payşamayacağına dair yemin etmesi ile sırlarını açıklayacağını söyler.
- Rabt: Batıniyye liderine karşı sadakat ve itaatte bulunacağına dair yemin ettirir.
- Tedlis: Yeminin ardından sırları hemen söylemez ve sorunun büyük olduğunu belirterek bekletir ve oyalar.
- Te'sis: İlk önce davette bulunulan kişilere yadırgamayacağı bazı düşünceler söylenir.
- Hal': Şeriatten uzaklaştırmaktır. Bütün dini hükümlerden amaç onların batını anlamlarını bilmektir. Bu seviyeye gelen kişi için haramlardan sakınmasına ve farzları ifa etmesine gerek yoktur.
- İnsilah: İtikakattan uzaklaştırmaktır.³²⁵

2.5.8.2. Batıniyye Etkisine Kapılan İnsan Tipleri

- Akıl yönünden kıt, kültürleri zayıf olan ve dini bilgilerden habersiz gruplar.
- İslam dininin saltanatlığını sona erdirdiği gruplar.
- Mevki ve makam hırsı olanlar.
- Toplumun ekseriyetine benzemek istemeyerek farklı olma isteğine kapılanlar.
- Akli ilimler ile uğraşmasına rağmen ilmi özgürlüğe kavuşamamış ve kişilik elde edememiş kişiler.

³²⁴ Topaloğlu ve Çelebi, s.45-46.

³²⁵ Topaloğlu, Kelam İlmüne Giriş, 234-237.

- Şia ve Revafız gruplardan sahabeye dil uzatan cahil insanlar.
- Kutsal değerleri inkâr eden filozoflar.
- Büyük günah ve suç işleyipte bu durumdan kurtulmak isteyenler.
- Fakir ve ihtiyaç sahibi iken Batıniyye grubuna girerek zengin olanlar.³²⁶

2.5.8.3. Batıniyye'nin Görüşleri

İlahiyyat: Bazı gruplarında Galiyye'de olduğu gibi tanrılaştırma vardır.

Nübüvvet: Peygamberler ile imamlar ilahi nur ile yaratılmıştır. Gaybı bilirler.

İmamet: Nasları te'vil edip nakli ve akli hususlardaki sorunları çözecek bir imamın varlığı şarttır. İmamlar, peygamberler gibi masum kabul edilir. Gaybi ilme de hâkimdirler. İmamlar vahiy almaz. Bilgileri peygamberler tarafından alırlar. Peygamberler “natık” denilirken, imamlara da “samit” denir.

Kıyamet: Nasların ifade ettiği zahiri anlamı dışında kıyametin kopmasını, cennet-cehennemi, mükâfat-cezayı yorumlarlar.

İbaha: Farzları terk eder ve haramları kendilerine helal kılarlar

Batıniyye Te'villeri: Hakikatler masum imamların bildirmesi ile bilinebilir. Akıl ve muhakeme yolu ile bilinemez. Batıniyye itikadi ve ameli alanlardaki nasların zahiri anlamlarının semboldür. Örnek verecek olursak; cünüp olmak batını olmayan biri ile bir sırrı paylaşmaktır. Yıkanarak bu sırrı söyleyen kişi ile antlaşma yenilenmiş olur.³²⁷

Bekir Topaloğlu, Sünni, Şii İslam âlimlerinin ve yabancı müelliflerin Galiyye ve Batıniyye liderlerinin ve savunucularının samimi duygulardan uzak olduğu konusunda fikir birlikteliğinde olduğunu söylerler. Amaçları İslam'ı içten çökertmektir. Bu amaç için her yolu mübah kabul etmişlerdir.³²⁸

³²⁶ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, 238-239.

³²⁷ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, 239-243.

³²⁸ Topaloğlu, Kelam İlmine Giriş, s.261.

SONUÇ

Bekir Topaloğlu gibi son zamanlarda yetişmiş bir üstadın hayatını ve kelama dair fikirlerini değerlendirme gayretimizin yetersiz olacağının farkındayız. Ama böylesi büyük bir üstadın son dönemlerde kelimine kattığı önemli değerlerin farkına varılmasına, kişiliğinin ve çalışma prensiplerinin akademik camiaya örnek teşkil edeceğinin bilinmesine bir nebze de olsa ışık tutmayı hedefledik.

Bekir Topaloğlu, Türkiye’de Mâtürîdî kelamının tanınmasında çok büyük rol oynamıştır. Mâtürîdîlik alanında eserler kaleme almıştır. O, sözde Mâtürîdî ekolüne bağlılığını ifade ettikleri halde pratikte böyle olmayanların tavırlarını kabullenememiştir. Ameli olarak Hanefilik mezhebine bağlı olan Müslümanlar, itikadi olarak Mâtürîdîlik mezhebi ile ilişkilendirilmiştir. “Amelde mezhebim Hanefilik, itikadde mezhebim Mâtürîdîlik” şeklinde ifade edilir olmuştur. Ama Topaloğlu, Mâtürîdî ekolünün hem Mâtürîdiyye taraftarları hem de bu ekolün ilim adamları tarafından yeterli düzeyde bilinmediği kanaatindedir. Topaloğlu, bu bağlamda İmam Mâtürîdî’nin önemli iki eserini (*Kitabü’t-Tevhid* ve *Te’vilatü’l-Kur’an*) ilim camiasına büyük çabalar neticesinde kazandırmıştır. İmam Mâtürîdî’nin İslam düşünce dünyasındaki önemli bir âlim olması ve İslam coğrafyasında Müslümanların çoğunun aidiyet bağlı hissettiği bir mezhebin/ekolün kurucusu ve haleflerinden birçok âlimin direk veya dolaylı hocası olması tefsir, fıkıh usulü ve kelam gibi İslami ilimler alanlarında eserlerinin bulunması vb. sebeplerden dolayı Mâtürîdîlik ekolüne ihtimam göstermiştir. Yıllarca Mâtürîdî ekolünün ihmal edilmesini büyük bir kayıp olarak görmüştür. Bu kaybın telafisi için Mâtürîdiyye mezhebi ile ilgili çalışmalarını hızlandırmıştır. Mâtürîdî’nin yıllarca tanıma imkânı bulamadığımız kitaplarını tercüme ederek ilim dünyasına kazandırmıştır. Mâtürîdî çalışmalarına özel bir alaka göstermiş ve çoğu zamanda kendini Mâtürîdî gibi düşünmeye çalışmıştır. Bu anlamda Mâtürîdî’nin *Kitabü’t-Tevhid* adlı eserini tercüme etmiştir. Sonra *Te’vilatü’l-Kur’an* tercümesine başlatmıştır.

Diğer yandan çalışma boyunca da görüldüğü üzere Topaloğlu, kelam tarihinin ana meselelerine temas etmiştir. Bu bağlamda o, kelam ilminin tanımını, çıkışını ve temel kaynaklarını zikretmiştir. Yanı sıra din meselesini ele alan Topaloğlu, dinin gereğini, insan için bir ihtiyaç olduğunu ve yine İslam dininin temel özelliklerini konu edinmiştir. Bu bağlamda onun Hz. Âdem’den Hz. Peygamber’e kadar gelen dinlerin tamamının İslam olduğunu vurgulaması dikkat çekicidir.

Topaloğlu'nun iman, İslam ve amel ilişkisi bağlamında sarf ettiği ifadeler de önemlidir. Bu bağlamda özellikle günümüzde de dikkat çeken tekfir hareketlerine karşı Topaloğlu'nun zikrettiği hadisler onun konu hakkındaki hassasiyetini göstermektedir. Bu nedenle haset yahut menfaat dürtüsü ile başkalarını tekfir etmek, kişinin kendisinin küfre düşmesiyle sonuçlanacaktır. Bu nedenle konu önem taşımaktadır. Yanı sıra Topaloğlu, iman eden kişilerden ibadetin de beklendiğini fakat ibadetlerin yerine getirilememesi durumunda derhal küfürle itham etmeyi de doğru bulmamaktadır.

Allah inancı bağlamında Topaloğlu, O'nun vacibu'l-vücut olduğunu önemle vurgular. Bu bağlamda burhan-ı temanu', nizam ve gaye gibi deliller ile Allah'ın varlığının ayrıca ispatlanacağı ve dahası İslam kelimelerinin de bu gibi delillerden yararlandıklarını ifade eder. Topaloğlu'nun kelimeler âlimleri ile felsefeciler arasında bir ayrım yapması da dikkat çekmektedir. Buna göre Müslüman felsefeciler Aristo vb. kişileri mutlak yanılmaz olarak görmüşler. Buna mukabil kelimeler âlimlerinin bir kısmı bu hakkı sadece Peygamber'e tahsis ederken, bir kısmı da Kur'an'da mutlaklığın yalnızca Allah'a ait olduğunu, peygamberler de dâhil bütün insanların yanılabilmesini savunurlar.

Kader bahsi de Topaloğlu'nun önemseydiği meseleler arasındadır. O, bu bağlamda itikadi mezhebinin imamı Mâtürîdî'yi yakinen benimsemiştir. Buna göre Allah, kulunun ne yapacağını bildiği için onun kaderini ona göre takdir eder.

Önemli itikadi mezhepler başlığı altında da Topaloğlu, mezhep kavramını tarihten sonra dinde ihtilafın baş gösterme nedenleri üzerinde durur. Ona göre bizzat nass olan Kitab'ın farklı şekilde anlaşılmasına açık olması, Hz. Peygamber'in vefatı sonrasında imametin kimde olacağı meselesi ihtilafın temel nedenleri arasındadır.

Bize göre merhum Bekir Topaloğlu, kelimeler tarihini anlatırken salt manada kuru bir nakilci olarak davranmamıştır. O, hadiseleri naklederken satır aralarında son derece önemli olan düşüncelerini de aktarmıştır. Buradan hareketle de ülkemize ve Müslüman dünyaya hizmet edecek bilgili, donanımlı ve yetkin bireylerin yetişmesine de çalışmış olmaktadır.

KAYNAKLAR

ABDÜLCEBBÂR, Kâdî, Şerhu'l-Usuli'l-Hamse, İlyas Çelebi (Çev.), Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul, 2013.

ALTIKULAÇ, Tayyar, Zorlukları Aşarken, TDV Yayınları, İstanbul, 2016.

ATASEVEN, Asaf, Faruk BAŞER, Ümid MERİÇ, Abdulaziz BAYINDIR, İsmail Lütüfî ÇAKAN, Bekir TOPALOĞLU, Sabahaddin ZAİM, İslam'da Kılılık-Kıyafet ve Örtünme, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010.

AYDIN, Mehmet Akif, "Vefayat Muhammed Tâvîr Tancî", İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, 7, 325-327.

el-BAĞDADÎ, Abdülkâdir, Mezhepler Arasındaki Farklar, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2014.

BÜYÜKER, Kamil, "Yakın Dönem Siyer Âlimi ve Muallimi Mehmet Zekai Konrpa", Diyanet Dergisi, 297, 41-43.

CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif, Kitabu'l-İrşâd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
Cumhuriyetin 50. Yılında Tekirdağ: 1973 İl Yıllığı, TEM Ofset Matbaası, İstanbul, 1973.

ÇELEBİ, İlyas, "Bekir Topaloğlu", Çağdaş İslam Düşünürleri, İSAM Yayınları, İstanbul, 2007, 347-371.

ÇELEBİ, İlyas, "Kur'an ve Kelam Araştırmalarına Adanmış Bir Ömür", M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 27, 5-24.

ÇELEBİ, İlyas, "Vefayat", İslam Araştırmaları Dergisi, 35, 213-219.

ÇETİN, Mahmut, Bir Neslin Öncüleri-İlk İmam Hatip Kuşağından Portreler, Biyografik Net yayıncılık, Ankara, 2017.

DERE, Nurgül, "Kafkasya'dan İstanbul'a Bir İlim yolcusu Bekir Hâki Yener", Din ve Hayat, 24, 94-97.

DİRİÖZ, Meserret, "Abdurrahman Şeref Güzelyazıcı", Diyanet Dergisi, 18-2, 117-120.

EROĞLU, Muhammed, "SOFUOĞLU, Mehmet", TDV İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2009, 37, 343-344.

GAZZÂLÎ, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl, Yunus Apaydın (Çev.), Rey Yayıncılık, Kayseri, 1994.

GÖLCÜK, Şerafettin, Süleyman TOPRAK, Kelam, Tekin Kitabevi, Konya, 1996.

IŞIK, Ayhan, “İlme Adanan Bir Ömür: Ömer Nasuhi Bilmen (1883-1971)”, Din ve Hayat, 24, 56-61.

IŞIK, Ayhan, “Mahir İz Hayatı eserleri ve Tasavvufi Görüşleri”, B.Ü. İslami İlimler Fakültesi, 1-1, s.75-104.

el- İSFAHANÎ, Rağıb, Müfredât, Abdülbaki Güneş ve Mehmet ve Yolcu (Çev.), Çıra Yayınları, İstanbul, 2012.

KARA, İsmail, “Bekir Topaloğlu Hoca İçin Rahmet Kayıtları”, Derin Tarih, 49, 52-57.

KILAVUZ, A.Saim, Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1993.

KUTLUOĞLU, Mehmet Yahya, Topal Hoca (Lekur Hoca) Mehmet Hanefi Kutluoğlu, Dernekpazarı Köyleri Kültür ve Dayanışma Vakfı, İstanbul, 2004.

KUTLUOĞLU, Mehmet Yahya, Seksen Yıl Nasıl Geçti?, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013.

LEKESİZ, Ömer, “Edebiyat Emekçisi: Tahir Alangu”, Hece Dergisi, 13, 72-73.

MORRISON, A. Cressy, İnsan ve Ötesi, (çev.), Bekir TOPALOĞLU, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010.

ÖCAL, Mustafa, Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008.

ÖCAL, Mustafa, “Yüksek İslam Enstitüsü”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2013.

ÖĞÜK, Emine, “Son Devrin Din Âlimi Bekir Topaloğlu: Hayatı, Hatıratı ve Kelam İlmine Katkısı”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4, 179-205.

ÖZ, Mustafa, Yılların Özü-Hayatım ve Hatıralarım, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008.

ÖZLER Mevlüt, “Kelam Tarihi”, Kelam El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015, 19-40.

es-SABUNÎ, Nurettin, El-Bidaye Fi Usuli'd-Din Tercümesi, (çev.), Bekir TOPALOĞLU, M.Ü. İlahiyat Fakültesi M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015.

es-SEMERKANDÎ, Ebu Mansur Muhammed b. Mahmud el-Maatüridi, Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi, (çev.), Bekir TOPALOĞLU, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015.

et-TAFTAZÂNÎ, Sa'deddin, Kelam İlmi ve İslam Akaidi Şerhu'l Akaid, (çev.), Süleyman ULUDAĞ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016.

- TANCI, Muhammed İslam Tasavvufu Üzerine, (çev.), Bekir TOPALOĞLU, Damla Yayınları, İstanbul, 2002
- TOPALOĞLU, Bekir, Allah İnancı, İSAM Yayınları, İstanbul, 2010.
- TOPALOĞLU, Bekir, Dini Sohbetler, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.
- TOPALOĞLU, Bekir, Yusuf Şevki YAVUZ, İlyas ÇELEBİ, İslam'da İnanç Esasları, İFAV Yayınları, İstanbul, 1999.
- TOPALOĞLU, Bekir, İslam'da Kadın, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1970.
- TOPALOĞLU, Bekir, İslam Kelamcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı (İspat-i Vacip), DİB Yayınları, Ankara, 2001.
- TOPALOĞLU, Bekir, Kelam İlmine Giriş, Damla Yayınevi, Ankara, 2016.
- TOPALOĞLU, Bekir, Kur'an'dan Evrensel Mesajlar, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013.
- TOPALOĞLU, Bekir, İslam Tarihinden Yapraklar, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010.
- TOPALOĞLU Bekir, İlyas ÇELEBİ, Kelam Terimleri Sözlüğü, İSAM Yay., İstanbul, 2015.
- TOPALOĞLU, Bekir, Kelam Araştırmaları Üzerine Düşünceler, MÜİFAV Yayınları, İstanbul, 2004.
- TOPALOĞLU, Bekir, Öze Doğru, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1970.
- Ümraniye Belediyesi, Hocaların Hocası Prof. Dr. Bekir Topaloğlu, Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.
- UĞUR, Mücteba, "Ölümünün 10. Yıldönümü Münasebetiyle Hasan Basri Çantay", Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, 8-6, s.375-378.
- VEFA, İlk Öncülerden Bekir Topaloğlu, Tohum Dergisi, 155, 24-35.
- YALÇINTAŞ, Nevzat, Salih TUĞ, Bekir TOPALOĞLU, M.Akif AYDIN, Abdullah SEVİNÇ ve Kemal GÜRAN, Din ve Vicdan Hürriyeti, Aydınlar Ocağı Yayını, İstanbul, 1991.
- YARIMBAŞ, Emine, "Kitâbu't-Tevhid Tercümesi", İslam Araştırmaları Dergisi, 7, s.119-121.
- YILMAZ, Mahmut, "Bekir TOPALOĞLU ile Yapılan Son Söyleyişi", Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3, 263-278.
- YÜKSEL, Nevzat, Konularına Göre Kur'an-ı Kerim Fihristi, Muvahhid Yayınları, Ankara, 1980.

EKLER

Ek 1. BEKİR TOPALOĞLU'NUN EŞİ (KADRIYE TOPALOĞLU) VE KIZLARI (ELİF ÖLMEZ-NESİBE TOPALOĞLU) İLE SÖYLEŞİ

1- Ekrem Öztekneci: Öncelikle görüşme yapmayı kabul ettiğiniz için sizlere çok teşekkür ederim. İlim dünyasına bu kadar önemli katkılar sunmuş değerli bir hocanın portresini tamamlamak adına sizlerle yapacağım röportajı anlamlı ve önemli buluyorum. Eşiniz ile nasıl tanıştınız ve evlenme sürecinizi anlatır mısınız? Ne zaman evlendiniz?

Kadriye Topaloğlu: Ne kadar anlatabilirim bakalım. Şu ana kadar üç seneyi geçti ve ilk defa sizi kabul ettim. Programlara da katılmadım. Çünkü dayanamıyorum hemen üzülyorum. Ben o zaman 15-16 yaşlarındaydım, evlilik düşünmüyordum. Ablam vardı hatta önümde. Hocanın kız kardeşi vardı o beni tanırdı. Hocaya kız bakıyorlarmış. Hoca da geç başladı İmam-Hatip'e biliyorsunuz. Aramızda 9 yaş vardı. Evvelden hemen düşünülürdü evlilik olsun diye. Sonra kız bakıyorlarmış sağa sola. Tabi daha çok kendi taraflarını tercih ediyorlar. İyi aile kızlarından köylerde oturup da şehre yerleşenler oluyordu. Ben istemiyorum tabi. Bir gün görümcem diyor ki bunların evinin karşısında benim teyzemin kızının evi var. Karşılıklı oturuyorlar. Ben bir gün oraya gittim. Yaşım küçük, zaten evliliğin mevzusu yok bizde. Orada beni iki sene önce görmüş. O zamanlar demek 14 yaşlarında falanım. Ben boyluydum tabi. Bunlar Trabzon merkezinde askeriyenin bulunduğu bölgede daire aldılar. Oraya taşındılar. Kale parkın orada. Teyzemin karşısından taşındılar tabi. Arayıp sorup bizi buldular ve geldiler. Annem "Benim çocuğum küçük, düşünmem." dedi. Beni göstermelerini de anlatayım. Çok acayip oldu. Görücü usulü tabi. İki yaş küçük kardeşi hocaya "Kız güzel, boylu, poslu ama yaşı küçük, verirler mi vermezler mi bilmiyorum" demiş. Bir göreyim demiş. Ben küçük olduğum için pek istemiyorum. Bizim ev sokak içindeydi. Yukarıda bir bakkaliye vardı. Teyzem var bizim eve bitişik oturuyor. Anneannemin evi. Anahtarı aldı eline beni çağırarak, hoca da oradan aşağı gelecek ve beni görecektir. Benim hiç haberim yok. Ben de o zaman kısa kollu, başörtümü arkaya bağlamışım. Teyzem heyecandan kapıya gitti ama bir türlü kapıyı açamıyor. "Aman, sende bir kapıyı açamıyorsun." dedim elinden anahtarı aldım ve girdim içeri. Teyzem "Kız sana bir oyun yaptık, seni gösterdik." dedi. Yukarıdan da bir bey geliyor, tabi aramızda 9 yaş var. "Kim ki bu adam, dikkatli baktı?" dedim. Bizim orda herkes herkesi tanır. Demek ki yabancı biri. Neticede

kısmetmiş ama annemler yaşım küçük diye evlenmemi pek düşünmüyorlardı. Bekir Hocanın evlerinin orada Çaykaralı hacı beyler var. Çok önceden Trabzon'a gelmişler. Çok iyi insanlardı. Onları aracı yaptılar. Hacı bey babamla konuştu. Evlendikten sonra bu adam İstanbul'a gidecek dediler. Hacı bey "Bu çocuk okuyor ve çok beğendiğim bir çocuk." dedi. Neticede kısmetmiş, oldu bu iş. 1957 yılında nişanlandık ve iki yıl nişanlı kalacaktık. Hoca da o zaman İmam-Hatip 6. sınıfına geçti. İki yıl okuduktan sonra mezun olacak ve evleneceğiz. Niyetleri buydu. 1957 yılının Eylül ayında nişanı yaptık. Nişandan sonra illa düğün yapalım dediler. 1958 yılının Haziran ayının 18-19'u gibi düğün oldu. Kayınbabam "Kesinlikle ben bu çocuğu İstanbul'a göndermem." dedi. Şimdiki gibi değil o zamanlar. Otobüs yok o yıllar. Allem ettiler, kallem ettiler beni orada bıraktılar. Bey gitti İstanbul'a, iki seneyi bitirecek ondan sonra ben de gideceğim. Ama beni sıklamadı kayınpederim. Hafta sonlarını cumartesi ve pazar günlerini baba evinde geçiriyordum. İkinci senenin sonunda bizim ilk kızımız oldu. 1960 yılında. 2 yılın sonunda İmam-hatip okulunu birincilik ile bitirerek geldi. O zamanın valisi Bekir Bey'e altın saat hediye etti. Hemen Firuzğa Cami'sinde vazife aldı. Ev verdiler. Ev hatta döküntüydü. Evi yaptırdılar. Sultanahmet'te 2 katlı bir evdi. Trabzon'dan İstanbul'a vapur ile üç günde geldik. Aradan dokuz ay geçmişti ki kayınpederim sarılık oldu ve kırk gün sonra vefat etti. Ben çok severdim kayınpederimi, O da beni çok sevdi. Gitmek istedim ama o zaman söz büyüklerde idi. Beni göndermediler. Haber geldi babamı hastaneye yatırdılar ve kaybettik babamı. Kayınbiraderim Ahmet Topaloğlu İstanbul'da okuyacak tabi. İki de görümcem var. Kayınvalidem de "Ben burada yalnız ne yaparım, bizde geleceğiz." dedi. Hepsi de benim yanıma İstanbul'a geldiler. Evimiz müsaitti. İki katlı, alt katta iki oda, üst katta üç oda vardı. Alt katta kayınvalidem, üst katta kayınbiraderim Ahmet kaldı. Sonra enstitüde kelim öğretmenliğine başladı. Bağlarbaşı'nda ev aldık. Orada beş yıl oturduktan sonra Erenköy'e geldik. Kayınpederimin maddi durumu çok iyiydi. Trabzon'da fabrikası vardı. Trabzon'daki evleri çok güzel yerdeydi. Kalepark'a bitişikti. Trabzon'da evli olan görümcem evin satılmaması için annesine yalvardı ama kayınvalidem kabul etmedi. Ev ve fabrika satıldı. Elhamdülillah o paralar ile güzel bir daire aldık. Herkese bir daire parası düştü. Bekir Hoca nur içinde yatsın, çok başarılı oldu ve çok güzel bir ahlakı vardı.

- 2- **Ekrem Öztekneci:** Kadriye Hanım, Bekir Hocamız bir eş olarak ve aile reisi olarak nasıl biriydi?

Kadriye Topaloğlu: O kadar iyi bir insandı ki benim gönlümce böyle bir insan gelmedi bu dünyaya. Çok müşfik, hiçbir zaman sesini yükseltmez, gayet nezih insandı, kimseyi incitmez ve üzmez, bir kişi bir şey istese eğer imkânı varsa kendi verirdi. Olmazsa tanıdığı zengin arkadaşları ile hallederdi. O zamanlar çocuğum tabi. Aramızda dokuz yaş var. Bir de ailemi bıraktım geldim. Ama beni hiç sıklmadı. Yanımda kayınvalidem, iki görümcem ve kayınbiraderim var. Ama çok güzel idare ederdi bizi. O yıllar Hayrettin Bey ile evde kitap yazmak için çalışırlardı. Sonra sıkılınca beraber Çamlıca Tepesi'ne giderdik. Orada onlar çalışırlardı, bize de “münasip bir yerde hoş vakit geçirin” derlerdi. Bizi hiçbir zaman sıkımazlardı.

3- Ekrem Öztekneci: Bekir Hocamız bir baba olarak ve aile reisi olarak nasıl biriydi?

Elif Ölmez: Babam çok enteresan bir insandı. Sevgisini açıkça gösteremezdi, sevgisini açıkça söyleyemezdi. Ama biz, babamın bizi çok sevdiğinden emindik. Hiç şüphemiz yoktu. Bize sesini yükselttiğini, kızdığını hiç bilmem. Ama çok sayardık O'nu. Babam bunu nasıl başarmıştı bilemiyorum. Ablalarım da aynı şekildeydi. Ama torunlarına biraz daha farklıydı. Onlara sevgisini gösteriyordu. Lise yıllarımda bana kimi örnek aldığımı sorduklarında hep “babam” derdim. Babama olan hayranlığım daha o zamanlardan başlamıştı. Çok cömert biriydi. İnsanlara çok değer verirdi. Sadece ailesine değil, herkese değer verirdi. Bir senesinde yazlıkta tatildegdik. Yakınlarımızda bir anne çocuğuna vurdu. Babam yerinden o kadına seslenerek “Neden çocuğa vuruyorsun?” diye çıkıştı. Babamdan hiç beklemediğim bir şeydi. O kadar çok merhametliydi. Gerçekten babamın ahlakı çok güzeldi. Bunu çevresinde herkes de söylerdi. Hülya Alper Hoca babam ile ilgili olarak şunu anlatmıştı: “Bazı hocalarımızın ilmi ve hocalığı çok güzel ama sonra duyarız ki aile hayatı içinde tutumu iyi değilmiş. Ya da tam tersi olur. Aile hayatı çok iyi ama öğretmenlik kısmını pek beğenilmez. Bekir Hoca'mda her ikisi de var. Bu da bizim Bekir Hoca'mıza olan hayranlığımızı artırır. Hem ilmi yönü çok iyi hem de aile hayatında örnek bir eş ve örnek bir baba idi. O yüzden de O'na hayrandık.” Babamın dört kızı vardı ve kız öğrencilerini de çok severdi. Doksanlı yıllarda lise sonlardayım ya da üniversiteye başlangıç dönemi de olabilir. İlahiyat fakültesinin iki yıllık İMYO kısmı vardı. Oradaki öğrencileri ile ayrı ilgilenirdi. Vefat ettikten sonra bir defterini buldum. Her bir sayfasına her bir öğrencisinin ismini yazmış. Alt tarafı boş. Onlar hakkında bilgiler yazıyor. Ayda bir defa buluşuluyor. Her biri hakkında neler olduğu ile ilgili bilgiler yazıyor, neden katılamamış, mesela çocuğu olmuş. Şuan şu işi yapıyor vb.

Nesibe Topaloğlu: Muazzam bir babaydı. Tabi bunu çocukken anlayamamıştık. Evlendikten sonra kıymetini daha iyi anladım. Çok fazla göremiyorduk O’nu. Yurtdışına çok giderdi. Evde olduğunda eve gelir gelmez ihtiyaçlarını gördükten sonra hemen çalışma masasına geçerdi. Sakin yapıda ve ne söylesek her şeyi kabul ederdi. Cemaat ile namaz kılmayı severdi. Namaz kılacağında bize haber verirdi. “Ben namaz kılacağım. Kılmak isteyen varsa hazırlansın.” derdi. Bizi sakince masasının başında bizi beklerdi. Beklerken bize hiç bir şekilde sitem etmezdi. Biz hazır olduğumuzda kalemini bırakırdı. Namazı cemaatle kılardık. Malum dört kız babasıydı. Bir yere gideceğimizde biz hazırlanırken sakin sakin bekler ve hiç kızmazdı. Babam yetmişli yıllardan beri eski yazı ile hatırat tutardı. Anılarını günü gününe yazardı. Araya bazen yorumlarını da katmış. Babamın bu hatıratından herkes zamanında not almadığından çok kişi kaynak olarak faydalandı. Çünkü zamanında yazdığından dolayı bilgileri net ve doğru yazardı. Hayattan iken hatıratını gözden geçirilerek basılmasını istiyordu. Ama araya hastalığı ve ardından vefatı girdi. Hatıratı şimdi gözden geçirildi. İnşallah son aşamada ve yakında basılacak.

4- **Ekrem Öztekneci:** Size eğitim hayatınızda yardımcı olmaya zamanı oldu mu? Size ve kardeşlerinize hayatınıza dair tavsiyelerde bulunur muydu?

Elif Ölmez: İlkokul ve ortaokul zamanlarında pek ilgilenemedi. Hatta ortaokul dönemimde Arapça sınavım olduğu zamanlar babam evde yoksa çok üzülürdüm. Çünkü o zamanlar çok yoğundu. Ablalarımın zamanında hemen hemen her akşam geç gelirdi. Annem öyle anlatırdı. Ama sonrası lise ve üniversite yıllarımda özellikle emekli olduktan sonra her yaptığım şeyde O’na danışırdım ve gösterirdim. Emeklilik döneminde daha çok yardımcı oldu. Babamla daha öncesinde fazla görüşemiyorduk. Ama mutlaka her şeyde O’na danışırdık. Sadece ders konusunda değil her şeyde. “Baba şunu şöyle yapacağım. Ne dersin? Hangisini yapmam daha münasip olur?” diye sorardım. Çünkü ölçülü, itidal üzereydi. Tepki vermezdi, bunu neden böyle yaptın diye. Aşırı tepki vermediği için O’na her şeyimi rahatlıkla anlatırdım. Şunu hatırlıyorum. Lisede okurken son hafta dersler olmazdı. Arkadaşlarımla sinemaya giderdim ve babam bunu bilirdi. Akşam eve geldiğimde hangi filme gittiğimi sorardı. Kızım şimdi İmam-Hatıpte okuyor, keşke yaşasaydı da görseydi.

Nesibe Topaloğlu: Ben ve iki kız kardeşim Kadıköy İmam-Hatip Lisesi mezunuyuz. Herhangi bir şey olduğunda babama gidip soruyorduk. Tabi babam plan, programı çok yoğun olan bir insandı. Hayatında birçok idealleri vardı ve bunları gerçekleştiriyordu. Biz de kardeşlerimizle arkadaşlarımızla birlikte derslerimize

çalışıyorduk. Çarşıya, pazara gittiğimizde meyve seçtiğimizde “Kızım onlar da alınacak, adam ne yapsın, satmasın mı?” derdi. O kadar ince düşünceliydi. Her şeye olumlu bakardı. “Allah’a emanet ol”, “Allah hayrınızı versin.” her sözü böyleydi. Sürekli dua ederdi.

- 5- **Ekrem Öztekneci:** Kendi ailesi (anne-babası yahut aile ortamı) hakkında konuşur muydu? Çocukluk ve gençlik dönemini nasıl geçirdiğine dair ayrıntılar, hatıralar anlatır mıydı?

Elif Ölmez: Hıfzını tamamladığı Lekur Hoca var. Annesinin babası. Yahya Kutluoğlu Hoca’nın babası. Oflu hocalardan. Anne tarafından dedesi. Babamı çok severdi. Lekur Hoca babama çok düşkünmüş. Nereye gitse babamı yanında götürürmüş. O zamanlar şimdiki şehirlerde yapılan sempozyum gibi toplantılar olurmuş. Hocalar bir araya gelirlermiş. Konuşurlarmış ve o gittikleri köylerde yatılı kalırlarmış. Dedesi, babam ile birlikte kendi oğlunu da o toplantılara götürürmüş. Lekur Hocanın oğlu yani babamın dayısı babamdan yaklaşık iki yaş büyükmüş. Hemen hemen birlikte hafızlık yapmışlar. Aynı evde yaşamışlar. Şu an o hayatta. Dayısı kendi kitabında “Ben Bekir’i kıskanırdım. Sanki babamın oğlu oydu. Benden daha zekiymiş. Hemen dersini verir ve oynamaya giderdi.” diye ifade eder. Babam bize bu toplantılardan bahsederdi. “Bize bu toplantılarda söz hakkı düşmezdi. Ben dedemin kulağına eğilir, görüşümü sessizce söylerdim. Dedem de torunum bu şekilde söylüyor diye benim dediğimi ifade ederdi.” derdi. Bir de babam, bugün bize sıradan gelen mesela fotokopi makinesini Hayrettin Karaman ile birlikte ilk gördükleri zamanki şaşkınlıklarını anlatırdı. Tez ve kitap basarken yaşadıkları zorluklardan bahsederdi. Babam “Hiçbir konuda hırs iyi değildir, ilim hariç. İlimde hırslı olacaksınız ki başarılı olacaksınız.” derdi. Bir de “İlim rakip kabul etmez, ilim ile uğraşacaksın ama başka şeye yönelmeyeceksin.” derdi. Kız öğrencilerinin, yüksek lisans veya doktora yapıyorsa çalışmasını istemezdi. Kız öğrencilerine evliyse eşi, evli değilse de babasının nafakasını sağlamak ile sorumlu olduğunu söylerdi. Nitekim babamın ilk ve son bayan asistanı Prof. Dr. Hatice Arpaguş öğretmenliğe başvurduğunu, hocasına söyleme konusunda zorlandığını ifade eder.

Kadriye Topaloğlu: Çok sevilen bir çocukmuş, çok şakacıymış. Aile hayatında ölçülü espriler yapardı. Hiç gülmeden o kadar güzel espri yapardı ki şaşırıp kalırdık. Zaten kahkaha ile gülmezdi. Biraz da İmam-Hatip’e başlamasından bahsedeyim. İlk olarak İmam-Hatip’e Yahya Dayı başlıyor. Bir yıl okuduktan sonra Bekir’i de yanımda götürmek istemiş. “Lekur Hoca oğlunu İstanbul’a gönderdi. Kendi

çocuğunu kaybetti, şimdi de Bekir'i de ele aldılar. O'nu da gönderecekler.” diye köyde dedikodular başlamış. Lekur Hoca “Hayır, ben çok güzel şeyler görüyorum, O'nu da göndereceğim.” demiş. Çok ileri görüşlüydü. Bekir Bey gitmek ve ailesinden ayrılmak istememiş ama dedesi “Gideceksin!” dedikten sonra üzerine söz söylenmezdi. Bekir Bey'in ahlakı dedesine benzerdi. İstanbul'da yaşadı. Lekur Hoca, Fatih'te Sanki Yedim Camisi imamı olan oğlunun yanında otururdu (en büyük dayımızın yanında). Biz hep yanına gider gelirdik.

Nesibe Topaloğlu: Üsküdar'da on yaşlarındaydım. Oturduğumuz ev dördüncü kat. Şeftaliyi yedikten sonra çekirdeğini adamın üzerine atmışım. Adam, asansör de yok, üşenmeden yukarı çıkmış. Kapıya kadar gelmiş. Ben babamın arkasına saklandığımı hatırlıyorum. Babam adamdan özür diledi. Para teklif etti. Bana ise kızmadı. Babam her daim arkamızdaydı. Babam küçükken, yakacakları olmadığı için Kur'an Kursuna eğitime giderken her gün odununu yanında götürürmüş. Babam küçük yaşına rağmen resmen bir hocaymış. Başka köylerde cenaze olduğunda özellikle ölen kişi bir hoca olduğunda –malum Çaykara'da hoca çok- vefat haberini alır almaz hemen o köye yürüyerek gidermiş. “Acaba bu hocanın bir kitabı var mı? Ben istesem bana verirler mi?” diye düşünürmüş. Gittiği köyde cenaze namazını da kıldırırılmış, defnedermiş. Birkaç kitap almış.

6- Ekrem Öztekneci: Bekir Hocamız, hafızlık eğitimini ne zaman tamamladı?

Nesibe Topaloğlu: Hafızlığını 10-11 yaşlarında bitirmiş. O yıllarda ilkokula başlamış. Zaten babam olsun amcam olsun hafızlık eğitimi için doğar doğmaz nüfusa yazdırılmıyor. Okul yaşı gelmeden hafızlık bitecek. Hesap, okuma-yazma gibi her şeyi bildiği için ilkokula üçüncü sınıftan başlıyor. 6-7 yaşlarında tam olarak hafızlığa başlıyor. Hafızlığı bitirmesi 10 yaşları gibi.

Elif Ölmez: Lekur Hoca, İstanbul'da İmam-Hatip açıldığını söyleyerek oraya yönlendirir. Lekur Hoca “Gün gelir devlet, benim okulumdan mezun olmayanı ben çalıştırmam.” der.

7- Ekrem Öztekneci: Bekir Hocamızın, iş ve aile hayatı nasıldı? Yani aile hayatında işini evine yansıtırmıydı?

Nesibe Topaloğlu: Son zamanlarda hafta sonları annem, ben ve babam sahile inerdik. O bir saat bize ayırıyordu. Biz de dini konular olsun gündemdeki güncel konular olsun bir şeyler sorardık. Güncel konuları iyi takip ederdi. Bu konulara o kadar farklı bakış açısı ile bakardı ki şaşırıp kalırdık. O yaşta nasıl böyle düşünebiliyor diye. Dedesinden sanki geçmiş. Kalabalık bir yere gittiğimizde

etrafına dikkatli bakardı. Örneğin Çamlıca'ya giderdik. Orada insanlara bizlerden farklı bir gözle baktığını, davranışlarına dikkat ettiğini ve sosyolojik açıdan incelediğini söylerdi. Yeri geldiği zamanda bu gözlemlerini anlatırdı. Hatıratlarında örneğin tatile gittiği yerler ile ilgili izlenimlerini yazmış. Her alanda öyleydi.

Elif Ölmez: Mesela, bir haftalık şehir dışına yaz tatiline gittiğimiz zaman listesi vardı. Oraya neler götürülecek. Onu bile yazardı. Hayatındaki her şeye çok önem verirdi.

Kadriye Topaloğlu: Ben de O'nun tam tersiydim. Bazen bozulurdum O'na. Ne zamana kadar derdim. Devre mülklerimize giderken elindeki listeden bana tek tek "Bunu aldın mı?" diye sorardı. Ben de pratiğim. Bir şey unutursak gittiğimiz yerde çarşı var oradan alırız derdim. "Hanım sen bilmezsin." derdi bana.

Elif Ölmez: Doğdukları köy yüksek, dağ köyü. Dumanlı ve yanınızı göremiyorsunuz. Annem "Sanki Trabzon'un dağ köyünde büyümemiş de İstanbul'da konakta büyümüş." derdi. O kadar ince ve düşünceliydi.

Kadriye Topaloğlu: İnsana çok değer verirdi. Bu özelliği bana da geçti. Ben de öyleyim. Çocuk da olsa ona çok önem verirdi. Yedirmeyi severdi. Şehir dışından akrabalarımız geldiğinde hemen hazırlık yapardım. Yemek ikram ederdik. Rahmetli kayınvalidem "Senin en çok neyini seviyorum biliyor musun? Misafire karşı ne güzel davranıyorsun." derdi. Ben de "Senin oğlunun misafirliği. Ben de onu seviyorum. Benim de içimden geliyor." derdim. Yedirirdik içirirdik, çok mutlu olurdu. İnsanlara iyi davranmaya ve kırmamaya çok önem verirdi.

Elif Ölmez: Babamın canı sıkkın olduğunda O'nu tanıdığımız için yüzünden anlardım. Ama asla sesini yükseltmezdi ve bize kızmazdı. Asla bize yansıtırmazdı. Zaten bu durum o günlüktür. Can sıkınlığı da Müslümanların içinde bulunduğu durumlardan dolayıydı.

Kadriye Topaloğlu: Ankara'dan misafirler geldi. Altı kişi. Tabi o zamanlar otel, misafirhane az. Bana telefon açardı. Önceleri biraz tepki verirdim. Benim babam Arnavut. Ben de Arnavut kızıyım. "Ben Arnavut olmanı ne yapayım?" der geçerdi. Sonra ben hazırlığımı yapardım. Kahvaltı, yemek varsa yemek koyardım. Yemekten sonra gece yarısına kadar çalışırlardı. Misafiri yatırırken kitaptan yastık yaptığımı bilirim. Hepsi kalmazdı ama yine de 4-5 kişi kalırdı. Bizim evimiz de kalabalıktı. Kayınvalidem de bizde kalıyordu. Sonra çok mutlu olurdu. "Hanım bak oldubitti elhamdülillah, Allah razı olsun." derdi. Daha sonraları ben de O'na hak verdim. İnsanları, onlara yedirmeyi içirmeyi çok severdi.

8- Ekrem Öztekneci: Çocuklarla ve komşularıyla iletişimi ve ilişkileri nasıldı?

Kadriye Topaloğlu: Çocuklara fazla ilgi gösterirdi. Bana maaşımı bırakır istediğini al, çocuklar ne istiyorsa al derdi. Komşular ile görüşmeye zamanı olmadı ama bayramlarda komşular gelirlerdi. Esnaflarla toplantı yapardı.

Nesibe Topaloğlu: Kur'an toplantıları çok olurdu. Farklı yörelerden, değişik meslek grupları ile bu toplantıları yapardı. Onlarla haftada bir tefsir dersleri yapardı. Sadece kendi ilahiyat çevresi ile değil. "Dini Sohbetler" kitabını bu sohbetler ile kaleme aldı.

Elif Ölmez: Vefat etmeden önce son sene Peygamberimizin hayatını anlatan "İslam Tarihinden Yapraklar" kitabını çok okurdu.

Kadriye Topaloğlu: "Her akşam bir kısım okuyacağım, istersen gel beni dinle, çok memnun olurum!" derdi. Okumaya başlayınca başlardı ağlamaya. Ağladığının da bilinmesini istemezdi.

9- Ekrem Öztekneci: Hocamızın ömrüne baktığımızda uzun yıllar eğitim ve akademisyenlik hayatındaki ilmi çalışmaları, akabinde vefatına kadar İSAM'daki yoğun çalışmalarını sürdürdüğü görüyoruz. Bu yoğun tempolu ilmi meşguliyetinin dışında özel hobileri var mıydı? Ney, hat gibi.

Elif Ölmez: Bazen güncel kitapları alırdı eline. "Bunları okuyacak vaktim yok." derdi. Yine kendi alanı ile ilgili kitapları okumaya devam ederdi. Ama her akşam mutlaka gazete okurdu. Son zamanlar işitme sorunu da vardı. Televizyondan haber izlemek yerine gazete okumayı tercih ederdi.

Nesibe Topaloğlu: TRT radyoyu dinlerdi.

Kadriye Topaloğlu: Gençlik yıllarımızda Münir Nurettin Selçuk haftada bir konser verirdi. Eşler ile beraber birkaç aile konsere giderdik.

10- Ekrem Öztekneci: Yürüyüş, yüzme gibi sporlar ile yapar mıydı? Ya da başka sporlar ile ilgilenir miydi?

Kadriye Topaloğlu: Sabahları bir saat kadar yürüyüş yapardı.

Nesibe Topaloğlu: Yüzmeyi de çok severdi. Saatli ve planlı bir şekilde yaz aylarında özellikle yüzmeye sabah dokuz gibi öğle sıcağına kalmadan giderdi. Güneşten en güzel ve en ziyade şekilde faydalanırdı.

11- Ekrem Öztekneci: Rutin bir gününü nasıl geçirirdi ve değerlendirirdi? Kısaca anlatır mısınız?

Kadriye Topaloğlu: Masanın başında. Bazen aklıma bir şey geldiğinde O'na sorayım ki dinlensin. "Neler var hanım, azıcık sabret, yemekte konuşuruz." derdi. Bazen kahve yapardım. O zaman biraz ara verir ve biraz konuşurduk. Fazla da

konuşmazdı. Kendini kaptırırdı. Kızardım, ben de insanım sabırsızım. “Arkadaşların rahat geziyorlar, sen de azıcık ara ver.” derdim. O’da “Sen bilmezsin, benim meselem.” derdi. Hiç boş durmazdı. Yazmayı çok severdi.

Nesibe Topaloğlu: Hatıratında var. Sabah teheccüde kalkıyor. “Refikam ile Kur’an okudum.” Düzenli olarak her anını yazardı. Bunlar bilinsin derdi. Kahvaltı, sonra çalışma masasına oturuyor. Biraz dolaşırdı. Son zamanlar rahatsızlığından dolayı saat başı su içerdi. Bizden de bir kez olsun su istediğini de bilmeyiz. Kalkar kendi alırdı. Onun içinde hareket oluyordu.

12- Ekrem Öztekneci: Genel olarak mizacı nasıldı? (Duruşu, dış görünüşü, duyguları, fitratı, huyları vb.)

Elif Ölmez: Sakin, merhametli. Duygusalı ama karar verirken duygularından ziyade akıl ile hareket ederdi. “Ben hiçbir şey için pişman olmam, günahlarım hariç, o zamanki şartlarda düşünmüşüm taşınmışım buna karar vermişim, elbette günahlarım için çok pişmanım.” derdi. Keşke demeyi hiç sevmezdi. Ben babamı sevecen görüyordum. Yumuşak başlıydı. Kendisinden çekinilecek bir yanı yoktu. Herkes O’nu baba bilirdi. İSAM’da da böyleydi. Öğrencileri de bu şekilde ifade ederdi. Gülümsemesi tebessüm şeklindeydi. Aile içinde kakhaha attığını bilmem. Sesini yükselttiğini, sinirlendiğini bilmem. Planlı ve programlıydı. Her gün kaç saat çalıştığını bilir ve yazardı. En son hastalandığında Kalem Suresi’nin tefsirini yaptığını da o günkü hatıratında yazmış. Bu şekilde her şeyi kayıt altına almış. Mütevazı ve cömertti.

Kadriye Topaloğlu: Paraya hiç değer vermezdi. Altı kardeş arasında o bir taneydi. Benim şansım derdim. Babam da cömertti. Bekir Bey ikinci çocuktur. Kardeşlerinin hepsi O’na hürmet gösterirdi. Ben de ilk evlendiğimde çocuk sayılırdım. Bekir Hocanın üzerine neden bu kadar üzerine düşüyorlar diye kıskanır derecesine gelirdim. Sonradan yaşayınca anladım tabi. Her işlerine koşardı.

13- Ekrem Öztekneci: Bize sosyal çevresi hakkında bilgi verir misiniz? Sosyal hayatında da kendisi gibi akademisyenlerle mi görüşürdü? Nasıl bir sosyal çevresi vardı? Akademisyenlerden evde ya da ev dışında kim/kimler ile hem bireysel hem de ailecek görüşürdü?

Elif Ölmez: Ben ailenin en küçüğü olduğum için babamın son zamanlarına denk geldim. Çok sıkı arkadaşlık bağları vardı. 12’ler diye toplantı yaparlardı. Her ayın son cumartesi günüydü sanırım. 12 samimi arkadaş. İlahiyatın ilk dönem hocalarından oluşurdu. Babam, Mehmet Ali Sarı, Tayyar Altıkulaç, Hayrettin

Karaman, Ahmet Topaloğlu, Muhammet Eroğlu, Mustafa Öz, İsmail Karaçam, Yaşar Fersahoğlu, Ahmet Kahraman, Halis Ayhan ve Yaşar Kandemir. Her ay bir kişinin evinde toplanılırdı.

Nesibe Topaloğlu: Senede bir kez bize sıra gelirdi. Bu toplantılarda şakalaşırılar ve deşarj olurlardı. Ben içeri çay vermeye girdiğimde “Tamam kızım sen çıkabilirsin.” derlerdi. Kapıyı da kapatırlardı. Ahmet Kahraman benim İmam-Hatip Lisesinde müdürümdü. Yaşar Fersahoğlu edebiyat dersi öğretmenim. Hepsı hocam. Ben çok mutlu olurum.

Kadriye Topaloğlu: Toplantıda hep gülerlerdi.

Nesibe Topaloğlu: Bir de ayda bir kelam toplantıları yaparlardı. Yemekli olurdu. Çok özen gösterirdi. Babam o günler evde olurdu. Gelirdi hazırlıklara bakardı ve çok mutlu olurdu.

Elif Ölmez: Kelamcılar toplantısı ilmi bir toplantı idi. Marmara İlahiyat Fakültesindeki kelamcılar ile bir araya gelirlerdi. Metin Yurdağür, İlyas Çelebi, Hülya Alper, Hatice Kelpetin, İlyas Üzüm, Yusuf Şevki Yavuz, Adil Bebek, Saim Yeprem vardı. Bunun dışında çeşitli meslek grupları ile yaptıkları toplantıları vardı.

Nesibe Topaloğlu: Çok düzenli olurdu. Hiç aksatmazlardı. Babam organize ederdi. Bu muhakkak olacak derdi. Onun için bir kuraldı. Kendisi ilgilenirdi. Daha sonra son zamanlarda İSAM’daki odasında yapıldı. Muhakkak çalışanlara kek, kurabiye aldırır ve ikram ederdi.

Kadriye Topaloğlu: Esnafılar ile eskiden toplantılar yapardı. Zaman zaman evlerde yapıldığı oldu.

Nesibe Topaloğlu: O grup babamdan büyüklerdi. Zengin kesimdi. Babam burs olsun, hayır olsun bazen onlara başvururdu. Abdurrahim Aksoy, Hasan Aksoy’un babası da vardı.

Elif Ölmez: Esnaf grubu ile yapılan Kur’an grubu, meal grubuydu.

Nesibe Topaloğlu: Son birkaç toplantısına beraber gitmiştik. Meridyen Destek Derneğindeki sohbetlerinde gençlere, “Kur’an okuyorsunuz ama onu anlamıyorsunuz, her gün düzenli muhakkak tefsir okuyun.” derdi.

14- Ekrem Öztekneci: Hocamızın meslektaşları, mesai arkadaşları, diğer arkadaşları ve en önemlisi öğrencileri ile diyalogları nasıldı?

Elif Ölmez: Özellikle kız öğrencilerine çok önem verirdi. Onlar için baba gibiydi. Üniversiteye gittiğim yıllarda benim kıskandığım bile olurdu.

Nesibe Topaloğlu: Babam kitaplarını Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesine hibe etti. Kargoya kendi elleri ile verdi ve ücretini cebinden karşılayarak gönderdi. Sonra ben, Yusuf Şevki Yavuz, İlyas Çelebi ve birkaç kişi gittik oraya. Babamın hayatını da anlattık orada. Onlar da “Trabzonlu Kur’an Âlimleri” diye bir belgesel yapmışlar. Özellikle Dekan Yardımcısı Süleyman Gür. Biz O’nun ile görüştük. 3-4 ay sonra TRT’de yayınlanacak. Tabi içinde babam da var. Ben iki gün önce ilahiyata gittim çekimleri için. Hatice Kelpetin Arpaguş da var. Çekimlerde O konuştuğu ben şaşırıyorum. “Benim bilmediğim ne kadar çok şey biliyor.” dedim. Çünkü sabahtan akşama kadar beraberlerdi. Hatice Hanım özellikle “28 Şubat” dönemini anlattı. Bu süreçte kimse bizim arkamızda durmadı, zor bir süreçti, ilahiyata giremiyoruz, başımızda ya bir peruk ya da şapka, o şekilde olacak ama Babam “Bu ezanlar susmadıkça ben sizin arkanızda olacağım.” demiş.

15- Ekrem Öztekneci: İlahiyat dışında ilgili olduğu bir alan var mıydı? Mesela edebiyat ve şiir ile ilgilenir miydi? (Bunun dışında ilgilendiği alanlar var mı?)

Elif Ölmez: Gençlik yıllarında yazıyormuş. Bazı dergilerde “Yağmur Bey” adıyla yazıyormuş. Çok seviyordu edebiyatı. Ama az önce söylediğim gibi edebiyat eserlerini okumayı severdi ama vakti yoktu son zamanlarda. Tek derdi “Te’vilatü’l-Kur’an” eserinin tercümesini tamamlamaktı. Bazı okuduğu kısımları, mısraları Osmanlıca yazardı. Fişlere yazardı, benim önüme koyardı. Kitaplığına ya da buzdolabına asardı. Sevdiği bir duayı hemen yazardı, anneme getirirdi. Ezberle derdi ve buzdolabının üzerine magnetle koyardı. Şiiri çok seviyordu. Özellikle Mehmet Akif’i ve Necip Fazıl’ın Çilesini çok okuduğunu biliyorum. Bir de şunu –bununla ilgisi yok ama- “Ben diyor ilmi çok seviyorum, ama belki bu benim imtihanım, Allah bana yöneticilik, idarecilik vazifeleri de verdi karşıma çıkardı. Hani hiç istemeyerek kitaplarının başından ayrılarak toplantılara katılmak zorunda kaldığım çok oldu.” derdi. Tek derdi ilimle uğraşmaktı.

Kadriye Topaloğlu: En çok mutlu olduğu şeydi ilimle uğraşmak.

16- Ekrem Öztekneci: Hocamızın muazzam bir Kur’an-ı Kerim aşkı olduğu bilinirdi. Kur’an’a olan bu aşkını ve bağlılığını nasıl gösterirdi? Aynı zamanda Kur’an’ın manasının anlaşılması ve hayatımıza tatbik edilmesi noktasında tavsiyeleri var mıydı? Anlatılabilir misiniz?

Elif Ölmez: O’nun bir Kur’an okuma yöntemi vardı. Anahtar kelimeyi aklında tutarak onu ölçü alarak meal okumak. Mesela “hac” kelimesini düşünerek meal okumak. Kendisi bunu vefat edene kadar yaptı. Ayda bir yaptı. Anahtar kelimesi ne

ise onlar ile ilgili notlar alıyordu. Bu şekilde defalarca okuduğum Kur'an-ı Kerim'i "Burası da böyleymiş." dediğim yerler oldu diyor. "Daha önce okuduğumda öyle düşünemediğim yerler vardı." derdi. Vefat etmeden hastalandığında hatmini bitirmişti.

Nesibe Topaloğlu: Hastalandığı gün bize cemaatle ikinci namazını kıldırmıştı. Sonra hastalandı. Şubat 28 çektiği için ve ayın son günü olduğu için hatmini sabahtan bitirmişti. Her ay düzenli Kur'an-ı Kerim'i hatmederdi. Arabada Tayyar Altıkulaç'tan Kur'an dinlerdi. Herhangi bir olay olduğunda hemen Kur'an ile bağlantısını kurardı. Mutlaka dayanağını gösterirdi. Nasıl yapmamız gerektiğine karar verirdi. İçimiz rahat ederdi.

Kadriye Topaloğlu: ben sadece Kur'an'ı yüzünden okurdum. Bana "Tefsirini okumuyorsun, bu neye benziyor biliyor musun? Bir kavanoza balı doldurdun, ağzını da kapatıyorsun, dışardan yalıyorsun." derdi.

17- Ekrem Öztekneci: Hocamızın çalışma şekli nasıldı? Disiplinli ve titiz miydi? Hocamızın çalışma düzeni, çalışma saatleri ve alışkanlıkları nelerdi?

Elif Ölmez: Güne çok erken başlar, erken kalkardı. Temel ihtiyaçları dışında, fazla vakit geçirmez, sadece ilmi ile meşgul olurdu. Nedir temel ihtiyaçları? Yemek, namaz, sabah yürüyüşü ve bir yere gidilecekse gidilir, gittiğimiz yerden de hemen dönmek isterdi.

Kadriye Topaloğlu: Bizim için sanki gidiyordu. Bizi kırmamak için. Aklı evdeydi. "Bırakın beni, işimi yapayım, dersimi çalışayım, yazayım, çizeyim." derdi.

Elif Ölmez: O tabi "Te'vilatü'l-Kur'an" telaşındandı.

Kadriye Topaloğlu: Bir şey daha söyleyeyim, son zamanlar Yusuf Şevki Bey'i çağırırdı. Sanırım hastalanmadan bir hafta önceydi. Yusuf Şevki Bey geldi ve odasında konuşuyorlardı. Ben de kahve yapıp yanlarına gittiğimde kulak misafiri oldum, Bekir Bey "Hesaplayalım, ne kadar zamanım var." dedi. Yusuf Şevki Bey "Hocam üzülme bu çalışmamızı en fazla üç senede Allah'ın izni ile bitireceğiz." dedi. Bekir Bey "Benim o kadar ömrüm olacak mı?" dedi. Demek ki ölümünün O'na yaklaştığını hissetti. Ben daha önce böyle bir şey duymadım. "Allah sana ne kadar ömür verirse o kadar yaparsın." dedim.

Nesibe Topaloğlu: Biraz da titiz olduğu için herkesin tercümesini de beğenmiyor. Fihrist ile 18 cilt basıldı 3 senede biter demişlerdi. Ama babam olaydı diyorlar bu kadar kısa sürede bitmezdi dediler. Yusuf Şevki Bey'e bir çeşit vasiyet oldu. "Emri hak vaki olursa bu işi sen bitireceksin." demiş. Vefatından önce en son üçüncü ve

dördüncü cilt basılmamıştı ama yayınevine teslim edilmişti. Sonraki ciltleri Yusuf Şevki Bey devam etti.

Kadriye Topaloğlu: Çok titizdi. Yusuf Şevki Bey “Hocam çok inceliyorsun.” derdi. Birçok tercüme geliyordu. Beğenmezdi, geri çevirirdi onları. Kendisi yapacak.

Elif Ölmez: Planlı, programlı ve saatli. Her şey yazılı ve kayıt altına alırdı.

Nesibe Topaloğlu: Her bayramda kim geldi. Kim telefon etti. Listesi vardı. Bayramın ikinci günü, üçüncü günü olurdu. Geçen bayram şu gelmedi, şu aramadı, aramadıysa muhakkak gelir. Not tutmak bize de geçmiş. Babamdan görmüşüm demek.

18- Ekrem Öztekneci: Hocamızın düşüncelerini ve çalışmalarını şekillendirirken etkilendiği, örnek aldığı kişiler var mıydı?

Elif Ölmez: Nurettin Topçu, Celal Ökten hoca var. Mâtürîdî çalışmalarına yönlendiren Muhammed b. Tavit et-Tanci hoca. Başkaları da var. Mustafa Öcal’ın babamla yaptığı röportajda ayrıntılı yer alıyor. Tabi ki Lekur Hoca babamı şekillendiren kişi.

Kadriye Topaloğlu: Genlerinden de geçmiş zaten. Yönleri aynı. Röportaj Ensar Yayınlarından “Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat” adlı eserde yer alıyor.

19- Ekrem Öztekneci: Sizce hocamızı önce ilahiyat alanına sonra da bu alanda akademisyenliğe yönelten nedenler nelerdir?

Elif Ölmez: Babam onu da anlatmış aynı röportajda. Aslında başka bir alan istiyordu. Başka bir alana yönlendirilmiş. Tefsir alanı istiyor ama kelama yönlendiriliyor.

20- Ekrem Öztekneci: Hocamız hayattayken O’nun özellikle kelim alanında ve diğer İslami ilimler alanında katkılarının farkına varıldı mı? Yahut yapmış olduğu bu katkılar vefatından sonra mı anlaşıldı?

Elif Ölmez: Özellikle Mâtürîdî ile ilgili çalışmalarına yönelmesinde Muhammed b. Tavit et-Tanci Hocanın etkisi var. Aslına başka bir alanı seçecekti. “Mâtürîdî’ye ayrı bir sevgim var.” derdi. Hatta bir yerde Mâtürîdî malum Özbekistanlı. Orda ikinci namazlarının sünneti kılınmazmış. “Bizim de köy camisinde ikinci namazının sünneti kılınmazdı.” diyor. “Acaba Mâtürîdî ile aramızdaki sevgi bağı, gönül bağı ondan mı? Yoksa bizim Mâtürîdî ile kökenlerimiz oraya mı dayanıyor?” diye espri de yapmış. Babamın ilmi anlamda kıymeti vefatından önce biliniyordu. Vefatından sonra baktığımızda tanınan biri olduğunu görüyoruz. Belki ders kitapları olması

nedeniyle şöhret buldu halk nazarında. Belki de halkın anlayabileceği kitaplar yazdığından olabilir. “Dini Sohbetler” kitabı olsun, “İslam Tarihinden Yapraklar” kitabı olsun. Mâtürîdilik ile de yeni şöhret bulmuş. Tabi şaşırmiyorum buna. Bence kıymeti biliniyordu.

21- Ekrem Öztekneci: Hocamızın, herhangi bir vakıf, dernek veya STK ile münasebetleri var mıydı? Varsa yol gösterici veyahut yönlendirici bir rolü var mıydı?

Nesibe Topaloğlu: Ensar ve Nesil vakıfları ile vardı. Ensar Vakfını zaten onlar kurmuşlardı. Ensar Vakfını desteklerdi. Nesil Vakfını da dış hekimisi olan Beşir Akınal kurdu. Ahmet kahraman yönetim kurulunda. Meridyen Derneğinde ölümünden birkaç yıl önce video çekimlerine katıldı. Bir de Hazar Derneği var. Orda da konuşmuştu. Bayanlar, öğrenciler gelip babamdan konuşmasını talep ettiğinde geri çevirmezdi. TV çekimlerine çok zamanını aldığı için son yıllarında pek gitmezdi. Çekimleri pek istemezdi. STK’leri destekliyordu. Nesil Vakfının yönetim kurulunda yer aldı. Ensar Vakfını da destekliyordu.

Elif Ölmez: Aslında STK’ler son zamanlarda faaliyet göstermeye başladı. Tam babamın “Te’vilatü’l-Kuran” tercümesi dönemine denk geldi. Ama Nesil Vakfı ile bizzat ilgileniyordu. Beraber kurdular. Ensar ile bağlantısını açıkçası bilmiyorum ben. Babamın son zamanlarda işitme problemi artmıştı.

Nesibe Topaloğlu: Ufacık sesleri duyardı. Mesela, aşağıdan motor sesi mi geliyor, bir şey mi çalışıyor ufacık sesleri duyardı. Ama konuşurken yüzüne bakmanız gerekiyordu. Kulağından dolayı bazı sesleri duyamazdı. Anlayamazdı. İnce ince, tane tane söylemek gerekiyordu. Biraz da yüksek sesle söylemek gerekiyordu. Öyle olunca da insan içine çıkıp ya da toplantılara katılıp konuşmak istemiyordu. TV programlarına son zamanlarında çok duyamıyorum diye katılmamıştı.

22- Ekrem Öztekneci: Vefatından önceki hastalanmasını anlatır mısınız?

Elif Ölmez: 28 Şubat 2016 saat 7 gibi rahatsızlandı. Ertesi günü Marmaris’e ablamın yanına gideceklerdi. Bavul hazırlıyorlardı.

Kadriye Topaloğlu: Zaten bavulunu üç gün önceden hazırlamaya başlardı. O günü boy abdestini aldı.

Elif Ölmez: Ben de yemek hazırladım ve birlikte yemek yiyeceğiz. Her şey hazır ama akşam namazını kıldıktan sonra mı yeriz diye konuşurken o ara babamın düştüğünü kızım haber verdi. Düştü derken yere oturmuş. Sonra ambulans çağırdık. Göztepe Medeniyet Hastanesine gittik ve orada beyin kanaması geçirdiğini öğrendik. O günden sonra tekrar uyanamadı. Vefatı da kendisi gibi sessiz ve sakin oldu.

23- Ekrem Öztekneci: Hocamızın vefatı sonrası hayatlarınızda neler değişti? Bekir Topaloğlu'suz bir hayat nasıl geçiyor? Bu konu ile ilgili neler söylemek istersiniz?

Kadriye Topaloğlu: Vefatından sonra şoka girdim. Çok ani oldu. Hiçbir hastalığı yoktu. Ne bir tansiyon ne de başka bir hastalık.

Nesibe Topaloğlu: Prostat ameliyatı olmuştu. Doktor bile şaşırmıştı. Önceden bir ameliyatınız ya da başka bir şeyiniz var mı diye. Hiçbir şeyi yoktu.

Kadriye Topaloğlu: Altı ayda bir muhakkak tahlil yaptırırdık. Beni de teşvik ederdi. Gel beraber gidelim diye. Yaptırırdık. Doktor Hanım, yıldız işareti koyardı, hiçbir şey olmayınca. Ani oldu. Dokuz gün sürdü hastalığı. Hayat devam ediyor. İnsan kabulleniyor zamanla.

Elif Ölmez: Ben evlendikten sonra da babamla karşılıklı oturduğum için çok zor geldi. Çocuklar olunca daha bir zor oluyor. Çocuklar çok etkilendiler. Durup dururken dedeleri akıllarına gelip ağlıyorlar. Ben çocuklar açısından daha çok sıkıntı çektim.

Nesibe Topaloğlu: Düştüğü zaman çocuklar yanındaydı zaten. Şok olup kalmışlardı.

Elif Ölmez: Alışkanlıklar oluyor. Mesela bir müddet annemle dışarda vakit geçirsek özellikle ilk zamanlar “Ay babam aradı da duymadık mı?” derdik. Çünkü babam “Nerede kaldınız, ne oldu?” diye arardı. Böyle alışkanlıklar oluyor. Sonra bir anda aklınıza geliyor. Değişik duygular bunlar. Bizim için hastalık süreci zordu. Bir belirsizlik vardı. Doktorlar iyi şeyler söylemiyordu. Vefatından sonra bir müddet kalabalık, eş dost akrabalarımız acınızı paylaşıyor. Ama eski düzeninize dönünce işin rengi ortaya çıkıyor. O zaman işte bizim için zor oldu. Anladık ki yapayalnız kalmışız. Çünkü yeri doldurulamaz bir insandı. Kimsenin babasının yeri doldurulamaz elbette. Bizim için Bekir Topaloğlu olmasından ziyade babamızdı. Alışma süreci zor oldu bizim için. Şimdi yerine ne kaldı? Özlem kaldı tabi. Yokluğuna alışıyoruz ama özlem bu defa artarak büyüyor.

Nesibe Topaloğlu: Melek gibi bir insandı. Vefatından sonra onun hep iyi taraflarını düşünüyoruz. Çok sakin, merhametli, en ufak derdimiz olsa hemen çözmek için uğraşır. Çok büyük eksiklik tabi ki. “Nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz, nasıl ölürseniz öyle dirilirsiniz.” beyanı var ya, yoğun bakımda yanına girdiğimizde kalem tutuyor gibiydi. Yoğun bakımda o on gün bile sanki yazıyor. Orda bile bu şekildeydi. Neler hissediyor bilemiyorduk tabi. Uyandırmaya çalıştılar uyanmadı. Sanki hazırlandı hastalanmadan önce. Gusül abdesti aldı, bize ikinci namazını kıldırdı. Bavul hazırlıyordu, ertesi günü tatile gideceklerdi beyin kanaması geçirdiği zaman.

Yani her şeyi ile hazırды. Ambulansta götürürken “Nereye gidiyoruz?” dedi. “Baba düşün ya bir baktıralım.” dedim. Bilinci yerindeydi o zaman. Düşmeden önce ben O’nu gördüm. Tavana bakıyordu, gözleri bir değışikti. Çok ekstra bir durum olduğunu ben anlamıştım. Ütü yapıyordum, çocuklar olduğu için ütünün fişini çekip kenara koyana kadar zaten arada bir duvar kendi odasına doğru dönüp oraya çökmüş. Ben oraya geldim. Hemen ambulansı aradık. Ambulansta soruyor nereye gittiğimizi, niye gidiyoruz, benim bir şeyim yok, der gibi. “Baba bir röntgen çektirelim.” dedim, “Tamam.” dedi. Hastaneye vardığımızda çok şükür hemen müdahale edildi. Orada kanamanın etkileri başlamıştı. Doktorlar biz vardığımızda hazırđılar. İhsan Bey’i aramıştık. Pazar günü ve yoğun bir insan olmasına rağmen telefonumu açtı. Ameliyattan sonra sabaha kadar yoğun bakımda yanındaydım. Tekrar ikinci bir kanama daha geçirdi. Tekrar ameliyata alındı. Sonra uyudu artık.

24- Ekrem Öztekneci: Son olarak neler söylemek istersiniz?

Elif Ölmez: Biz çok teşekkür ediyoruz. Röportaj, annemin biraz tedirgin olmasına rağmen hepimiz için çok güzel oldu.

Kadriye Topaloğlu: İlk defa sizinle konuşuyorum. Bu kadar konuşabileceğimi zannetmiyordum.

Elif Ölmez: İnsan aslında acısı ile yüzleşmesi gerekiyor. Bu insana aslında iyi geliyor. Her şeyi bilinçaltına atmak iyi olmuyor. Tekrar teşekkür ederiz. Ayrıca babamın hayatını tez konusu yapmanız çok memnun etti bizi.

Ekrem Öztekneci: Beni kabul ettiğiniz için çok teşekkür ederim. Beni çok sıcak ve samimi karşıladınız. Allah razı olsun. İnşallah yapmakta olduğum tezin, Bekir Hoca’mızı özellikle ilahiyat öğrencilerinin daha çok tanınmasına vesile olmasını temenni ediyorum.

Ek 2. İran Seyahati Bilgi Fişleri

<p>İRAN SEYAHATI 14-29 Eylül 1991</p> <p><u>Katılanlar:</u> A. Özde, H. Karasman, B. Topalaklı, M. Öz, Y. Ş. Yılmaz, M. Uzun, Abdülkadir Şener, Avni İlhan, İsmail Aksoy, Süleyman Ulubağ, Hasan Dınat, M. Kâcım Yılmaz, Tevhid Balıncı (Erzurum, özel mülkesat)</p>	<p>14. Çarşamba, 12⁰⁰ civarında İst. İlahiyat Fakültesinden, otobüs ile hareket. 15 Akşamdan sonra Gürbulak-Bazar-şân kapısından İrana giriş. İran gümrüğünde yasaklılar kartelesteri. Bazarşan'da akşam yemeği. Mako (گرا) da telefon imkanı bulunmuydu.</p>
<p>16. Pazartesi.</p> <p>Saat 02⁰⁰ de Tebrize ulaştık. Hava serin-söğük. Otel kaptı açılmadı. Tahran'a devam... Arazi Erzurum topraklarına benzer, artıyken suları, yeşillik var, evler toprak fakat düzensiz. Zencan çıkışında, ince kışlak vakti, sabah kahvaltısı.</p>	<p>Katvin'de İmam-zâde Hüseyin türbesi. Aynakârî işlemler hâkim. Türbe-cami içinde peçeli iki kadın, ağlamaklı sesle bir şeyler söylüyorlar, barınlarının dibinde bir valla, gültümser eda ile diyor. Türbe etrafında az miktarda kadın, çekile. Kadının biri ağlıyordu. Türbe-camii içi saygı, nâimna vakfedilen gençin resminden oluşuyor.</p>
<p>Türbenin giriş kapısına gelen yerinde, valla tabanında mezar kitabeleri, taban taşı olarak Son İran (-lan?) sarayında ölenlere ait ifade edildiğine göre avlunun altı mezardıdır, (Bunun dışında büyük Şa'î Meşhed'de). Kible-suç tarafında da sırayla sandukalar, her sandukasının başucunda bir vitrin var. Vitrin'de ölenin fotoğrafı, tahrir vb. bazı eşyalar. Evli idiyse</p>	<p>bir de aynı bulunuyor. Bunlar edifâ-i mülkâdîsi şehitleridir. Öğle vakti Tahran'a vardık. 4-5 saatlik bir beklemeden sonra (şol ke narında) bitişilebilen Lale ocağına girdik, 50 saatlik yolculuğun sonu. Pahali olduğundan (55 dolar) sadece bir gece kaldık.</p>
<p>17. Salı.</p> <p>Tahran'da minare, cami kubbesi yok de necek kadar az. Ezan sesi de duyulmuyor. Günde üç ezan okunuyor: Sabah, öğle, akşam. İkinci namaz öğle peşinde, yatışta akşam peşinde kılınır. Tahran Üniversitesi İlahiyat Fakültesini ziyaret, rehberimiz İzzet Bakavulğundan Muhtar adında biri. دانشگاه الهیات و معارف اسلامی</p>	<p>Büyük sayılmayan, derli toplu bir bina. Kütüphane de düzenli, DİA kitapları. Bina girişinde halı ve saikişlarla ödürlü 15-20 kadar zevatın resimleri, binanın kötellerinde de benzer ölümler var... Hatırladığım kadar hepsi Fakülte mensubu. Belcan tarafından kabul edildiği yazılı, sakallı, cübbesi ve Zentilileri ile masasının</p>

9
yan tarafında otosun, Ömer Nusehi Bilmen'e
benzer bir sat dedim. Arapça konuşmuyor,
Türkçe, Azerice, soruldu bir molla. Yardım-
cısa ise genç, sulcası, zeki, cın gibi biri.
Arapçası güzel.

Çayı meşve ilümanı, düzenli. kitap
hediyesi.
(Rehber Mükhtarım ifadesine göre molla
lar esler kitabını kaybetmiş)
Fakülte'nin zemin katında kitap satışı yeri
کتابفروشی شهید مطهری جواد ترکی

11
İsfahana Harçlık.

Ötel odasında uyuduğa bilimsizce efor
epyce heklendi kten sonra, ilüman vakti Kum'a
doğru yola çıkıldı. Yolda Humayni türbesi,
Bilgenin adı, trafik lehalogimisi!

السلام علیکم ورحمة اللہ وبرکاتہ
موقر حضرت امام خمینی
کتاب خریدی → امام خمینی
İferide ve avluda 2000 civarında insan,
kadın ve erkek. Faala bir heyecan yoku
Göçüden için oyun sahaları

10
Veliasr caddesinden geri döndük, (resid
12. İmam). Şairi Talakani'de Mescid-i
Alus'un mahete var, bir nişangi nektasın-
dı.

Tahran bir sloganlar şehri, hatta bü-
tün İran... Bir caddede duvarında

تأیید از طرف رتبه اولی ... (امام خمینی)
Tahran Ü. Fakülte duvarında:

السلام علیکم ورحمة اللہ وبرکاتہ
Sloganlar büyük çoğunluğunda Humayniye
alt. mezhdeleğe varmışsa kadar... var.

Kuvvuda al-zam yemüğü. İsfahân ya bunda.

امام خمینی (ره) [رضی اللہ عنہ]

112

Kübir Girişinde:
ما تا آفرین منزل و تا آفرین قطره خون برای
اعتدای کلمه الله ایستاده ایم.
Kübir Giriş:
آستان قدس امام خمینی.
Yine burada:
ظرفا ای خدا یا تا اقرب صمدی از حضرت خمینی
محافظت بفرما.

Otobüslerin arkasında, iş hanlarının kapağı
veya önemli alımlarında, çeşitli ticaret
levhalarında

یا مهدی یا مهدی ادرکنی
یا صاحب الزمان ادرکنی.
Kuyumcu dükkânlarında levha:
یا حجة بن الحزن العکری.
Dükkan levhaları:
صرخ بر یان ولی عصر
Genelde ergin insanların elinde göğlele
tesbih var

113

18. Çarşamba.

114

Sabah namazı İsfahân. Çarşesi içinde
biri tarihi olan iki cami. Birinde ecun olan
de, ecunat hıç yale. EZAN
الله أكبر... استهدان لا اله الا الله... محمد رسول الله
استهدان علیا ولی الله. استهدان علیا حجة الله.
هی... هی... الصلاة خیر العمل. الله أكبر الله أكبر
لا اله الا الله. لا اله الا الله.
و بعض الادعية بصوت غیر مصنیه.

Kabooltuğu Cuma namazının kalındığı büyük
meydanlıkta yapıldı, erkenden. Meydanın bir
ucunda var. başka tarihi eserler
de. Bağülüsü adı مسجد امام, yani Hameyni oldu.

Binaların çeşitli cephelelerinde, ayrıca mües-
seler levhalarında Gili istif
الله محمد علی
فاطره
Tel basını Muhammed levhası çok nadir.
Sanki sövgesi Ehli Bayt için, onu vesile,
saye değil.

115

116

İsfahânın beldeye binasında su afşâ vardı:
شهادت امام حسن عسکری برعموم صلوات لیلیت یاد.
Bu temayı başka yerlerde ya da olarak
gördüm. Melik'in babası dıması, Melik'in ise
İran siyasetinin temel unsuru bulunması sebe-
biyle.
Öğle vakti Mesjid-i Şah Abbasi (M. İmam)
ziyarete geldik, namaz vakti diye kuyumda iste-
mediler. Namaz kılınca emvâr ifade ederde

girdik, öğle namazının bir kısmına yetiretiler,
Pezinden ikindiyi kaldı. Sünnet yale. 40-50
kişilik bir cemaatı Çarşının ortası epeyce
iş yeri var, öğle vakti. Caminin sağ cep-
hesinde (yanda) Hameyni'nin resmi vardı.
Bönişte ovalara galein her dükkanın dan 12.
Peygamberin ve 12 imamın resimlerini
satınaldı.

Öğle yemeginin oturma en lüks oteli olan
Minnasuray-i Abbasi de yedik. Otel lobisinde

117

118

örtünmenin gerekli olduğunu ifade eden Farsça
yazı vardı. Bu tür yazıları her ev her otelde
gördük, hatta talebi camlarında örtünmeyi
tekel eden cümlelerden oluşan levha ciltler
gördük.
Arya otelinde kaldık. Gece parka çıka-
tık. Park temiz, bakımlı. Bir çok aile örtün-
me için parka geliyor, temiz ve neçik.
Müslüman alim ve şairlerin yazımları her yere
tecessüm ediyor...

19 Eylül Perşembe, Kum

119

Zehra otelinde kaldık. Kitapçuları dolaftık. Mehdi Pur ile karıştık. İrsad Bakalığın satış bürosuna gittik, kitap aldık. Bir masanın arkasında oturuyorduk. Bir yazılı idi:

استفاده شخصی از بقیه اوقات فراغی است.
- Sahibzaman pasajında Azeri Ali'nin bodrumdaki molla elbiseleri tezi dükkanında oturulmuş 30 yaşlarında

bir genç geldi, elindeki edebatlar ⁽²⁰⁾ her birimce birer tane verirken dedi, verip gitti. Bağun (ler) Hasan-i Askeri'nin vefatı ve aynı zamanda Mehdi'nin başlangıcıydı, hem matem hem bağun günü. Nitekim ⁽²¹⁾ ülkemize girdince, Mehdi Pur'la, günün izni hatırlatılarak pasta ikram edildi, bize.

مؤددریسی مکتبیم -i ⁽²²⁾
Sınaziyi ziyarette gittik. Hoş bir zati. Ayetullah

- Din eğitimi kaynağı, korulu ve istikdam her bakımından bağımsız. Zina devletle ilgili olmula, siyasî değişikliklerden etkilenmeyi doğurur. «Bugün hükümetle aramızda bir problem yok ama yarın ne olacağı belli değildir». Şah döneminde

ilehiyat fakültelerinin açılmasının sebebi doğrudan bir şekilde din eğitimi ve hizmetlerini iletidarin emrine alma idi. Bu fakülteler bizi ilgilendirmiyor.

İptidai 3, mütevasıt 6 yıl. Aliye bide hâric (ez kütub) diye andır, yani programa bağlı değil, yılı da yoktur...

Ulema unvanları!

Halkın dini problemleri oluyor, bunlar ihmal edilemez. Müctehidler lazım.

فوائد العلم من الآداب ⁽²³⁾
مرجع دین - مرجع قلب.
Msl. Hameyni Gâmidî.

Lisans ⁽²⁴⁾

Adoktora ⁽²⁵⁾

Öğrenci ⁽²⁶⁾

مجتهد -i ⁽²⁷⁾

Bu unvanlar resmî değildir.

Din eğitimi ve hizmetlerinin devlet bütanesi ile hiç bir ilişkisi yoktur. Finansman hürmüs ve bağışlarla yürüyor. Hürmüs serbest olarak ödenir, isteyen öder. Bunlar ve müvessiller var.

Sünnî - şî'î farkı

Aramada (تفاوت) en önemli fark imamet konusudur. İmamet ferî değil, asıldır.

Hasan Önat: O halde bir müslüman oluyor muyuz size göre?

- Hepimiz müslümanız, siz de bizde. Din öğretilerinden oluşur: ilahiyat, nihâvât, sem'iyât ⁽²⁸⁾
- Motra için ne dersiniz?

- Bazı zamanlarda bazı kişileri harandıran koru: öğrencileri, haricî olanları. Daimi evlerde uz oluyor...

«Yollar, meşgulîyeler ziyaretcilerle dolu, çocuk kadun... fakir, zavallı insanlar, Medine'deki tünel sakinleri gibi.»

مرکز ⁽²⁹⁾
Ali er-Rızanın kârdeti ⁽³⁰⁾

Diş kapıdan itikâf kapılarına el-yüz sürmeli, dua etmek. Harâm bir âlem, içeriye bir âlem.

20. Cuma - Tahran

(27)

Cuma namazına rahat yetretilmiş kimilerden. Tahran Üniversitesi'ne gelen olan Bulvar otelinde kaldık, hava sıcak.

Günün ikindini tamtınca görevli refakettekinde kapıdan içeri girildi, üç yerde arama yapıldı. Sahne-mihrab-mimbere gelin yere gittik. Ön saflarda cemaata dönük ayakkabı duran görevliler var.

Oklar kulmadılar. Sahne. Her tarafı sahit ve geçici slogan ve yazılarla dolu. Sahnenin solunda:

فرخنده بیلاو معود پیامبر رحمت حضرت محمد ابن
محمد (ص) و حضرت امام جعفر صادق (ع) و هفته
قدس بر محرم سلیمان جهان مبارکباد.

Sahnenin üstü: یا ایها الذین آمنوا ان انزوری...
Onun altında: نماز جماعتی خدایتی خدایتی
وان بارز ترین قوا بر انقلاب اسلامی است.

Konuşma kürsüsünün altında:

Sahnenin solunda da vakıf ile ilgili bir slogan. Bu hafta vakıf haftasıdır.

Cemaat çukur kalabalıkla sağlımsız zira Tahran'a (10 milyon nüfuslu) başka bir ilki gelse, uz cemaatle kalınır mı?

Sahneler, orta yaşlı biri hececağı konuşmalar yapıyor, gençler sağ yuvarlaklarını ve seslerini kalabalıkta

(29)

bazı sloganları telgraf ediyor.

Daha sonra Aşkullah Kâfânî'ye talim etti, sağ ile kavşandı, vakıf konusunda horonal bir konuşma yaptı.
أهلنا من أهل دارالسلام
üçer etrafında. Aşkullah Mesivüddan hadis rivayet etti.

Telgraf
ایمان علیا و اولادها
دیج ilâve... ایمان علیا و اولادها

İki rüfat cema, İmam görev edile komat veren görünüyor, o kalmadı.

Ardından ikindinin farzi. Sünet kulan çukur az.

Çarşı pazarı gördük, parkları. Çarşı-nün güzel. Kadın kıyafetine Tahran'da mantık hali. Sadece kadın da 2-3 peçeli kadın gördüm. % 20 civarında makyaj var. Özellikle bir kadın gördüm.

(31)

21. Cumartesi
Tahran'da bazı taksit cemaatlarında köçükle her gacı:

İzmit bakanının yardımcısını ziyaret ettilik, serpiğundan seyyid olduğu anlatılıyor (siyah sarı). Hoş bir genç. Fransız konuştu. u Dünyada İslama karşı bir direniş var, bir-iki Amerika geliyor. İslami hüküm kalmak için inkelap yaptila. İran-İran, Irak-Kuveyt harbi hep direnişin eseri...
Hayrettin Bey direniş karmama metaduku sarı, "her ülke kendine göre belirlene", dedi.

Çeşitli misnasehletlerle din adamları eş-sünü terimlerini tabii davale kollandı, kahlulle vardı. Şiatu Ali, Ali'ye mensup, Resüllullah'ın geluş, outarı göre.

Alzım Mezhed'e hareket. Rehberimiz güzel Türkçe konuşan azeri Hoşca. Mişapuc'da bir slogan, altındaki imza
F. Attar türheleri. Tazgan etini ve pulsuve bulğı yemiyor-lur.

(33)

Tv veya caddelerde reklam görmedim. Bir bina
Mezhed İlahiyat Fl. ziyaret.

شهادتگاه فردوسی را لشکره البیت و معارف اسلامی
Toplantı odasında... Bu lewhazi çukur görüyorum. 1200 talebe var. Hocalar bir birlerine karşı çukur sağıcı gösteriyor, 13 hocama 4'ü sarı, biri seyyid, diğerleri biler gibi. Heyecanlı, disipliniz.

(34)

İranda 3 tane İh. Fla. var. 15 yerde yayı
resmi ziyaretin de var, medreseül-mualimin.
Futuhla ktp. da çabı, 55.000 kitap var, 2000
yazma. Konularına göre tasnif edilmiş.
Felsefi eserler fazla.
Fakülte de Teşhis, Hukuk vb. okullar var,
(Programı Mustafa Uzun'un kamerasında)
İmam Ali Rıza Türbesi. Büyük bir tesis.
— عین الوفا کبریٰ. Türbe karşısında,
bir partanın üstünde teki zarına geliyor,
eski bir adet imiş.

Ahşam Âyetullah Zencânî ile görüşürük, kendi
evinde. Evi dubleks, medrese gibi. Hoş bir zati,
Âzeri, Türkçe konuştu. Ben şiir ve şiir, hep
miz müstemaniz, birbirimiz aleyhinde çıkan
haberlere inanmamalıyız, "İşin" emrine
riayet etmeliyiz, dedim. Bir de halkımız
toleransa davet etmeliyiz. Tasvip etti. Hay-
rettin bey, türbe ziyaretlerindeki mübala-
galara değindi Zencânî ve Biz de tasvip et-
miyoruz, fakat koruyoruz, ses çıkarmıyor-
uz, halk cahil. İşimizde bu tür hareketleri

tasvip ve terbiye edenler de vardır dedi,
Çama namazındaki yönetici neden namaz kı-
lmıyor, diye soruldu. Çama namazı farz-ı
tahyirdir, Eyle namazını da kılmadı cesedir,
Şah zamanında da çama namazı kılıyordu, diye
cevap verdi. (Ahdi-kadir Şener bilâhare an-
lattı, Ankara'daki bir İraki hocaya sorduk,
bir şaf oluyordu, dedi)

23. Pazar Tesi (Meşhed) 138
زیارتگاه امام علی (ع)
Ziyaret ettik, dedim Dr. Muhammed Mehdi-i
Rükânî, ifale-telef bir.
Meşhed Belediyesi binasında (بیمارستان):
بیمارستان امام علی (ع)
Meşhed'deki Harem-i mutahharin 8
aklı var, avluların alt kısmını 7 kat
mezarlık, 1-2 milyon tömen karzında
Zenginler buraya yatıyor. (Dışarıda 5-10
bin tömen).

Harem'de Kur'an müzesini ziyaret ettik, 139
bir kıs avlattı, Farsça.
Çam otelimizin yanında sinema, erbek
kadın müdteri bilek kayruşunda, başlı
bekleniyor. Ovan da yanında bina var:
سازمان تبلیغات اسلامی
Binada şu yazı var:
دولت جمهوری اسلامی و مؤلفین فرهنگ کشور
می توان از سبنا قافل با
حضرت آیت الله العظمی

24. Sali (Meşhed) 140
Meşhed ve tüm şehirlerinin arazisi çene
libic vakaftır, köylerde de vakıflar var. Binalar
vakıf değil.
İslâm Araştırmaları Merkezini ziyaret
Astvanomi ve ayrıca İslâmî ilimler alanında
araştırmalar yapacak kurulmuş halde sağ-
lır. Derk toplu. 42 toplantı daha terü-
meye dayalı Kur'an lugati çalışması
var, fişlerle.
«Humaynı aklı olmadan Mehdi aklı
olmaz».

Gazze'liyi Ziyaret. 141
Meşhed'e 20 km. mesafede. Tus, Çengiz
tarafından harabeye çevrilmiş; bugün zira-
at alanı, tek tük evler var.
Tus girişinde, yol üzerinde, sade bir
kubir, üstü kaliteli bir tozla örtülü. Ya-
nında cami - hanekah, kaha inşaati duru-
yor, ıssız, kalımsız. Dört dönümlük bir
balıca içinde. Karşı taraf arpa koruma
laci, kamyonlar taşıyor Bir kamyonüst.
levhası: M u h a m m a d

Hanekah girişinde iç kısımda, yarıda izgara 142
demirlerine bir sürü kez bağlanmış. Banla-
rı diğer ziyaret gahların pencerelerinde de
gördük.
Rehber Dr. Nchei Bey Şilerin Gazze
luyi sevmediklerini söyledi (imamet meşed)
Hasan Onat da Gazze'li'nin İslâm düşüncesini
tahrip ettiğini (1) ifade buyurdular.
500 metre ilerisinde FİRDEVSİ'nin
kubri. Mamur bir yer. Üst kısım büyük
bir ant, altı mezar, hanıka bir yer,

balımlı, havuz, çeşmeler... Turistik mevceza 143
Fotoğraf mülkemeleri satan dükkanlarda
عین الوفا کبریٰ
Yol üzerinde köyler, çama fortmedilmiyor.

25 Şar'ankah. DÖNÜŞ 144
Sabah 6'da Meşhed'den hareket. Kücah
da kalıktı. Halk Fars-Türk-Kürd. Sünni yet,
çamileti varmış

Ek 3. OKUDUĞU VE TAVSİYE ETTİĞİ KİTAPLARLA İLGİLİ NOT FİŞLERİ

<p>Nihad Sami Banarlı, Yahya Kemal Yaşarken, İstanbul, 1953, 209 s. (7,5 lira)</p> <p>Y. Kemal'in sanatı ve şiiri hk. takliller. Güzel bir üslupla yazılmıştır. Kendri Gök Kubbemiz ve Eski Şiirin Rüzgârıyla şiir ki tasılarından önce okunmalıdır. Enstitünün son sınıflarında okunur.</p>	<p>Murettin Topçu, Ahlak Nizamı, İst. 1961, 112 s. 300 krs.</p> <p>Yer yer güzel cümleler vardır. Derdin teşhisi çok isabetli, fakat şairler hayalî görünüyor. Göre sanılırken pânün rea- litesinden hareket edilmemiştir. Din bölümünde mübaleğeli ifadeler vardır. Enstitünün son sınıflarından itibaren ve ten- kid zihniyetiyle okunmak şartıyla tavsiye edilir.</p>
<p>Prof. Meluh Kaplan, Büyük Türkiye Rüyası, İst. 1969, 312 s., 15.- Lira.</p> <p>Güzel bir Türkçe ile, milliyetçilik, medeniyet, din, tarih ve kültür konularında makale ve denem- meler halinde yazılmıştır. 198-199. sayfalarında, İslâm hukukunun kabili-i tatbik olması ve öncülü olmayan bir iki yanlış ifadeyle başka mahzurunu bulunmayan güzel bir eser. İ.Ü.Ö. son sınıflarından itibaren her seviyede tavsiye edilir. (25.2.1970)</p>	<p>Yahya Kemal, Eşil Dağlar, İst. 1966, 340 s. 20-TL-</p> <p>Merhum, o güzel Türkçeyle 1921, 1922 ve 1924 yıllarında I. Dünya Harbine dair bazı mescelelerimizi ele almış. Tarih, milliyet, kültür, medeniyet, si- yaset ... konularında güzel ve orijinal fikirler ihtiva eder. Tekrar tekrar okunulabilir. Fikrî impa- ratorluğuna em ve yeni T.C. hakkında estereotip fikirlere vardır. İ.Ü.Ö. son sınıflarından itibaren her seviyeye tavsiye edilir. 23.2.1970</p>
<p>Doç. Dr. Murettin Topçu, Komünizm Karşısında YENİ NİZAM, İst. 1960, 83 s. 250 krs.</p> <p>Güzel bir üslupla, açık olarak, kısaca komü- nizm tenkid ediyor. Mukabil şairleri söylüyor. Liseden itibaren her seviyede tavsiye edilir. Çokça okutulmalı, bir defadan fazla okunmalı- dır.</p>	<p>Ramzi Oğuz Arık, Coğrafyadan Vatana, İstanbul, 1968, 72 s.</p> <p>Dinin • Üslûba çok güzel değil. Cemiyette nâzım ve müessir bir tesir icra edemeyeceğine kâni. • Bir hocanın talebesine takrin ve telkini mahiyetini taşır. Enstitü son sınıf talebesine tavsiye edilir.</p>
<p>Ahmet Haudî Topınar, Saitleri Ayarlamak Enstitüsü, İst. 1961, 321 s., 10.-T.L.</p> <p>Güzel bir Türkçe ile ve kolay bir ifade ile yazılmıştır. Mizahı ince ve derindir. Yer yer fikirlere ihtiva eder. Asrın pragmatizmini teşhir ve tenkid eder. Lise son sınıflarından itibaren tavsiye edilir.</p>	<p>Yahya Kemal, Siyâsi ve Edebi Portreler, İstanbul, 1968, 194 s. (15 lira)</p> <p>Son devrin mühtem şahsiyetleri, dolay- ısıyla hâdise ve cereyanları hk. mühtem izahlar ihtiva eder. Enstitünün ilk sınıflarında okunabilir.</p>

Prof. Dr. Muhammed Hamedullah, İslâma Giriş, (Trc: Kemal Kuşçu) İst. 1965, 224 s., 15.- lira.

Hem taassubdan uzak, hem de inanmış ve tatlı bir üslupla İslâm dininin modern ilmihi. İ. H. D. 'nın sınıfından itibaren her seviyeye tavsiye edilir. (25.2.1970)

Ahmed Hamed Tarfınar, Huzur, (Roman) İst. 1949£.

İfadesi sağlam, fakat güç anlamlıdır. Eser yer yer bir nevi felsefi metinlerle süslü. Daha ziyade fikri bir eserdir. Hadiselerin seyri ağır, çarpıcı değildir. Millî değerler, kültür ve medeniyet h. 22 icahlar ihtiva eder.

Enst. mezunlarına tavsiye edilir.

Yahya Kemal, Aziz İstanbul, İstanbul, 29 Mayıs 1964. 208 s. (20.-lira)

İstanbul'un şekli ve İstanbul beldesi etrafında bir çok milli ve dinî değerlerimize en güzel bir üslup ile temas eder.

İmam - Hatip ok. sınıfından itibaren defalarca okunması birinci derecede tavsiye olunur.

Mahad Sami Banarlı

Yahya Kemal'in Hâtıraları.

Hatıralar : 1- 147 s.

El yazısı : 147-211 s.

Cedvel, indeks: 212-224 s.

İstanbul, 1960.

→ Y. İ. Enstitüsü talebesine 2. derecede tavsiye edilir.

Milliyet İdeolojisi: İfrah. Din bir yana, milliyetçiliğe tapış.
"Tarih Görüşü" ve "Çağımız": Güzel yazılardır.

NOTICE: Son iki yoz. hâric, fikirler vâciz ve tam rasatlı değildir. Dardin teşhisi iyi, şavaler şifâşâp değil. Yazan alaca bir koranlıkta soy eder. Eger yazarsaydı parçayı pârâr, sezordi, kanaatindayım.

İlerr seviyede olmaları R. Öğaz Anıkı tamamları ve yer yer istifade etmeleri için 2. derecede tavsiye olunur.

R. Öğaz Anık, İdeal ve İdeoloji, İst. 1967, 76 s. (4.-1. lira)

"Ahlak Görüşü", İdeal ve İdeolojide cemiyet realitesinde mü-
-etkar. Umamiyede
-eşir olan ömillerden din konusunda müellif, alaca bir koranlık içinde dir. Aynana cemiyetlerine ve sosyolojik görüşlerine fo-
-laca kendin kopirorak din faktörünü 2-4. dereceye atarak soğlam ve milli cemiyeti modeler eder. Avrupa'nın sun yollarını, pençilik bahromiy görseydi, fikri deşitirdi sanırım. Fikir-
-lerinde net bir bazuka, kendince nihâî perçeye kavuşmamıza bânzer.

İdeal ve İdeoloji: başkala gâmbüş, değertli bir denemedir.
İlimcilik: İlimin parçak deşitimi arıyacı kayıyer.
Demokrasi: Mahallî tarafların güzel anlatıyıcı. Gere-
-sadece kuru milliyetçilik. Din görüşüne ulaşılamıyıcı. Büyük
-kopi, yazarmı, idesavulı, kapalı kalıyer. . . .

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Ekrem ÖZTEKNECİ

Doğum Yeri ve Tarihi : Bartın / 1978

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yüksek Lisans Öğrenimi : Bartın Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyet/Yayımlar : --

Aldığı Ödüller :

İş Deneyimi

Stajlar : --

Projeler ve Kurs Belgeleri :

Çalıştığı Kurumlar : Kars Namık Kemal İlköğretim Okulu
Bartın Güzel Sanatlar Lisesi
Bartın Merkez İmam-Hatip Ortaokulu
Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

İletişim

E-Posta Adresi : eoztekneci@bartin.edu.tr

Tarih : 28/08/ 2019